

ИБТИДАИ МӘКТӘБ ВӘ МӘКТӘБӘГӘДӘР ТӘРБИЈӘ

МЕТОДИК МӘГАЛӘЛӘР МӘЧМУӘСИ

№ 4 (46)

ИЈУЛ—АВГУСТ

«АЗӘРБАЈҶАН МӘКТӘБИ»

ЖУРНАЛЫНА ӘЛАВӘ

БАКЫ—1977.

МҮНДӘРИЧАТ

Бөжүк Октябры 60 иллији гаршысында

Н. Әлизада—В. И. Ленин Октябр ингилабынын рәһбери вә тәшкилатчысыдыр.

Фәнләрнн тәдриси

Р. Агајев—Тә'лимдә башлыча дөвр
С. Чәфаров—Әлифба тә'лими дөврүндә шакирдләрә јазы вә оху вәрдишләринин ашыланмасы тәчрүбәсиндән.
Г. Сәфәрәлијева—Әлифба вә ана дили тә'лиминдә әјани вәсантдән истифадә

Гијмәтләндирмә

Ј. Кәримов—Азәрбајчан дилиндән шакирдләрин билик, бачарыг вә вәрдишләринин һесаба алынмасы вә гијмәтләндирилмәси
К. Әлијев—Рус дилиндән билик, бачарыг вә вәрдишләрин гијмәтләндирилмәси
З. Османов—Ријазиијатдан шакирдләрин билик, бачарыг вә вәрдишләринин һесаба алынмасы вә гијмәтләндирилмәси
Ә. Шүкүров—Әмәк тә'лими үзрә шакирдләрин билик, бачарыг вә вәрдишләринин һесаба алынмасы вә гијмәтләндирилмәси
М. Чаббарова—Тәбиғәтшүнаслыг үзрә шакирдләрин билијинин гијмәтләндирилмәси
Б. Абрамова—Картон вә кағызла көрүлән ишләрин гијмәтләндирилмәси
И. Әләкбәров—Тәсвири ичәсәнәт үзрә шакирдләрин билијинин һесаба алынмасы вә гијмәтләндирилмәси
В. Хәлилов—Мусигидән шакирдләрин билик, бачарыг вә вәрдишләринин һесаба алынмасы вә гијмәтләндирилмәси
В. Гулијев—Бәдән тәрбијәсиндән шакирдләрин билик, бачарыг вә вәрдишләринин гијмәтләндирилмәси

Мәктәбәгәдәр тәрбијә

Е. Исмиханова.—А. Шангин әдәби ирси вә мәктәбәгәдәр тәрбијә
А. Әһмәдова, Л. Мохун—Нитг кикишафы вә әтраф әләмлә танымлыг үзрә програм материалларынын бөлкүсү
Б. Чәфәрли—Бурда төбәссүм дә вар, гајы да.

Мүәллимин шәхси тәһсил

Х. Фәталијев—А. Гајдарын әсәрләриндә һәрби-вәтәнпәрвәрлик тәрбијәси.

Мәсләһәт

М. Сәфәров—Көнд мәктәбләриндә методбирләшмәләрин ишләри тәшкили

Бизим иш јолдашларымыз

Р. Тағыјева—Јарадычылыгла ишләјәндә.

Јени китаблар

Ш. Тағыјева—Ибтидан синифләрдә әмәк тә'лиминин методинасы
М. Әһмәдов—Азәрбајчан халг нағыллары вә ушагларын нитг инкешләри
Б. Бүсәјнов—Ибтидан синифләрдә декоратив рәсмин методинасы

© «Ибтидан мәктәб вә мәктәбәгәдәр тәрбијә», № 4.

В. И. ЛЕНИН ОКТАБР ИНГИЛАБЫНЫН РЭБЭРИ ВЭ ТЭШКИЛАТЧЫСЫДЫР

Н. ЭЛИЗАДЭ

В. И. Ленин адына АПИ-нин досенти

1917-чи ил февралын 27-дә Руска чар мүтләгнҗәти деврилә буржуа-демократик ингилабы кәлмишдир. Ингилабдан әлкәдә икиһакимијјәтчилилик кәлмишдир. Олардан бири социалист Мүвәггәти һөкүмәт, икисә Советларин шәхсиндә кәндлиләрин ингилаби демократик Диктатурасы иди.

Феврал ингилабы галиб кәләндә В. И. Ленин Авропада мүнәчирәтә Ингилабын галиб кәлмәси хәбәри о, 1917-чи ил 2-дә Исвечрәдә гәзетләрдә әрәмишди. Бу хәбәрдән һәдәдәннән Ленин Вәтәнә кәлмәјә чыгышы, ләкин Мүвәггәти һөкүмәт, инкилис-франсыз империалист һөкүмәтләри буна мүхтәсәсәтәләрлә мане олмушлар.

В. И. Ленин «Узагдан мәктублар» ады илә мәшһур мәктубла Ингилабын гәләбәсиндән јени тарихи шәраитдә болушлар партијасынын, Русија синфинин, бүтүн әһмәткеш гаршысында дуран вәзифә атрафлы шәрһ етмишдир. Кәстәрирдн ки, феврал ингилабын анчаг биринчи кәдидир, инди вәзифә ону мәһәләјә — социалист кечирмәкдән ибарәт.

В. И. Ленин бөјүк манеәләри кәдәк 1917-чи ил апрелин Петрограда кәлди. Шәһәрин вәзәлијә вәзәлијәдә әһмәт-

кешләр тәрәфиндән һәдсиз севинчәлә гаршыланан Ленин, ону Мәркәзи Комитәјә апармаг үчүн кәтирилмиш зирәһли автомобилн үстүнә чыхараг, ингилабын гәләбәси мунасибәтилә әһмәткешләри тәбрик етди вә нитгини «Јашасын социалист ингилабы!» чағырышы илә гуртарды. Апрельн 4-дә Ленин марксизмин ингилаби нәзәријјәсинин тарихиндә јени бир аддым олан өз мәшһур «Апрел тезисләри» илә чыхыш етди. О, һәмин тезисләрдә ингилабдан сомра болшевик партијасы вә фәһлә синфини социалист ингилабына кечмәјин конкрет планы илә снлаһландырды.

В. И. Ленинин Вәтәнә гајытмасынын вә Апрель тезисләри илә чыхыш етмәсинин социалист ингилабынын мүгәддәраты үчүн бөјүк әһәмијјәти олду. Ленин, социалист ингилабынын суканыны өз әлине алды.

Ленин пајтахта кәлән кими партијанын Мәркәзи Комитәсинә, онун органы «Правда» гәзетинә билаваситә рәһбәрлик етмәјә башлады. Партијанын Мәркәзи вә Петроград комитәләри, «Правда», болшевикләрин һәрби вә диһәр тәшкилатлары мәһз Ленинин рәһбәрлији алтында фәһләләр, әскәрләр, матрослар, кәндлиләр, гадынлар вә кәнчләр арасында кениш тәблиғат — тәшвиғат вә сијаси тәшкилат ишләрини күнбәкүн күчләндирирдиләр.

буазијанын хейринэ һәлл едил-
ла. Ингилабын динч јолла галыб
имканы арадан галды-
ла. Эксингилаб түгјан етмәјә
вә болшевикләрә гаршы
һүчума кечди. Һәјаты бө-
һөлүкә гаршысында галан
В. И. Ленин Разливдә, даһа сонра
Финландијада сон дәрәчә кизли
мәчбур олду.

Һадисәләриндән сонра пар-
тияни јени тактикаја, јени шү-
әри бөјүк еһтијачы варды.
В. И. Ленин «Үч бөһран», «Сијаси
бөһран», «Шуарлара даир» вә ди-
гәри кәһәләләриндә јени шәрантин
партиянини һәртәрәфли тәһлил
партиянын вә фәһлә син-
новбәти вәзифәләрини
кәһәстәсинә мүйјәнләшдир-
ди. О кәстәрирди ки, инги-
лаб динч инкишафы дөврү гур-
уппалар, икиһакимијјәтлик бур-
жуазиянын хейринэ һәлл едил-
ди. Белә бир шәрантдә «Бү-
түн һакимијјәт Советләрә!» шү-
әри мүйәггәти арадан кәтүрмәк
шәрантдыр. Инди һакимијјәти әлә
һәһәһә јеканә јолу силаһлы үс-
јан.

Белә шәрантдә јашајан В. И.
Ленин рәһбәрлик вә кәстәриш-
ләриндә ијулун 26-дан ап-
рел 3-дәк Петроградда кечири-
ла партијанын VI гурултајы һәр
шәһәрлуиһәстәләри дөф едәрәк,
үсјана һазырлашмағ вә
васитәсилә мүйәггәти һөкүмә-
ти һағгында гәрар гәбул
олду.

Беләли вә харичи әксингила-
б бирләшмиш гүввәләринин
кәһәстә ингилабына гаршы
мүбаризә апармаларына
јарағ, Ленинин, онун парти-
янын рәһбәрлији алтында
кәһәстә ингилабы ирәиләјирди.
Белә кәрә да рус буржуазия-
нын һөкүмәтләри илә бир-
ләшкә 1917-чи ил августун ахырла-
рында генерал Корниловун баш-
лыкта алтында сосналист инги-
лаб гаршы һәрби гәсд һазыр-
лашты. Корнилов һәрби дик-
татура гурмағ вә монархијаны
кәһәстә етмәк фикриндә иди. Мәһз

В. И. Ленинин дүрүст кәстәриш-
ләри әсасында дармадағын едилән
гијамдан сонра өлкәдә гүввәләр
нисбәти сосналист ингилабынын
хейринә дәјишмишди. Советләрин
болшевикләшмәси дөврү башлан-
мыш вә мүйәггәти арадан кәтүрүл-
мүш «Бүтүн һакимијјәт Советлә-
рә!» шүәри јенидән ирәли сүрүл-
мүшдү. Инди бу шүар пролетар
диктатурасы уғрунда мүбаризә
шүәри иди.

Мүйәггәти һөкүмәтин јарандығы
күндән дахили вә харичи сијасә-
ти өлкәни фәләкәтә, халгы мәһвә
дөғру апарырды. Буна гаршы бол-
шевикләрин рәһбәрлији алтында
зәһмәткешләрин ингилаби чыхыш-
ларынын арды-арасы кәһәстәмирди.
Олар бүтүн һакимијјәтин болше-
викләшмиш Советләрә верилмәси-
ни тәһкидлә тәләб едирдиләр. Бу
заман 250-дән артыг совет белә
гәрар гәбул етмишди. Өлкәдә үму-
ми милли бөһранын јетишмәкдә
олдуғу көз габарында иди. Бүтүн
буһлары нәзәрә алан В. И. Ленин
1917-чи ил сентјабрын орталарын-
да Финландијадан партијанын
Мәркәзи Комитәсинә, Петроград
вә Москва комитәләринә кәндәр-
дији «Болшевикләр һакимијјәти
әлә алмалыдырлар», «Марксизм
вә үсјан» адлы мәктубларында
Русиянын дахили вә бейнәлхалғ
вәзипәсинин һәртәрәфли елми тәһ-
лилини вермиш вә силаһлы үсјан
васитәсилә мүйәггәти һөкүмәти
јыхмағын вахты чатдығыны әсәс-
ландырмышдыр. Һәмин мәктуб-
ларда Ленин силаһлы үсјанын кон-
крет планыны да шәрһ етмишди.

В. И. Ленин 1917-чи ил сентјаб-
рын 29-да Финландијадан кәндәр-
дији «Бөһран јетишмишди» адлы
мәктубунда болшевикләри әсла
јубанмамаға чағырарағ јазмыш-
дыр: «Бөһран јетишмишди. Рус
ингилабынын бүтүн кәләчәји һәлл
олунур. Болшевикләр партијасы-
нын бүтүн шәрәфи суал алтында-
дыр» (В. И. Ленин. Әсәрләри, 26-
чы чилд, сәһ. 67).

Јахынлашмағда олан силаһлы
үсјана даһа јахындан рәһбәрлик
етмәк үчүн МК-нын гәрары илә

В. И. Ленин октябрың 7-дә кизли сурәтдә Петрограда кәлмиш вә сабаһы күнү «Кәнар адамың мәсләһәтләри» мәғаләси илә чыхыш едәрәк силаһлы үсјаның конкрет Марксист планыны вермишдир.

1917-чи ил октябрың 10-да вә 16-да В. И. Ленинни рәһбәрлији алтында кечирилән партијаның МК-сының ичласларында Ленин һазыркы дөвр һаггында мә'рузә етмиш, Русијаның дахили вә беј-нәлхалг вәзијјәтинин кениш тәһ-лилин вермиш, силаһлы үсјаның лабүд олдуғуну вә тамамилә је-тишдијини әсасландырмышдыр. Каменев вә Зиновјев кими тәслим-чиләрин Ленинни тәклифи әлејһи-нә чыхмаларына бахмајараг, һәр ики ичлас әксәријјәт сәслә Лени-нин тәклифини тәбул етмишдир. Октябрың 10-да кечирилән ичлас силаһлы үсјана сијаси чәһәтдән рәһбәрлик етмәк үчүн Ленин баш-да олмагла 7 нәфәрдән ибарәт сијаси бүрә јаратмышдыр.

МК-ның силаһлы үсјан һаггында гәрарындан сонра мәһз Лени-нин рәһбәрлији алтында үсјана һазырлыг ишләри олдуғча сүр'әт-ләндирилмишдир. Силаһлы үсја-ның һәрби чәһәтдән јахшы һазыр-ланмасына мүстәсна әһәмијјәт верән В. И. Ленин, 1917-чи ил октябрың 18-нә кечән кечә болше-вик партијасы МК-сы јанындакы һәрби тәшкилатың рәһбәрләри илә көрүшмүш, үсјана һазырлығың кедиши һаггында онлары динлә-миш вә бу барәдә онлара чох мү-һүм мәсләһәтләр вә кәстәришләр вермишди.

В. И. Ленинни рәһбәрлији ал-тында сосналист ингилабы уғрунда јорулмадан мүбаризә апаран болшевикләрин програм кәстәриш-ләринин ајдын вә ардычыл олма-сы онуңла нәтичәләнди ки, 1917-чи илиң октябрында мүвәггәти һөкүмәтин империалист характери, меншевик-есерләрин халга хәјанә-ти вә болшевикләрин Русијада је-канә ингилабчы партија олмасы кениш халг күтләләринә әһәмијјәт-ли һиссәсини меншевик-есер пар-тијаларының тә'сириндән хилас

етди, мүвәггәти һөкүмәтдән ун-лашдырды, болшевикләре заһи-кешләрин әксәријјәтини өз тә-финә чәкмәк, сосналист ингила-бың сијаси ордусуну јаратмәк каны верди. МК-ның тезисләрин дејилдији кими, бу заман «Фас-синфинин соснализм уғрунда мү-баризәси, сүлһ уғрунда үмүкә һәрәкәти, кәндлиләрин торлағ у-рунда мүбаризәси, Русијада мәзлум халгларының милли аз-адыг мүбаризәси ваһид бир һа-һалында бирләшмәкдә иди» (В. И. Ленин Илич Ленинни анадагы масының 100 илији мүнәсбәтә Сов.ИКП Мәркәзи Комитәсини тезисләри. Бақы, 1970-чи ил, сәһ. 11).

Силаһлы үсјана һазырлыг иш-ләринә В. И. Ленин рәһбәрлик едирди. Ингилабың бүтүн гүвәһ-ри көһнә гурулуша гаршы сәһи-гәти һүчүма кечмәјә там иди-диләр. Белә бир шәрәнтдә — 1917-чи ил октябрың 24-дә кәһнә Петроградда силаһлы үсјан һа-ланмышды. Мүвәффеғијјәтдә бу-нам едән үсјаның кедишини кә-јән В. И. Ленин һәмин күн кәһнә кизли јашадығы мәһзилдә һа-үзвләринә көндәрдији мәһзил-јазмышдыр: «Мән бу сәһилдә а-јын 24-дә ахшам јазырам. Бүгү-јәт сон дәрәчә бәһранлыдыр. Та-мамилә ајдындыр ки, үсјанда кә-кимәк инди доғрудан да кәһнә бәрәбәрдир.

Јолдашлары вар гүвәһ-инандырырам ки, инди һәр ә-түкдән асылыдыр вә мүһим-ләрлә, гурултајларла... дејәдә һа-ның халглар тәрәфиндән, кәһнә тәрәфиндән, силаһлы күтлә-мүбаризәси илә һәлл едилән мә-ләләр гаршыда дурур...

Һәр нечә олурса-олсун, бу а-хшам, бу кечә һөкүмәти кәһнә алмаг, јункерләри тәрксәтмә-мәк... лазымдыр вә и. а.

Кәзләмәк олмаз!! Һәр шәрә-рә биләрик!!

Тарих бу күн галиб кәлә һа-сабаһ чох шеј итирмәк, һа-итирмәк тәһлүкәси гаршыда о-лан ингилабчыларә

«...ламаз» (В. И. Ленин. Эсәр-
26-чы чилд, сәһ. 229—230).
В. И. Ленин октябрын 24-дә
үсјанынын гәраркаһы
сарајына кәлмиш вә үс-
јаваситә рәһбәрлији да-
дирмишдир. В. И. Ленинни
рәһбәрлији алтында сүр'әтлә да-
дир үсјан октябрын 25-дә
артыг галиб кәлмишди.
Үсјанын галибијјәтлә нәтичәлә-
н сәбәби Ленинни рәһбәр-
лији болшевикләр партија-
капитализмин үзәринә һү-
җәтиһә дегиг вә дүзкүн мұә-
јәтмәси иди. МК-нын тезислә-
рејилир: «Партија капита-
лизмин үзәриндә һүчума күтләләри
әлә бир заманда апарды ки,
үчүн мұвафиг объектив вә
субъектив шәраит јаранмышдыр.
Милли бөһран јетишмишди.
Классларла адамын шүүру,
сәһис вә еһтирасы мұбаризәнин
кедиши илә буна һазырлан-
ды. Ленинни рәһбәрлији ал-
тында болшевик партијасы үсјана
санат кими јанашмаг һаггы-
нда марксизмин тәләбини әмәли су-
һу һәјәтә кечирди» (Владимир
Ленинни анадан олмасынын
әдәлији мұнасибәтилә Сов.ИКП
нын тезисләри. Бақы, 1970-чи
сәһ. 16.).

Үсјан галиб кәлән күнү сәһәр
10-да Һәрби-Ингилаб Коми-
тә Ленин тәрәфиндән јазылан
«Русја вәтәндашларына!» адлы
мұрачнәти е'лан етди. Бө-
рә Октябр социалист ингилабы
әлк сәнәди олан һәмин мұра-
чнәтә дејилирди: «Мүвәггәти һө-
күмәт дејрилмишдир. Дөвләт һа-
кимияти Петроград фәһлә вә әс-
кер депутатлары Совети органы-
на — Петроград пролетариаты
һәғризонуна башчылыг едән һәр-
би-Ингилаб Комитәсинин әлиһә
дејилмишдир.

Гурунда халгын мұбаризә етди-
ләк дәрһал демократик сүлһ
сәһиф едилмәси, торпаг үзәриндә
әһваллар мұлкијјәтинин ләғв
етмәси, истәһсал үзәриндә фәһ-
ләһәзәрәти, Совет һөкүмәти јара-
дмәсәси иши тә'мин едилмишдир.

Јашасын фәһләләрин, әскәрлә-
рин вә кәндлиләрин ингилабы!»
(В. И. Ленин. Эсәрләри, 26-чы
чилд, сәһ. 233.).

Һәмин мұрачнәт е'лан едилән
күн күндүз саат 3-үн јарысында
Смолныда Петроград Советинин
тә'чили ичласы топланмышдыр.
Ичласдакылар тәрәфиндән курул-
тулу алгышларла гәршыланан В. И.
Ленин Совет һөкүмәтинин нөв-
бәти вәзифәләриндән данышараг
дејилмишди: «Зәрури олдуғуну бол-
шевикләрин һәминшә сөјләдикләри
фәһлә вә кәндли ингилабы баш
верди...

Бу замандан е'тибарән Русија-
нын тарихиндә јени бир дөвр баш-
ланыр вә индики үчүнчү Рус инги-
лабы нәтичә е'тибарилә социализ-
мин тәләбәсинә кәтириб чыхарма-
лыдыр» (јенә орада, сәһ. 234.).

Ичлас Совет һакимијјәтинин вә-
зифәләри һаггында Владимир
Илич тәрәфиндән јазылан гәтнамә-
ни бөјүк сәс чохлауғу илә гәбул
етмишди.

1917-чи ил октябрын 25-дә ах-
шам Смолныда Советләрин II
Үмүмрусија гурултајы ачылды.
В. И. Ленин пәјтахтын мұдафисәси,
әксингилаб јуваларыны мәнв ет-
мәк, јени һөкүмәтин — Совет һө-
күмәтинин тәркибини мұәјјәнләш-
дирмәк вә дикәр мәсәләләрлә мәш-
ғул олдуғундан гурултајын бирин-
чи ичласында иштирак едә билмә-
ди, лакин о, сүрәкли алгышлар
алтында гурултајын рәјасәт һеј-
әтинә сечилди. Бу ичласда А. В.
Луначарски В. И. Ленин тәрәфин-
дән «Фәһләләрә, әскәрләрә вә
кәндлиләрә!» јазылмыш мұрачнәт-
намәни охуу. Орада дејилирди:
«Гурултај фәһләләрин, әскәрләрин
вә кәндлиләрин чох бөјүк әксәриј-
јәтинин ирадәсинә архаланараг,
Петроградда фәһләләрин вә гарни-
зонун галибијјәтли үсјанына арха-
ланараг һакимијјәти өз әлиһә алыр.

Мүвәггәти һөкүмәт дејрилмиш-
ди. Мүвәггәти һөкүмәт үзвәләринин
чоһу һәбсә алынмышды. Гурултај
гәрара алыр: јерләрдә бүтүн һаки-
мијјәт фәһлә, әскәр вә кәндли де-
путатлары Советләринин ихтијары-

на кечир вэ бундар эсил ингилаби
гајда јарадылмасыны тэ'мин етмэ-
ндир...

Эскэрлэр, фəһлэлэр, гуллуґчу-
лар, —ингилабын мүгəддэраты вэ
демократик сүлһүн мүгəддэраты
сизин элиниздэдир! Јашасын инги-
лаб! (В. И. Ленин. Эсэрлэри, 26-
чы чилд, сəһ. 243—244).

Гурултај мүрачнəтнамəни јек-
дилликлə тəсдиг етди.

Владимир Илич Советлэрин II
гурултајынын икинчи вэ сон ичла-
сында иштирак етмэк имканы əл-
дэ едə билмишди. **Нүмајəнделэр**
тəрəфиндэн сүрəкли алгышларла
гаршыланан В. И. Ленин сүлһ
һаггында мə'рузə етмиш вэ гурул-
гај онун һазырладығы сүлһ декре-
тини гəбул етмишди. Əн демокра-
тик сүлһ декрети олан һəмин дек-
ретлə Совет дəвлəтинин харичи
сијасəтинин əсас принциплэри го-
јулду.

Гурултајын һəмин ичласында
В. И. Ленин торпаг һаггында дек-
рети е'лан етди. Бу декретə əсасən
торпаг ону бечəрəнлэрин малы
һесаб олунду.

Гурултај Умумрусия Мəркəзи
Ичрайјə Комитəсини сечди вэ
В. И. Ленин башда олмагла дүнјада
биринчи Совет һəкүмəтинин —Руси-
ја Халг Комиссарлар Советини
тəшкил етди.

Бу ингилаби тəдбирлэр бүтүн əл-
кəдə социалист ингилабынын гəл-
бəсинə күчлү тəкан верди. Белə-
ликлə, «Алтымыш ил бундан əввəl
Владимир Илич Ленин башда ол-
магла болшевиклэр партијасынын
рəһбэрлији алтында гəһрəман Ру-
сија пролетариаты буржуа-мүлк-
дар гурулушу үзəринə гəт'и һүчу-
ма кечди вэ ону дагытды. Истис-
мара, ичтиман вэ милли зүлм-
а гаршы зəһмəткешлэрин мүбариза-
си тарихдə илк дəфə олараг онла-
рын там гəлбəсилə нəтичələнди»
 («Бөјүк Октябр социалист инги-
лабынын 60-чы илдөнүмү һаггын-

да» Сов.ИКП МК-нын гəрəм-
дан). «Азəрбајҗан коммунист
журналы, Баки 1977, № 3, сəһ. 1.

Октябрын гəлбəсиндэн
алтымыш ил эрзиндə онун
би дəјишдиричи идејалары
сири алтында планетимиздə
јонларла адам онун азадлыг
рағы алтында ирəлијə доғру
миш вэ кедир. Мəһз бу бөјүк
ингилабын дəјишдиричи идејалары
нын нəтичəсиндə гүдрəтли
социалист системи јарадыл-
дыр. О, сүлһ, социализм, де-
матия вэ ичтиман тəрəггини
кəм дајағыдыр, дүнја тарихи
кедишинə һəлледици тə'сир
рəн вэ истигамəт верən бу
Октябрын јетишдирмəсидир.

Дөврүмүзүн əн мүтəрəгги
фузлу сијаси гүввəsi олан
халг коммунист һəрəкəтинин
ранмасы вə мөвгəјинин
мөһкəмлəнмəsi дə Октябрын
нəтичəсидир. Октябр күнлэрин
тəкчə бир əлкəдə — Советлэр
кəсиндə Коммунист партијасы
иди вэ онун сыраларында
400 мин нəфэр коммунист
ини уғрунда мүбаризə апарды.
Инди дүнјанын 89 əлкəсиндə
мəткешлэрин сəадəти уғрунда
дычыл мүбаризə апаран
нист вэ фəһлə партијалары
сыраларында 50 миллионла
мүбариз вардыр.

Белəликлə, рəһбəri вэ
латчысы Владимир Илич
Октябр ингилабынын гəлб-
бүтүн дүнја тарихиндə јени
рүн —капитализмин мəһв
мунизмин тəнтəнəsi дəр-
башланғычыны гојмушдыр. О
ia тарихиндə дөнүш нөгтəс
XX əсрин бу бөјүк ингилаб
сəсинин дəјишдиричи идејалары
нын күчлү тə'сири алтында
тимизин симасы əсаслы
дəјишир, тарих исə бəшəр-
хошбəхт кəлəчəји олан комму-
мə доғру ирəлилəјир.

ТЭ'ЛИМДЭ БАШЛЫЧА ДӨВР

Р. АҒАЛВ

Нахчыван МТИ-нин кабинет мүдири

дүшжакөрүшүнө, һартарэф-
фа малик кәнчләрин тә'-
бүнөврәси савад тә'лими
гојулур. Бу өзүлүн мөһкәм
үчүн савад тә'лими мәшғәлә-
рүксәк фәаллыг шәраитиндә
и, тә'лимин эмоционал-
артырылмасы бөјүк әһә-
мәликләди. Елә буна кәрә дә
тә'лими бизим тәһсил систе-
мә башлыча вә бәлкә дә һәл-
мәһәләди. Чох вахт уша-
гә синифдә, һәтта јухары си-
нифдә мүвәффәғијјәтлә охума-
лаш-тәрбијә ишләринин савад
дөврүндә дүзкүн гурулма-
сылы олур.

тә'лими дөврүндә шакирд-
ларын вәрдишләри инкишаф
етдирмәк. Сөзләри һечаларла,
шүүрлу охумаг, саит вә са-
һәләри бир-бириндән тәләф-
кәрә фәргләндрмәк, ај-
рабитәли мәтнләри оху-
сүрәтинин ади данышыг
чатдырмаг, јазыда һәрф-
ләр вә чүмләләр арасында
көзләмәк кими илкин
шакирдләрдә мәһз са-
дәлими дөврүндә јарадылыр.
унутмамалыдыр ки,
рабитәли вә көзәл хәт-
ләг, өз фикир вә дүјулары-
вә арузларыны, әтраф
көрдүкләринин, ешитдиклә-
билмәк, әшја вә һадисә-
мүнәсибәтләринин билдир-
вәрдишләрә дә савад тә'-
дөврүндә јијәләнирләр.
һәлбән севән, өјрәнмә-
әтмәји өзү үчүн һәјат де-

визи сечән синиф мүәллимләримиз
савад тә'лими дөврүндә шакирдлә-
рин нитгини вә ешитмә габилијјә-
тини инкишаф етдирмәк, онларда
тә'лим әмәјинә мараг ојатмаг үчүн
рәнкарәнк чалышма нөвләриндән
истифадә едирләр. Онлар јакшы
билирләр ки, савад тә'лими дөв-
рүндә шакирдләрә ашыладыглары
билик, бачарыг вә вәрдишләр
ушагларына ади дилиндән дејил,
башга фәнлардан дә мүвәффәғиј-
јәтлә охумаларына тә'минат верир.

Мухтар республикада савад тә'-
лими дөврүнүн мүһүм әһәмијјәти-
ни дәриндән баша дүшән мүәллим-
ләр чохдур. Нахчыван шәһәриндә-
ки Ганбај Вәзиров адына 6 нөмрә-
ли орта мәктәбин синиф мүәллими
Чәмилә Һүсәјнова, Һүсәјн Чавид
адына 5 нөмрәли орта мәктәбин
синиф мүәллими Һавазәр Мәммә-
дова, Ејналы Султанов адына 7
нөмрәли орта мәктәбин мүәллим-
ләриндән Мүнәввәр Гулијева,
Мәсмә Мирзәјева, Солмаз Талыбо-
ва, Нахчыван рајон Бөјүкдүз кәнд
орта мәктәбинин синиф мүәллими
Мәммәд Әскәров, Јарымча кәнд
орта мәктәбинин синиф мүәллими
Иса Мәммәдов, Чулфа рајон Бәнә-
нијар кәнд орта мәктәбинин синиф
мүәллими Гурбан Әсәдов, һәмни
рајонун Норашен кәнд орта мәктә-
бинин синиф мүәллими Гасым Әли-
јев вә башгалары белә мүәллимләр-
дәндир.

Чәмилә Һүсәјнова һәлә јәј ајла-
рында ајры-ајры аиләләрдә олур,
валидејнләрә ушаглары психоложи
мәһәтдән мәктәбә һазырлашдыр-

маг, онларын дүшүнмә, фикирләш-
мә габилијјәтләрини инкишаф ет-
дирмәк, ушаглары узунмүддәтлн
әгли әмәклә мәшғул олмаға алыш-
дырмаг, тәһсил алмаға һәвәс ојат-
маг саһәсиндә дәјәрли мәсләһәтләр
верир.

Ч. Һүсејнова јәј ајларындан са-
вад тә'тими дәрсләринә чидди һа-
зырлыг көрүр. Белә ки, о, әлифба
дәрслији илә таныш олур, һәр бир
сәс вә һәрфин өјрәдилмәси јолуну
мүәјјәпләшдирир. Онун һазырла-
дыгы шәкилли карточкалар, нитг
инкишафы үчүн ајырдыгы шәкил-
ләр дәрсдә шүүрлулуғу инкишаф
етдирмәклә бәрәбәр ушагларда тә'-
лимә марағы артырыр.

Чәмилә мүәллим ушагларын
фаалијјәтини дүшүнүб тапмаға,
әгли нәтичә чыхармаға јөнәлдир.
О, ушагларда гираәтә һәвәси ар-
тырмаг үчүн дәрсликдән вә әлава
әдәбијјәтдән истифадә едәрәк ша-
кирдләрин валидејнләр гаршысын-
да гираәт мүсабигәсини тәшкил
едир. Бу да ушагларда бәди гираәтә
һәвәси, мәс'улијјәт һиссини
артырыр.

Чәмилә мүәллим савад тә'лими
дөврүндә шакирдләрин нитг инки-
шафыны, мәнтиги тәфәккүрүнү,
онларын дәрсә марағыны, фааллы-
ғыны артырмаг үчүн әјанилијә ке-
ниш јер верир. О, узунмүддәтлн
тәчрүбәсиндә мүәјјән етмишдир ки,
шакирдләрин гаврадыглары чи-
симләр, һадисәләр, көрдүкләри
ишләр онлар тәрәфиндән даһа јак-
шы һифз едилир, узун мүддәт јад-
да галыр.

Чәмилә мүәллим «ә» сәсини өј-
рәдәркән нәфис шәкилдә ишләнмиш
тәлә, дәлә, лалә, әләк шәкилләрини
көстәриб онлар үзәриндә гыса мү-
саһибә тәшкил етмәклә шакирд-
ләрдә фааллығы артырыр. Мүса-
һибә заманы шакирдләр көрдүклә-
ри шәкилләрдән башга тәркибиндә
«ә» сәси олан чохлу сөzlәр (әри,
әјләнчә, Әли, нәнә, әми, Әминә вә
с.) тапыб дејирләр. Белә шакирдлә-
рин ајры-ајры сөzlәри тапыб сөј-
ләмәләри синифдә чанланмаја,
фааллыға сәбәб олур. Бу да кичик
јашлы шакирдләрин көрдүкләри

әшјалар һаггында мә'луматла-
ры хејли артырыр. Чәмилә
лим јакшы билир ки, нитг фа-
варлығыдыр. Мәһз буна көрә
дәрсликдә тәркибиндә «ә» сә-
си олан сөzlәри ифадәли охујур.
Мин сөzlәрин мә'насы һаггында
шакирдләрә јашларына мүнәс-
сә мә'луматлар верир.

Мүәллим «ә» сәсини
олмасыны билдирир. Кечәндә
бүтүн сайт сәсләри шакирдләр
хатырладыб, онларын сайт сәс-
ләрини һаггында биликләрини дә
мөһкәмләндирир. О, дәрсдә
ләрин гираәтинә дә кениш јер
верир. Мүәллимин нәзарәти асты-
нда нисбәтән зәиф шакирдләр
лардакы сөzlәри охујурлар. Сөз
һәммин сүтунларда јазылмыш
ләри хорла бүтүн синиф тәһсил
едир. Дәрсликдәки мәтнин һәр
ләсини бир шакирд охујур. Һәр
мәтнин даһа јакшы охујан
дән бири охудугдан сонра
хорла оху тәшкил едилир. Һәр
гираәт синифдә utanчагы
дан галдырмагла, гираәт
бүтүн шакирдләрин фааллы-
гын сәбәб олур.

Мүәллим дәрси бир даһа
көмләндирмәк мәгсәди илә
дәрә сөzlәрини ајры-ајры
ләрә кәсмә әлифба илә дүшүнүр.
Сонра сүтунларда верилмиш
ләрин вә әлагәли мәтнин
охунмасыны Лалә, Сәмәд
ни евдә өз әлифба кассалары
дүзәлтмәләрини тапшырыб
битирир.

Нахчыван шәһәр Ејналы
нов адына 7 нөмрәли орта
бин синиф мүәллимләриндән
јева вә Мирзәјева сәси һеч
дахилиндә өјрәдирләр. Онлар
ликдә вә өзләринин һазырла-
ры әјани вәсаитдә јени сәс
рилмиш сөzlәри ушаглар
рыр, мүсаһибә заманы
дүшүнүб тапмағы, чүмлән
һечалара ајырмағы өјрәдир.

Нахчыван шәһәр Һүсеј
адына 5 нөмрәли мәктәп
мүәллими Мәммәдова сәс
минин илк мәшғәләләриндә
ларын һазырлыг сәвијјәсини

Фәрди психоложи хусусијјат-
биллик, бачарыг вә вәрдиш-
ејрәнәрәк онларда олан
фәрги арадан галдырмаға
Бунун үчүн, о, дидак-
териналлардан, мүстәгил ча-
нәвләриндән истифадә
Мүәллим ушагларда мүс-
артырмаг үчүн әввәлчә
адырладыгы чалышма нәвлә-
вариантларла иш апарыр.
Һәр бир шакирдлә нечә ишләјә-
әввәлчәдән мүәјјәнләшди-
Мүәллим гираәтин шүүрлуғу-
олмаг үчүн сечмә гираәт-
истифадә едир. Бу да гираәт
шакирдләрин мәс'улијјәти-
адыр, онлары дүзкүн оху-
табрик едир.

Илич район Јарымча кәнд
мәктәбинин синиф мүәллими

И. Мәммәдов 1 синифдә дәрс де-
јәчәји ушаглары һәлә мәктәбә гә-
дәм гојмаздан әввәл өјрәнмәјә баш-
лајыр. Һәр бир ушагла сөһбәт
едир, кәзинтијә чыхыр. Ушагларын
нитгләриндәки нөгсанлары мүәј-
јәнләшдирәрәк арадан галдырмаға
чалышыр. Бунун үчүн јанылтмач-
лардан, тәләффүз мәшгләриндән
истифадә едир.

Һеч шүбһәсиз, мухтар респуб-
ликамызын мәктәбләринин 1 си-
нифләриндә чалышан мүәллимләр
савад тә'лимини јүксәк сәвијјәдә
баша вурмаг, ушагларын јухары
синифләрдә мүвәффәгијјәтлә оху-
маларына наил олмаг үчүн бүтүн
сә'ј вә бачарыгларындан истифадә
едәчәкләр.

АЛИФБА ТӘ'ЛИМИ ДӨВРҮНДӘ ШАКИРДЛӘРӘ ЈАЗЫ ВӘ ВӘРДИШЛӘРИНИН АШЫЛАНМАСЫ ТӘЧРҮБӘСИНДӘН

С. ЧӘФӘРОВ

Илич району, Гарабағлар кәнд орта мәктәбинин мүәллими

Ушаглар илкин гираәт вә јазы
ашылајан савад тә'лими
заманда онларын тәфәккүрү-
јәтјәкөрүшүнү, нитгини вә с.
етдирмәклә јанашы баш-
ларини мәнимсәмәләри үчүн да
јарадыр. Демәли, савад тә'-
шакирдләрдә билликләрин
әсасыны јаратмагла елмин
ликләринә јол көстәрән ма-
андырсаг һеч дә сәһв етмә-

Сәһв тә'лими илә мәшғул олан
педагожи тәчрүбә илә јанашы
һәртәрәфли билијә дә малик
дыр. Нитги гүсурлу олан,
чәһәтдән дүзкүн јазмағы
ашылајан мүәллим алифба тә'ли-
оху вә јазы вәрдишләринин
ләрә мүвәффәгијјәтлә мә-
билмәз.

1 синиф мүәллими дәрс или баш-
лананадәк синифдә охујачаг ушаг-
ларла јахындан таныш олмалы,
онларын аиләдә мәктәбә һазырлыг
дәрәчәләрини өјрәнмәли, дәрсләр-
дә истифадә едәчәји вәсаитләри
һазырламалыдыр.

Билдијимиз кими, кәндләримиз-
зин демәк олар ки, хејли һиссәсин-
дә ушаг бағчалары олмадығына
көрә тәркиби тамамилә һазырлыг-
сыз вә ја мүхтәлиф һазырлыглы
ушаглар мәктәбә гәдәм гојурлар. Бе-
ләликлә, мүәллим бөјүк чәтинлик-
ләрлә гаршылашмалы олур. Бу чә-
тинлији арадан галдырмаг үчүн
мүәллим фәрди јанашма үсулундан
истифадә етмәлидир. Елә ки, оху-
маг вә јазмаг үчүн һеч бир вәрди-
ши олмајанлар бир сырада, бир
нечә һәрф вә сәси јазанлар вә оху-
јанлар бир сырада, һечаларла, сөз-

ләрлә охуҗанлар вә сәрбәст җазанлар исә үчүнчү сырада әҗләшдириләр. Мүәллим сәрбәст охуҗуб җазан шакирдләрә мүстәгил тапшырыг верәрәк зәиф ушаглара фәрди җанашыр, онлара да тезликлә програм материалларыны мәнимсәдә билір. Бу вахт җалныз мүәллимин өзүнамәхсус педагожи мә'рифәти, габагчыл тәчрүбәси, хусусилә ишкүзарлыгы онун көмәҗинә чатыр, тәдрис процесиндә истәҗинә наил ола билір.

Әҗани вәсәитсиз әлифба тәлими мүсбәт нәтиҗә верә билмәз. Мән һәр дәрәс үчүн әҗани вәсәит һазырлаҗыр, хусусилә кәсмә әлифбадан истифадә едирәм. Бу заман шакирдләр сөзләри асанлыгга һечалара аҗырыб чәтинлик чәкмәдән охуҗурлар.

Оху дәрәсиндә мән һәмешә җени дәрәдә өҗрәниләчәк сәс үзрә һекаҗә гурмагла башлаҗырам. Бу мәгсәдлә мүсаһибәдән истифадә едирәм.

Әлифба дәрәслиҗиндән истифадә едарәк 9-чу сәһифәдәки көрпәси илә мәшгул олан ана шәкли үзрә кичик һекаҗә гурдугдан сонра мүсаһибә апарырам:

— Ушаглар, бу нә шәклидир? (алма)

— Бәс бу нә шәклидир? (ағач, араба, аҗы).

— Ким деҗәр, алма ағачы, араба, аҗы сөзләринин әввәлиндә һансы сәси ешидирсиниз? (а сәсини).

— Бәс ана деҗәндә һансы сәси ешитдиниз? (а сәсини).

Ушаглар, ким елә сөз деҗәр ки, а сәси әввәлдә ишләнсин?

(армуд, Аббас, Араз).

Һәмәин дәрәдә и сәсини дә шакирдләрә өҗрәдирәм. Бу шакирдләрә ана сөзүнү охумага имкан верир. Шакирдләр кассадан а вә и һәрфләрини тапыб ана сөзүнү дүзүрләр. Бу сөзүн үзәриндә оҗунлар тәшкил едилір; сөз һекаҗә аҗрылыр, һечанын бири көтүрүләрәк дикәри охунулур, һечаларын җерләри дәҗишиләрәк охунулур вә с. Бүтүн бу чалышмалары шакирдләр мүстәгил җеринә җетириләр.

Шакирдләрә кечиләчәк сәс җында аҗдын тәсәввүр җараттырар, сонра җени дәрәси учадан, сәс охуҗурам. Мәтидәки җени, чәтин тәләффүз олуан сөзләри изаф еткән сонра оху процесини җанашыр фәрди апарырам. Шакирдләр фәрди җанашыр, сөзләри охумаларына истигамәт еткән «Ов» мәтни охунаркән бәзә шакирдләр «довшан» сөзүнү «дошан» шәклиндә тәләффүз едирәм. Мән онлара баша салырам ки, бәзә мин сөзү дошан шәклиндә охулазымдыр. Јахуд бәзә шакирдләр «тулланды» сөзүнү «туланды» тәләффүз едир, бир чох сөзләри р сәсини ј, ш сәсини с, л сәсини ј кими тәләффүз едирләр. Бу сөзләри җериндәчә дүзәлдирәм. Чалышырам ки, шакирдләр мәтн сөзләри җерли шивә сөзләри чәвәз етмәсинләр.

Јазыҗа һазырлыг дәрәс илк күнүндән башланыр. Белә һәмәин күн шакирдләрә һаҗәт отурмагы, јазы заманы дәрәс парта үзәринә нечә гоҗмагы җаркән ону тәдричән ирәли еткән мәҗи, бу вахт әлләрин вә аҗаҗлар алдыгы вәзијјәти, гәләмәи һаҗә сағ чиҗинә тәрәф җөнәлтмәҗә кән һәрфләри аҗдын мүшәҗҗәт мәк үчүн шәһадәт бармагыны мин учундан 2—2,5 см, арада ламагы өҗрәдир, онлары дәрәс хәтләри илә таныш едирәм.

Ертәси күн һәрф элементларын јазылмасы үзрә иш апарырам. Чалышырам ки, елә илк күнүндә бүтүн шакирдләр тапшырыг мәҗи фәғијјәтлә ичра етсинләр. Шакирдләрин бәзиләри нә гәләм тәҗадасыны, нә дә дәфтәрәи хәтләрини өҗрәнә билір, бәзиләри исә биләк әзәләләрини кәрәкәт зијјәтдә сахлаҗараг гәләм тәҗадасын, бүтүн голунун һәрәкәтләри јазыр. Белә шакирдләрә фәғијјәт нармаг, јазы заманы биләк сахлаҗараг онун һәрәкәт үзәринә сәтирдә јазмаг гәјдасыны өҗрәдирәм.

Илк дәфә аҗдын јаздырмагы бүтүн күчүмү сәфәрбәрләрә җарам. Чүнки илләрлә бу аҗаҗ

шакирдләр һәҗәчан кечирир, дүзкүн јазмајачагларындан едирләр. Илк дәрсдә а вә ә әһәрини чәтнлик чәкмәдән әһәрләрә өјрәдә билирәм. Јазы әһәрләрә исә һалә бир күн әввәлә әһәр аһиә гәләм аһан шакирдин әһәрләрини, аһа сөзүнү јазы әһәр сун даһили һәҗәчан кечир сәбәб олур. Мәнчә, ушагла әһәр һәмин чәтнликлә гаршылаш әһәр үчүн бу һәрфләрин һәрәси әһәр күн тәдрис едилсә, даһа јахшы әһәрә верәр.

Әһәр һәрфин јазылыш гајдасыны әһәрә исәһ едәрәк јазы тахта әһәрә јазырам. Дәфтәрләр вә «Јазы әһәрәләри» шакирдләрин гар әһәрәндә ачыг вәзијәтдә олур. Мә әһәрә тәһрифимлә шакирдләр гәләм әһәрә һавада һәрәкәт етдирмәклә әһәрә «јазылмасы» үзрә мәшг әһәрә. Сонра һәмин иш «Јазы әһәрәләрин»дәки а һәрфиниң үзә әһәрә тәкрар едилир. Бу «әмәлијә» сонра шакирдләрин јахшы әһәрәгларына зәманәт верир, он әһәрә бир даһа руһландырыр, дәфтәрә јазмаларына ичазә верирәм. Әһәрәләрин арасы илә кәзәрәк дүз әһәрә јазы билмәјәнләрә истигамәт әһәрә, ләзым кәлдикдә әһәрәндән әһәрә өјрәдирәм.

Әһәрә шырам ки, бутун шакирд әһәрә сүр'әтли, дүзкүн вә кәзәл јазы әһәрә; һәрфләрин ени, онларын, әһәрәниң сөзләрин араларындакы әһәрә коллиграфија нормалары әһәрә әһәрәфиг олсун.

Әһәрә програмын әһәр кәзәл нәти әһәрәндән бири сүр'әтли јазыја әһәрә олмагдадыр. Бу да рабитә әһәрә јазы сәјәсиндә әһәрә едилир. Рабитә әһәрә јазы заманы шакирд гәләм әһәрәдән ајырмадан сөзләри әһәрә баша јазыр, бир һәрфин дикәри әһәрә бирләшмәсинә артыг вахт әһәрә етмир. Буна көрә дә илк нөв әһәрә чалышырам ки, шакирдләр әһәрә һәрфләрин өзүндән сонра әһәрәк һәрфләрдә рабитәли шәкил әһәрә бирләшмәк гајдасыны дәһиглик әһәрә һәминсәсиндәр. Рабитәли јазы әһәрәсиндә сөзләрин бирбаша јазы әһәрә сүр'әтин артмасына әһәрә зәмин јарадыр. Чалышмаг ла-

зымдыр ки, шакирдләр һәр бир һәрфи јазандан сонра гәләми галдырмасынлар. Бу залан онлар һәм сүр'әтли јазы билмир, һәм дә сәһигәсизлијә јол верирләр.

Демәли, сүр'әтли јазының тәһмин едилмәсиндә рабитәлилик мүһүм рол ојнајыр. Бу сәһәдә «Јазы нүмунәләри»ндә раст кәлдијимиз бә'зи чәтнликләр барәдә гејд етмәк истәјирәм: мәсәлә, шакирд р, ф, һәрфләрини јазаркән рабитәли јазмаг хәтиринә гәләми сәтр хәттиндән ашағы чәкилмиш элементин үзәри илә бир дә кери гајтарыр. Бу заман бә'зи шакирдләр бу ишин өһдәсиндән дәһигликлә кәлә билмир, хәттин бә'зи јерләрини әһәр, сәһигәсизлијә јол верирләр. Мәнчә, бу һәрфләри д, ј, у һәрфләри кимн илкәкли јазсаг даһа јахшы нәтичә әһәрә етмәк олар.

Бә'зи һәрфләр исә (мәсәлә, х, к, қ, Х, К, Қ вә с.) гәләми дәфтәрдән ајырмагла јазылыр ки, бу да рабитәли јазмаг принципинә хәләл кәтирир. Доғрудур, бу һәрфләри јухары синифләрдә рабитәли шәкилдә јазмаг мүмкүндүр, ләкин чалышмаг ләзымдыр ки, һәмин һәрфләр әлифба тәһминин илк дөв рүндән шакирдләр тәрәфиндән рабитәли шәкилдә јазылсын. Бу иш республикамызын аһим-педагоглары, габагчыл синиф мүәллимләри тәрәфиндән тезликлә һәлл олунмалыдыр. Јери кәлмишкән «Јазы «нүмунәләри»нин 35-чи сәһифәсиндә х һәрфи өзүндән әввәл ишләнән и һәрфи илә тәсвир слундуғу шәкилдә дејил, јухарыда бирләшсә, рабитәли јазы гајдаларына даһа сәмәрәли шәкилдә риәјәт едилмиш олар.

I синифләрдә мүхтәлиф аһаләрдә тәрбијә алмыш мүхтәлиф тәбиәтли шакирдләр охујурлар. Мүәллим онларын психикасыны јахындан өјрәнмәли, һәр шакирди «өз дили» илә данышдырмалы, онларла рафтарында тәмкинли олмалыдыр. Бә'зи шакирдләри пис ишләринә көрә синиф гаршысында тәнбәһ етмәк, бә'зиләрини исә јахшы ишләринә көрә тәрифләмәк олмаз. Белә һалларда тәнбәһ еди-

лән шакирддә руһ дүшкүнлүҗу жараныр, тәрифләнмиш шакирд исә архаҗынлашыр. Буна көрә дә мӯәллим бүтүн шакирдләри җахындан танымалы, олар үзәриндә чидли

назарәт гоҗмалыдыр. Бу тәҗрибә җалныз вә җалныз мӯәллимләргә деҗ, мәктәплә аилә арасындагырылмаз әһәҗәләр нәтиҗәсидә жарана биләр.

ӘЛИФБА ВӘ АНА ДИЛИ ТӘ'ЛИМИНДӘ ӘЈАНИ ВӘСАИТДӘН ИСТИФАДӘ

Г. СӘФӘРӘЛИҖЕВА

Бакыдакы 199 нөмрәли мәктәбин мӯәллими

Савад тә'лиминдә истифада еди-лән инанылмыш васитәләрдән бири ә'јани вәсаитдир. Ә'јанилик үзәриндә гурулмуш дәрс ушагларын диг-гәтини чәлб едир, фантазијалары-ны истигамәтләндирир, материя-лын шүүрлу мәнимсәнилмәси үчүн зәмин јарадыр.

Мүхтәлиф әшја (меҗвә, күл-чи-чәк, ев һејванлары, мәншәтдә иш-ләдилән әшја вә с.), шәкилләр са-вад тә'лими дөврүндә истифада олу-нан мүһүм ә'јани вәсаитләрдәндир. Әшја адларынын, формасынын, рәкиннин мәнимсәнилмәси, һәрфлә-рин өјрәнилмәси вә гираәт просе-сини сүр'әтләндирир.

Мә'лумдур ки, шифаһи нитгин инкишафы јазыја инсбәтән тез башлајыр. Әшјаларын шәклини вә ја өзүнү нүмајиш етдирмәклә «сәс» вә «һәрф» аңлајышыны шакирдлә-рә чатдырмаг асанлашыр.

«Сәс», «һәрф» аңлајышы изаһ едиликдән сонра шакирдләр шә-килдә көрдүкләри әшјанын адына дејир, һәмин сөзүн һансы һәрфлә башландығыны арандырмаға сә'ј едирләр. Беләликлә, шакирдләр көстәрилән шәкилләрини вә буңлар үзәриндә апарылан ишин мәгсәди-ни дәрк едирләр. Елә бурада да тә'лимдә шүүрлулуғ принципини көзләмәк үчүн шәраит јараныр. Шакирдләрин шүүруна јеничә да-

хил етдијим аңлајышы мә'лум ет-дирмәк үчүн мүхтәлиф шәкиллә-рини шакирдләргә тәһрир етди-онлар үзәриндә иш апарыла-дөврдә шакирдләрин нитгини ча-лә гурма, өз сөзү илә сөјлә-чарығыны јохламаг мәгсәд-жетли шәкилләрдән истифа-мәк даһа сәмәрәлидир.

Синфа ејни мәзмуңлу шәкиллә-пәјләјиб ашағыдакы суалларға-рирәм.

— Ушаглар, шәкилдә ким-рүрсүнүз? (јеничә мәктәбә кет-һазырлашан гызы).

— Даһа ким дәрсә кет-зырлашыр? (гызын гардашы).

— Оңлары дәрсә ким-лыр? (ана вә нәнә).

— Нәнә нәвәсинә нечә-едир? (о, нәвәсинин портфели-зәлдир).

— Ана гызына нә багы- (чичәк дәстәси). Једдијашлы-һәјатындан бәһс едән бу шә-сөһбәт бүтүн шакирдләрин мә-бәдә фәал иштирак етмәјнә-көстәрир. Шакирдләр көрдүк-ни бу шәкиллә мүгајисә едир-да чаңландырдыглары һаҗәт-сөзләри илә сөјләјә билир-.

Сүжетли шәкилләрин иш-үзәриндә гурулмуш мүсәб-хәјјүлүн вә нитгин инкиша-тә'сир көстәрир.

«а» јекунлашдырыб «ана» сөzlәри үзәриндә даја- бу сөzlәри дәрсликдәки илә әлагәләндирир, ана һансы һәрфлә башланды- шурурам. Кечилмиш һәрф- сағы артдыгча онлары ики (саит вә самит) бөлмәк үзрә ишләйрам.

Саит вә самитләрин бүтүн си- рафриндән мәнимсәнилмәсиннә алмаг үчүн шәкилли карточкалар истифадә едирәм. Бу картчаларын бир үзүндә әшја- шәкли, о бири үзүндә исә әш- ја билдирән сөзүн баш һәрфи билдирә. Шакирдләрден ики сыра картчалар аҗырырам. Биринчи сырада шакирдләрдә саитләрә, икинчи сырадакыларда исә самит- ләрәндә карточкалар олур. Һәр сырада даҗанмыш шакирдләр картчаларын шәкил олан үзүнү картчалар тәрәф тутурлар.

Сәһвәдә әҗләшән шакирдләр- дән бири әввәл әшјанын адыны әҗләшә, сонра һәмин сөзүн саит- ләрәндә башладыгыны араш- дырмаг олур. Апарычы шакирд- ләрә һәмә јолдашларынын чавабла- рын карточкаларын о бири үзүн- дә әшја билдирән һәрфи мугајисә едир, һәмә доғру олуб-олмадыглары- җанлар. Дидактик ојун харак- тердә бу иш онлары әҗләндирир, шәкилләндирир, бүтүн ушаглары һәмә етмәҗә һәвәсләндирир. «а» тәлими дөврүндә охумаг охумаг илә нағыл етмәклә јанашы, һәмә мүрәккәб әмәлијат олан сөзү вәрдишинә јијәләнмәк ишин- нә алмаг чәкилир. Ишин әјани- ндә дөврүндә гурулмасы мәгсәдилә тахтасындан истифадә еди- рәм. Мәсәлән: ј самитини кечәркән әввәлиндә, ортасында, ахы- нда кәлмәсинә анд нүмунәләр (а, аҗ, јун, ојун, вә с.) сечиб тахтасында дүздүрүрәм. Шакирдләрин бири дүзүм тахта- сында јазылмыш сөzlәр үзәриндә, картчалары мугафиг олараг дәфтәр- ләрдә едирәм.

Әшја билдирән шакирд јај сөзүнүн сәһвәдән ј самитини кәтүрүр, сөзүн алып, ај сөзүнүн сонуна

ы саити әлава етмәклә аҗы сөзүнү алып. Сонра ушаглар бу сөzlәрин- јазылышыны дәфтәрә кәтүрүрләр.

Бу, фикри, ахтарыш, чевиклик тәләб едән бир просесдир. Бундан јериндә вә јарадычылыгга исти- фадә едилмәси балача мәктәбли- ләрдә тәлими марағын јаранмасы- на вә формалашмасына сәбәб- олур. Јазы вәрдишләринә јијәлән- мә, сөзүн сәс тәркибинин өјрәнмә- просесиндә апарылан бу чүр ча- лышмалар шакирд тәфәккүрүнүн, мугахимәсинин инкишафына да- тәсир кәстәрир.

Савад тәлими дөврүндә рабитә- ли нитг вә гирәзг материаллары чоһалдыгча һәрфләрин өјрәдилмә- си илә јанашы сөзүн мәнасынын өјрәдилмәси мәсәләси дә гаршыда дурур. Бу дөврдә шакирдләрин нитгиндә диалектизмләр мөһкәм јер тутур. Шакирдләр јер, шәһәр, кәнд вә әшја адларыны да јерли шивәдә тәләффүз едирләр. Бунун гаршысыны алмаг үчүн һәмин сөzlәрин дүзкүн јазылышыны әкс етдирән карточкалардан истифадә едирәм. Карточкаларда һәм сөзүн дүзкүн, һәм дә јанлыш тәләффүзү јазылмыш олур. Карточкалар ша- кирдләрә пәјланылып, сөzlәрдән һансынын дүзкүн, һансынын сәһвә- јазылмасыны арашдырмаг тәләб едилир. Сөзүн дүзкүн охунмасына вә тәләффүз едилмәсинә јијәлән- мәк сөzlәрин мәнасынын мәнимсә- билмәси үчүн дә имкан јарадыр. Мәтидәки һәр һансы бир сөзү сәһвә охумаг, сәһвә өјрәнмәк илә пәтичә- ләнир. Шакирд нечә охујурса, елә- чә дә мәнимсәјир. Бәзән дә елә- олур ки, шакирд сөзү дүзкүн оху- јур, анчаг мәнасыны анламагда чәтиһлик чәкир. Әзбәрчилијә јол- вермәмәк үчүн белә сөzlәрин мә- насыны аҗдынлашдырмаға имкан- верән сүжетли шәкилләрдән исти- фадә едирәм.

Дәрсликдә верилмиш арх сөзүнү шакирдләрин чоһу канал сөзү илә- гарышдырыр. Сөзүн мәнасыны ол- дуғу кими баша салмаг үчүн бағ, бостан тәсвир олунмуш шәкли нү- мајиш етдирирәм. Ағачларын вә- биткиләрин суварылмасы һагғын-

да суал верирәм:

— Мејваләрин, биткиләрин јакшы јетишмәси үчүн онлара нә лазымдыр? (торпаг, һава, су).

— Ағачлар вә биткиләр сују һарадан алыр? (јағышдан, каналдан, чајдан).

— Чајдан, каналдан баға, бостана сују нечә кәтирирләр? (арх илә).

Демәли, арх каналдан кичикдир, канал бөјүк тарлалары, плантасиялары сувармаг үчүндүр. Каналдан, чајдан кичик архлар ајрылыр, ајры-ајры саһәләр суварылыр. Отлаг сөзүнүн мәнасыны исә чәмәндә отлајан сүрү тәсвир едилмиш шәкил әсасында изаһ едирәм.

Сөзләрин мәнасынын өјрәдилмәси үзәриндә апарылан иш «Ана дили» дәрсләриндә дә давам етдирилир.

Тәлимин бу дөврүндә шифаһи халг әдәбијјаты нүмунәләринә, аталар сөзләринә, зәрб-мәсәлләрә, мәчази мәнада ишләдилән сөз вә ја ифадәләрә чох јер верилир.

Гираәт материалларында тәсвир олунаҥ фактлар вә һадисәләр (хүсусилә тәбиәт һадисәләри вә илин фәсилләринә аид) шакирдләри әһәтә едән мүһитлә бағлы олса да, I синиф шакирди һәлә көрмәдијини тәхәјјүлүндә чаңландыра билмир.

«Пајыз кәләндә» ше'риндә «Атлас кејимли дағлар» ифадәсини баһа салмаг үчүн мүгајисәли шәкил-

ләрдән истифадә едирәм. Јазы тасындан чылпаг вә јамачлар чичәклә өртүлмүш дағ шәклин асырам. Бү дағларын охшағ фәргли чәһәтләрини изаһ едә да тәбиәтдә баш верән дәрәвјә ји, тәбиәтин көзәлләшмәсини һибә јолу илә ушағларә кәтирирәм. Сонра исә «Пајыз кәләндә» ше'рини ифадәли охудурам.

«Дурналарын кәлмәси», шәкләрин чахмасы», «күрәк дағларын јағмасы» ушағларын охшағларын ады олур. «Атлас кејимли дағлар» ифадәсини тәкрар охујуб јазы икки шәкилдә мүгајисә едирәм. Белә мүсаһибадән сонра шәкилләрдә изаһ едирәм ки, һәр бәһәс илдә дағлар, јамачлар бар вә да көрүндүјү үчүн јазда кәләндә күлү, чичәји дағларын кејимли чаңландырыр, атлаза охшадыр.

Сөзүн ифадәнин шүһри һәмә нимсәнилмәси дүзкүн јаза ишә ишә вә рәван нитг мәдәнијәти јијәләнмәкдә дә әсас амил олур.

Гејд етмәк лазымдыр ки, һәр вәситәләрдән јалһыз сөзүн тәбиәтин, мәнасынын өјрәдилмәсини истифадә етмәк дүзкүн олур. Ана дили дәрсләриндә шәкилләрин естетик тәрбијәсини тәһсил етмәк, онларда вәтәнә мәһәббәт сини гүввәтләндирмәк, үчүн шәкилли серија шәкилләрдән, әмәл һәмәләрә портретләриндәк тәһсил луг ишләрини әкс етдирән шәкилләрдән кениш өлчүдә истифадә етмәк лазымдыр.

ШАКИРДЛƏРДƏН БИЛИК, БАЧАРЫГ ВƏ ВƏРДИШЛƏРИНИН ЁСАБА АЛЫНМАСЫ ВƏ ГИJMƏTLƏНДИРИЛМƏСИ

А. КƏРИМОВ

+

Шакирд билијинин гијмəтлəнди-
рмəсi чəх чəтин вə мəс'улијјəтли-
кi тəркиб һиссəси, чидди
просесдир. Кəрдүјү, ешит-
кi етдији һәр шеји, һəјаты
гијмəтлəндирмəјə чалышан
просесини өзүнүн нечə гијмəт-
лəндирмəсини гијмəтлəнди-
рəн ки-
шi бəлбəл жашлы ушагларла иш-
тəрмəлмилər, шүбһəсиз ки, бу
кəрдүтi даһа јакшы һисс едир-
тi. Билијин гијмəтлəндирилмəси
ондa тəлим просесинин нə-
зəрəтi рəқуну кими кəтүрүлсə дə,
башлангычдыр. Бу бахым-
да гијмəтлəндирмə һəм дə гүдрəтли-
кi вəсикəсидир. Шакирд били-
кi гијмəтлəндирилмəси мұаллим-
нiң мұнасибəтлəринин тəшəк-
кiлмəсиндə, дүзкүн истигамəт
ишлəрi, ушагдa дүзлүк, доғручу-
лук, шəкiллик, дəгиглик, принси-
пкi кими əхлаги кəјфијјəтлə-
ндрмəсiнiң шəфəфийнə сон дəрəчə мұһүм
дир, даһа кениш мə'надa
ондa мəктəбə, елмə, со-
цијалнə, онун мұғəддəс ганун-
нə вə вəрмəт вə сһтирам, дəрин
тəрбијə едир.

Шакирдлəрин програм материа-
лнə дəрəчəдə дəриндən вə мөһ-
и мəнимсəдиклəрини, газаныл-
мə биликлəрдən истифадə етмəји
ишлəрдиклəрини мұјјəнлəш-
тирмəсi үчүн биликлəрин һесабa
ишлəр вə јохланмасы системи
ишлəр. Шакирдлəрин биликлə-
рини мұғəтəзəм һесабa алынмасы
ишлəрин үзəриндə нəзəрəтдən

мəгсəд шакирдлəрдən кимин про-
грам материалын мəнимсəмəдијини
дејил, һəм дə онун сəбəблəрини аш-
кара чыхармагдыр. Бурадан белə
бир чəһəтə фикир верилмəлидир ки,
бурахылмыш сəһвлər ајры-ајры ша-
кирдлər вə јə синиф үчүн тəсəдүфи
һалдыр, јохсə шакирдлəрин фəали-
јəтиндə систем тəшкил едир, јакуд
синифдəки шакирдлəрин əксəријјə-
тинə аиддир. Јалпыз белə өјрəнмə
просеси практик əһмəијјəт дашыјə
билər.

Билик, бачарыг вə вəрдишлəрин
гијмəтлəндирилмəси тəлимин һәр
һансы мəрһəлəсиндə һәр бир ша-
кирдин нəјə габил олдуғуну, онун
кəлəчəк инкишафы үчүн кəрүлмəли
ишлəри мұјјəнлəшдирмəјə, синфин
үмүми фəалијјəтиндə мұаллим əм-
јиндəки мұвəффəг вə нəгсанлы чə-
һəтлəри дə ашкара чыхармаға им-
кан верир.

Шакирдлəрия мұвəффəгијјəтинə
нəзəрəт, онун билик, бачарыг вə
вəрдишлəринин əдалəтлə гијмəт-
лəндирилмəси ондa фəаллығи, өзү-
нə нəзəрəти күчлəндирир. Гијмəт
шакирдлəрдə өз билијинə тəнгиди
мұнасибəт, тəлəбкарлығи, мəс'ули-
јəт, ирадəлилик вə шүүрлу интизам
тəрбијə едир. Шакирд һәр дəфə да-
һа јакшы өјрəнмəјə, фикрини əсəс-
ландырмаға, вердији чавабы гиј-
мəтлəндирмəјə чалышыр. Белəлик-
лə, нəтичə е'тибарилə гијмəтлəн-
дирмə тəлимин кəјфијјəтинин јүк-
сəлдилмəсинə хидмəт едир.

Училлик ибтидаи та'лим системи-
на кечилмаси ва яени програмларын
тәртиби шакирдларин билик, бача-
рыг ва вәрдишларинин гијмәтлән-
дирилмәси системинин да јенидән
ишләнмәсини бир зәрурәт кими гар-
шыја гојду. Буну, һәр шејдән әввәл,
училлик та'лим системинин маһиј-
јәти, јени програмларын принциплә-
ри тәләб едирди. Јени систем та'-
лим материалынын дәфәләрлә тәк-
рарланмасы нәтичәсиндә јалныз
практик вәрдишларин јаранмасыны,
јадлаша әсасланмагы дејил, ушаг-
ларда идрак фәалијјәтинин инки-
шафыны, башга сөзлә, тәфәккүрә
әсасланмагы гәбул едир.

Һазырда кечилмиш материалын
тәкрарына хусуси вахт ајрылмыр
ва бу әмәлијјат һәр кун, һәр бир
дәрсдә јени билијин верилмәси про-
сесиндә апарылыр. Бу исә нәтичә
етибарилә биликләрин кениш-
ләндирилмәси ва дәринләшдирил-
мәсинә кәтириб чыхарыр.

Белә бир шәрәнтдә, шүбһәсиз,
шакирдларин билик, бачарыг ва
вәрдишларинин көһнә гијмәт ме'ја-
ры ва нормалары илә мүәјјәнләш-
дирмәк дүзкүн олмазды. Она көрә
дә инди һәмин проблемә јени мөв-
гедән јанашылыр.

Та'лим просесиндә һәр бир ша-
кирдин биликләрә нечә јијәләнмә-
синә, онда практик вәрдишларин
нечә формалашмасына, газандыгы
билик ва вәрдишләри нечә тәтбиг
етмәсинә чидди нәзарәт олунмалы-
дыр. Нәзарәтин јоллары ва јохла-
манын формалары мүхтәлифдир.
Шакирдларин билијинин јохланма-
сында шифаһи сорғу ва јазылы
јохлама ишинин кечирилмәси, һәм-
чинин әләвә олараг һәр бир ша-
кирдин јазылы ев ишларинин
үзәриндә мүәллимләр фәрди сорғу-
ну шакирдларин коллектив иши илә
бачарыгла әлағәләндирилләр. Белә
ки, иши ики ушаг кичик (фәрди)
јазы тахтасында (70X60 см өлчү-
сүндә), галаилары исә дәфтардә је-
ринә јетирилләр. Мүәллим фәрди
јазы тахтасында ишләјәнларин
ишинин журналда гијмәтләндирилр,
галаиларына исә садәчә нәзарәт
едир. Шифаһи сорғунун эффектли-
лијини артырмаг ва онун кечилмә-

сини јахшылашдырмаг үчүн ша-
кирдлардән фактик материалын
чинин анлајышы, гәјданы, тәт-
билмәк тәләб едилир. Ләкин
лијин јохланмасында башлыча
һәт будур ки, өјрәнилмиш
нын маһијјәтинин нечә башга
мәси, ону дүзкүн изаһ етмәк, ара-
лашдырмаг, нәзәри биликләр
ва ја диқәр конкрет һадисалар
биг етмәк бачарыгы ва практик
алијјәтин нечә јеринә јетир-
ашкара чыхарылыр. Сорғу
синдә чалышмаг лазымдыр
аллар шакирди јени шәрәнт
етсин: биликләрин тәтбиги
дә мүстәгиллијә јөнәлтсин. Он-
рә дә јохлама ишләри јалныз
ки анда кечилмиш материалын
јил, әввәлләр өјрәнилән
ва газанылмыш бачарыгларын
тәтбигини тәләб етмәлидир.
олдугда јохлама ишләри
характер дашыјыр.

Һазырда мәктәпләримиздә
јин фронтал јохланылмасын
ни нөвләри тәтбиг едилмәјә
мышдыр. Адәтән, мүәллим
дәрсдә бир нечә шакирдлә
ејни вахтда һәр бир шакирдин
териалы нечә мәнимсәдијин
билмир. Доғрудур, јохлама
ишләри буна имкан верир,
чох вахт бу кәркин әмәли
едир. Шифаһи фронтал сорғу
иши хејли асанлашдырыр.

Фронтал јохламаја имкан
васитәләрдән бири экс-
Габагчыл мүәллимләр дил
зијјата даир мүхтәлиф
лар, перфокартлар, перфотом-
ва с. васитәсилә чәлд, ејни
бүтүн шакирдларин һазырла-
гында е'тибарлы фикир сөј-
лирилләр.

Экс-әләгә васитәләри ва
ишин методикасы һәлә
ишләnmәмишдир, ләкин
ичәрисиндә ән асаны ва
јохлама үчүн әлверилән
калардыр. Сигнал карто-
мүхтәлиф категоријаларла
һәрфләр, шәрти ишарәләр,
ләр јазылыр. Шакирдлар
карточкалары галдырмагла
мин суалына ејни вахтда
рилләр. Мүәллим карто-

кечирир, шакирдлэрини си-
ва жа ева иши неча јеринэ
лэрини, мүстэбил ишлэрини
лэрини ашкара чыхарыр. Бу-
синфин фэалијјэти, синиф
характер сөһвлэр, онларын
сөһбэлэри мүэллимни
чэлб едир вэ нөгсанла-
дан галдырмаг үчүн лазыми
көрүр.

Шакирдлэрини билик, бачарыг вэ
лэринини белэ јохланмасы
шакирд арасында экс-
паратмагын зэрури васитэси
та, әсасән, өјрәдичи характер
көһүр.

Төрүбэ көстәрир ки, мәктәблэ-
лэриндә мүллимләр буну
алараг шакирдләри «бәркә-
салмыр», јохлама процесиндә
мүстәбиллијинә имкан вер-
бәзән исә әксинә, мүллимләр
мәһәләдә чох чидди јох-
анарырлар. Белә мүллим-
дан чыхарырлар ки, програм-
маларын материаллары өз ха-
лаларынә көрә ики група ајырмаг
ләзүр: өјрәнилмәси зәрури
материаллар; шакирдлэрини
олдуғлары материаллар.
нәзәрә алынмадыгда чох
мүллим шакирдләри јерсиз
дырыр, онларын гијмәтини
сизчәсинә ашағы салыр. Белә
едән мүллимләр фикир-
ләр ки, програма дахил едил-
вәзү әтрафында бүтүн билик,
вэ вәрдишләр мәнимсәдил-
ләр. Онлар програмын пиллә-
принсипи әсасында тәртиб
ууну унудурлар. Онлар уну-
ки, шакирдлэрини сонракы
фәғијјәтли ирәиләјишини
едәчәк зәрури билик, бача-
вэ вәрдишләрә нечә јијәләнмә-
јохланмалыдыр.

Мәктәбдә чари, рүблүк вэ јекун
ишләри апарылыр. Адәтән,
гијмәт рүб әрзиндә шакир-
фәғијјәтиндәки инкишаф нәзә-
дан механики шәкилдә
ларылр: мәсәлән, рүбүн әвәл-
ики дәфә гејри-мүваффәг,
ики дәфә «3», даһа сонра ики
«4», нәһајәт бир дәфә «5» ги-
шакирдә рүблүк гијмәт «3»
кәлә.

чәјини көрмәли вэ белә һалларда
гијмәтдән һәвәсләндирмә васитәси
кими дә истифада етмәји бачарма-
лыдыр.

Мүшаһидәләр көстәрир ки, бәзән
мүллимләр гијмәтләндирмәдән
чәзаландырма васитәси кими исти-
фада едилрләр. Шакирди «2» вермәк-
лә горхутмаг, надинчлијинә көрә
онун гијмәтини ендирмәк һаллары
илә һеч чүр разылашмаг олмәз.

Шакирди һәддән артыг данламаг,
она бачарыгсызлыг дамгасыны вур-
маг да педагожи чәһәтдән чидди
нөгсандыр. Белә һалларда шакирд
һәјачапланыр, өзүнү итирир, билди-
јини дә јаддан чыхарыр. Дәрсдә
јалныз чалышган шакирдләрлә иш-
ләмәк, зәифлэрини јалныз чаваб вә-
рәчәклэрини нәзәрә алараг онлары
диндирмәк артыг бир чох мүллим-
ни иш услубуна чеврилмишдир.
Бәзән мүллимләр I синифдә уша-
гып јетирмәмәсиндән шикајәтләнир
вэ ону икинчи илә сахламага чалы-
шырлар. Сағлам, нормал ушағын
I синифдә јетирмәмәсинә, охумаг,
јазмаг вә һесабламаг үзрә илкин
вәрдишләрә јијәләнмәсинә сәбәб нә-
дир? Белә мүллимләр нә үчүн өз
әмәллэринини нәтичәсини шакирдлә-
риндә көрмәкдән горхурлар? Онлар
нә үчүн унудурлар ки, ушағы нәин-
ки I, һәтта III синифдә дә сахламаг
олмәз? Узун иллэрин тәчрүбәси, га-
багчыл мүллимләрлә сөһбәт белә
бир гәһәәтә кәлмәјә имкан верир
ки, ибтидан синифләрдә мәктәбли-
нин әгли әмәјинә, фәалијјәтинә «2»
гијмәтин верилмәси она һеч бир
мүсбәт тәсир көстәрмир, әксинә
онун синир системини шикаст едир.
Гејри-мүваффәг гијмәт ушага гүссә
кәтирир, ону бәдбинләшдирир вэ
онда өз гүввәсинә инамы азалдыр.
В. А. Сухомлински јазыр ки, мән
һеч вахт ушаг үчүн дәрд гәм, фәлә-
кәт хәбәрчиси олмамышам. Ахы геј-
ри-мүваффәг гијмәт онун үчүн бөјүк
дәрддир. Мүллим, аз гала һәр күн
ушага «сән ики алырсан» дедикдә
онун ушаг гәлби нечә дә позулур!
Һеч билирсинизми, ушағын өзүнү
бәдбәхт һисс етмәси үчүн нә гәдәр
аз дәрд лазымдыр? Кичик инсан өз
дәрдинә алышараг бүтүн әтрафда-
кылары лагәјд олур, онун үрәји бәр-

кијир, даша дөнүр. Бунула да фа-
чиэ дэринлэшир...

Чох көзэл дејилмиш сөзлэрдир.
Һазырда тә'лим үсулларында чидди
дәјишикликләр баш верир, тәкмил-
лэшир, мүәллимин шакирдә мүнәси-
бәти исә әввәлки кими галыр. Мү-
әллим чох вахт шакирди көрүр, ла-
кин бир инсан кими формалашан
ушагы көрмүр, онун дахили әләми-
нә нәзәр салмыр, онунла кәдәрлән-
мәји, онунла севинмәји бачармыр.

Шакирд дәрсә һазыр кәлмәји-
сә вә буну мүәллим, јолдашлары
билирсә, кифәјәтдир. Ону данламаг,
«2» вермак јох, көмәк етмәк ла-
зымдыр. Күндәликдә, журналда ги-
мәтин олмамасы ушагда бөјүк на-
раһәтчылыг доғурур. Өз ишиндә кә-
сири баша дүшән ушаг шүүрлу фә-
алијјәт көстәрир, чалышыр ки, ону
арадан галдырсын, гијмәт аласын.
Бу мүсбәт һиссдир, мүсбәт һадисә-
дир.

Һазырда бә'зи мүәллимләр ша-
кирдләрин биллик, бачарыг вә вәр-
дишләрә јијәләнмәләринә нәзарәтин
зәифлијини синифдә шакирдләрин
чохлуғу илә изаһ едирләр.. Доғру-
дур 30—40 шакирдин охудуғу си-
нифдә бир дәрс әрзиндә сорғуда 3-
4 шакирд иштирак етдикдә һәфтәдә
3 саат һесабилә тәдрис олуна фәни
үзрә һәр шакирдә 10 күндән бир,
һәфтәдә 1 саат һесабилә тәдрис олу-
на фәни (мәсәлән, тәбиәтшүнас-
лыг) үзрә ән тези ајда бир дәфә
нөвбә чатыр. Белә дәрсләр чох вахт
шакирдләрә әснәк кәтирир вә он-
ларын әксәријјәти дәрсин кедишин-
дә бир дәгигә дә олсун иштирак ет-
мир.

Мүәллим буну нәзәрә алараг һәр
бир дәрсдә мүмкүн гәдәр чох уша-
гы диндирмәјә чалышмалыдыр. Бу
замаң мүәллимин шакирдләри јак-
шы танымасы вә онлара фәрди ја-
нашмасы да мүһүм рол ојнајыр.
Мүәллим һансы шакирдин һәмишә
һазыр кәлдијини вә јүксәк сәвијјә-
дә чаваб верә билдијини, һансынын
јалныз гијмәт алмаг үчүн чаваб
вердијини вә сонра әрхајынлаша-
раг дикәр мөвзулары өјрәнмәдијини,
һансынын һазырлашмадан әл
галдырдығыны, һансынын һазыр
кәлмәјә габил олмадығыны билмә-

лидир. Шакирдин характерини
асылы олараг бә'зән бириндә
нечә дәрс һеч бир шеј хәбәр
маг, дикәрини исә һәр дәрсдә
дирмәк лазым кәлир. Бә'зән
лимләр шакирдин ардычыл
үч-дөрд дәфә һазыр кәлдијини
мүвәффәг гијмәт алдығына
јынлашараг онлары нәзәрдә
рырлар. Һәммин мүвәффәг гијмәт
«3» олмасы мүәллимнә нараһәт-
мир. Тәчрүбә көстәрир ки, «3» ги-
мәт алаңларын бир гијмәти
риндә даһа чидди ишләјәрәк
гијмәтә чап атырлар. Белә
ләрин бөјүк әксәријјәти исә
чә зәифләјир. Она көрә дә
мәтин елә әввәлчәдән «2» ги-
етдијини унутмаг олмаз. Бил-
чарыг вә вәрдишләрә нәзарәт
ныз «4» вә «5» гијмәт угру-
баризә илә говушмалыдыр. Дә-
мүәллим сорғу просесиндә
гәдәр чох шакирди диндир-
билијини гијмәтләндирмәли-
зән ев тапшырығынын јо-
вә јени билијин верилмәси
синдә бир-ики мүһүм суала
тутарлы чаваба әсасән
билијини мүәјјәнләшдирмәк
мәтләндирмәк мүмкүндүр.

Бүтүн булара бахмајарак
рыда гејд олундуғу кими,
лы синифларда (хүсусилә
һәрләрдә) бә'зән рүб әрзиндә
ларын һамысыны өһәтә
мур. Белә һаллара јол
үчүн һәр бир бөјүк мөвзу
«Исим», «Сифәт», «Фә'л»
чялиб гуртардыгдан сонра
шакирдләрин билијинин
һесаба алынмасы вә гијмәт-
рилмәси зәруридир. Билијин
алынмасында белә тематик
әмәл олунмасы гијмәтлә-
тәсадүфилији арадан галдыр-
јективлији тә'мин едир. Ону
етмәк лазымдыр ки, шакирдин
биллик, бачарыг вә вәрдиш-
гыса мүддәтдә вә дәгиг а-
харылмасында грамматик
мүһүм васитәдир.

Тәсадүфи дејилдир ки, грамматик
нбтидан тәһсил системинин
едилдији дөврдән е'тибарән
ишләринин мәзмуну јохланыр
вә грамматик тәһлилдән

Инди истәр дөври, истәрсә
жохлама ишиндән сонра
һәммин дөврдә өйрәндик-
грамматик ғәјдалара даир ики-
грамматик тапшырығы да јеринә
тәһлил. Бу тәдбир бир тәрәф-
тан сонра дәрәдә артыг
сәмәрәли истифадә етмәк,
тәрәфдән шакирдләрин грам-
матик билијини ашкара чыхармаг
шәраит јарадыр. Грам-
матик билик, бачарыг вә вәрдиш-
тәһлил ғыса мүддәтдә јазылы шә-
һәрләндәгидә шакирдләр јол-
һәдәс чәвабынын тәсири алтына
кәһил, һәр кәс фикрини мүстәгил
едир.

Инди ишин јеринә јетирилмә-
һәдәс тәһлил вә гүјмәтләндирилмә-
һәдәс мәктәб рәһбәрләриндән би-
ликтәк етмәлидир.

Инди жохлама ишләринә верилән
шәһәр чәри соргу вә јазы ишләри-
ни гүјмәтиндән әһәмийјәтлидир.
Соргуја, јазы ишләринә вери-
лән шәһәрләр маһийјәт етибарилә
өйрәндичи характер дашы-
ла. Јекун жохлама ишләри, адындан
шәһәр олдугу кими, жохламаға хид-
мәт едир.

Шакирдләрин билик, бачарыг вә
ишләринә рүблүк, иллик гүјмәт
шәһәрләр мүбаһисәли һалларда
шәһәрләр ашағы салынмасында вә
шәһәрләр ашылмасында) јекун жохлама
ишләрини гүјмәти һәлләдичи рол ој-
надыр.

Инди ишләри үчүн материал
шәһәрләр илдир ки, һазыр шәһәрлә
шәһәрләр. Әслиндә һәммин материал
шәһәрләр директору вә тәдрис ишләри
шәһәрләр директор муавини тәрәфиндән
шәһәрләр илдир. Бу заман бәзи
шәһәрләрин көзләнилмәси зәру-
р.

Шәһәрләр көстәрир ки, мүәллим-
ләр грамматик тәһлил үчүн матери-
ал шәһәрләр чидди нөгсанлара јол
шәһәрләр. Адәтән, мүәллим бүтөв
шәһәрләр тәһлил үчүн чүмлә се-
һәрләр тәркибиндә тәсирилик һалда
шәһәрләр, шәһәрләр гәбул етмәјән сө-
һәрләр ишләринә јол верирләр. Тәһ-
лил просесиндә шакирдләр һәммин
шәһәрләр мүбтәда һесаб едирләр: мәсә-
лә, «Ашыг саз чалыр», бу чүмләдә
шәһәрләр һалда ишләниб «нә?» суа-

лына чәваб олан исим (саз) һеч
бир шәһәрләр гәбул етмир. Бу сөз
(саз) көрүлән ишин тәсири объекти-
ни билдирдијиндән исмин тәсирилик
һалдыр. Она көрә дә чүмләдә ва-
ситәсиз тамамлыг вәзифәсини да-
шыјан һәммин сөз һеч вахт мүбтәда
ола билмәз.

Грамматик тәһлил үчүн сечилән
чүмләләрдә мүрәккәб фе'лләрә, фе'л
көкләрини иди, имиш көмәкчи фе'л-
ләри илә ишләнмәсинә јол верил-
мәмәлидир. Тәһлил просесиндә нә-
иники шакирдләр, һәтта бәзи мүәл-
лимләр дә алырды, кәлирмиш фе'л-
ләрини кечмиш заманда ишлә-
дијини иддиә едирләр. Бу ондан
ирәли кәлир ки, тәһлил просесиндә
иди, имиш көмәкчи фе'лләрин сөз-
ләрә битишдириләркән формача
шүһуду кечмиш заманын шәһәрләр
ләриндән (-ды, -ду, -ди, ду), икин-
чинин исә нәгли кечмишини шәһәр-
чиләриндән (-мыш, -миш, муш,
-муш) фәргләндирә билмәмишләр.

Материал сечәркән чалышмаг ла-
зымдыр ки, чүмләдә үчүнчү шәһәр
мәһсубийјәт шәһәрләр илә битән
сөзләр олмасын. Белә сөзләр адә-
тән, исмин тәсирилик һалы илә га-
рышдырылыр: мәсәлә, «Ашығын
сазы сәдәфлидир» вә «Ашыг сазы
дивардан асды» чүмләләрин дә сазы
сөзүнә фикир верәк. Саз сөзүнә го-
шулан шәһәрләр и биринчи чүмләдә
сазын ашыға мәһсуб олдугуу нә?
суалына чәваб вердијини билдир-
дији һалда, икинчи чүмләдә саз сө-
зүнүн тәсирилик һалда ишләндијини
вә нәји? суалына чәваб вердијини
билдирир. Биринчи чүмләдә «ашы-
ғын сазы» бирликдә үчүнчү нөв тә-
јини сөз бирләшмәсидир, нә? суалы-
на чәваб олмагла чүмләнин мүбтә-
дасы вәзифәсиндә ишләнир. Икинчи
чүмләдә исә саз сөзү нәји? суалына
чәваб вермәклә вәситәсиз тамам-
лыг вәзифәсини ифа едир.

Белә чәһәтләрин, һәлә кечилмә-
миш грамматик ғәјдаларын нәзәрә
алынмамасы нәтичәсиндә шакирд-
ләрин јазыларында мүхтәлиф сәһв-
ләрә јол верилир. Мүәллим јазы
ишләрини тәһлил едәркән бу чәһәти
нәзәрә алмалыдыр. Әкәр шакирд,
мәсәлә, «о» шәһәр әвәзлијинин ја-
зылышы ғәјдасыны билмирсә, фе'-

дин шэрт шэклиндэ сонра веркүл ишарэси гојмурса, да, да бағлајычларынын синоним шэкилчилэрлэ гарышдырыларса, сәһв һесаб етмәк дүз дејил.

Гијмәт нормалары ваһид олмагла тә'лимни мүәјјән мәрһаләсиндә бүтүн мәктәбләрни ејни синифдә охујан шакирдләрни билик, бачарыг вә вәрдишләрини сәвијјәсини ејни чүр гијмәтләндирилмәсинә хидмәт етмәлидир. Бир мәктәбдән диқәр мәктәбә, бир рајондан диқәр рајона кечән шакирд алдыгы гијмәти доғрулда билмәлидир. Бунунла белә ваһид нормалар мүәллимнәр һәр бир шакирдин јазы ишинә фәрди јанашмагдан азад етмир. Мүәллим јазы ишини гијмәтләндирәркән јалныз сәһвләрни мигдарыны дејил, онларын характерини дә нәзәрә алмалыдыр. Сәһвини кобуд, јахуд јункүлүјү бир систем тәшкил етмәси вә ја тәсадүфилији, мүрәккәб вә ја садә грамматик-орфографик гајда илә бағлы олмасы вә с. мүәллимни нәзәриндән јајынмамалыдыр. Тутаг ки, шакирд сәс әвәзинә сәс јазыб. Әкәр сәһвә јол верән шакирд бакылыдырса, бу јерли шивә илә бағлы кобуд орфографик сәһв һесаб едилмәлидир. Башга диалект шәраитдә исә белә хатаны диггәтсизлик, тәсадүфи һал һесаб етмәк ләзымдыр. Јахуд, әкәр шакирд «горугда» сөзүнү «горугда» јазмышса, Бақы, Муған группу шивәләри шәраитиндә орфографик сәһв кими һесаба алынмалыдыр. Башга јерләрдә исә мүәллим бунун сәбәбини аראшдырмалыдыр. Ола биләр ки, шакирд сонуг илә битән чоҳһечалы исимләрини һалланмасыны јахшы мәннимсәмәдијиндән г-нин г-јә кечмәсини јерлик һалына да шамил етмишдир. Әкәр шакирд һәмни јазыда ушагда, очагда, отагда, дарагда вә с. сөзләри дүзкүн ишләтмирсә, демәли, горугда сөзүндә бурахдыгы сәһв тәсадүфи һалдыр, садәчә диггәтсизликдир.

Шакирдин диггәтсизлији үзүндән бурахылмыш сәһвләр (мәсәлән, шакирдин мәктәб әвәзинә мәрәб, гошун әвәзинә гошу, бачарыглы әвәзинә бачарлы јазмасы вә с.) дә гијмәтләндирмәдә нәзәрә алынмалыдыр. Бир сөзлә, сөздә һәрфини, һечә-

нын бурахылмасы, артикльнәр бир систем тәшкил етмирсә, шакирд үчүн надир, тәсадүфи һалдырса, јункүл сәһв һесаб едилмәлидир. Шакирдин нәзәринә чатдырылған вә гијмәтә тә'сир кәстәрмәкчәлиги.

Сәһвләрни һесаба алынмасын сесиндә орфографик сәһвләрә орфографик сәһвләр дә гарышдырылмалыдыр. Бәзәр һәрфләрни (ш-т, л-м, ч-ч, к-к вә с.) каллиграфик чәһәтдән ајдын јазылған үзүндән әвәзләнмәси орфографик сәһв һесаб едилә билмәз.

Ејничинсли сәһвләр гијмәтләндирмә заманы бир сәһв һесаб едилмәлидир. Бә'зән мүәллимләр ејничинсли сәһв дедикдә мүәјјән грамматик-орфографик гајданын јанә бир сөздә дәфаләрлә тәкрарланған сәһвләрә тутурлар: мәсәлән, «дәфтәр әвәзинә дәфдәр» јазыла мәтндә бу сәһв беш дәфә тәкрар олунурса бир сәһв һесаб едилмәлидир. Бу дүздүр, ләкин шакирд мәтнә алава олараг дәсдә, исди, усда, шахда, тахта кими сәһвләр јол вермишсә, бүтөвлүкдә бир сәһв һесаб едилмәлидир, чүнкә бу сәһв бирчә гајданы д илә тәләффүзланған һәмни сөзләрини т илә јазылғанлыгыны билмир.

Әкәр шакирд јазысында мушун сурәтдә дүзәлиш апарырса: «дәфтәр әвәзинә дәфдәр» сәһв һесаб едилмәмәлидир. Мәсәлән, дүзкүндүрсә, јохлама ишини сәһвәсиз, бир гәдәр чиркли јеринә тәтирилмәсинә кәрә гијмәти алынмалы олмәз.

Јазылы ишләр гијмәтләндирмәкән онун јеринә јетирмә вахты тәһминән етән дә нәзәрә алынмалыдыр. Јеринә јетирилмәси үчүн тәһминән 15 дәгигә тәләб олунан чалышмалы шакирдләрдән бири 9, икинчиси 15 дәгигәдә дүзкүн јеринә јетирмәк һәр икисини ејни балла гијмәтләндирмәк олмәз.

Јазылы ишләрдә сәһвләрнәрнәрнин вә сәһвләрни һесаба алынмасы мүәллимдән кәркин диггәтсизликдә едир. Нәзәрдән гачырылған ја јанлыш дүзәлиш верилән сәһвләр бир сәһв шакирдин савадына тә'сир етмәкчәлиги тә'сир кәстәрир.

Узун илләрни тәчрүбәси кәбирәк ки, шакирдләрни билик, бачарыглы

...нин hesaba alynmasy
...дирилмеси биртәрәfli
... ки, jазы ишлериндә
... hesaba alynmasy və gi-
...дирилмеси, әsasән дүзкүн
...дуғу halда шакирдлерин
...итгинә әһәмијјәт верил-
..., шакирд мүүјјән heка-
...нын мәзmunуну там да-
..., онун билији «5» бал-
...дирилир. Бу просесдә
... өз фикрини јыгчам ифа-
... билиб-билмәмеси, сәрбәст,
... нағылетмә бачарығына
... јәләнмәмеси, нитгиндә
...лерин, вулгаризмлерин
..., орфоепик нормала-
... едиб-етмәмеси, ифадәлили-
...кәләмәмеси və с. нә-
...ыр. Нәтичә етибарилә
... өз шифаһи нитгинин
... hesab олундуғуну, мүүлли-
... едигини көрүр və онун дү-
... гајғысына галмырлар.
... ки, шифаһи нитгиндәки
... мүүјјән дәрәдәдә jазылы
... әксини тапыр.

... мүүллимләр гијмәтләнди-
...дирилмәсиндә билијин објектив шә-
... чыхарылмасы үчүн вачиб
...ләрден јалныз бирини нә-
...лар. Адәтән, тәлим тап-
... пис-јахшы, мүнәзәм је-
... тәрән, јахуд билди-билмәди
... фәаллыг көстәрән шакирд-
...үслүк верилир.

...дирмә просесинин об-
...нин тәмин едилмәси ша-
... билик, бачарыг və вәр-
... дүзкүн, дәгиг јохлан-
... асылдыр. Азәрбајчан
... мүүјјән мөвзу кечилиб гур-
... сонра апарылан јохлама
... ја рүбүн ахырында апары-
... јохлама ишин әснл мәна-
... лама характери дашыма-
... Синфин мүүвәффәгијјәт фә-
... ыртырмаг хатиринә јохлама
... әјрадици имлалар кими
... сына; ишин кедиши про-
... изаһатлара, тәк-тәк ша-
... һимајә алында сахлан-
... јол верилмәмәлидир.

Ана дилиндән билијин гијмәтләндирилмәсиндә мүүллимләр дүшүндүрән, мубаһисәјә сәбәб олан мәсәләләрдән бири гираәт, дил və jазы-ја бир гијмәтин верилмәсидир. Белә гијмәтләндирмә она көрә мубаһисәјә сәбәб олур ки, бә'зән јахшы оху-јан, көзәл шифаһи нитгә, шүүрлу нағылетмә və әзбәрләмә габилијјәтинә јијәләнән, грамматик мәлу-матлары мәнимсәјән шакирд jазы-да чидди сәһвләрә јол верир və ја әксинә. Буна көрә дә мүүллимләр шифаһи və jазылы фәалијјәтин әјрыча гијмәтләндирилмәсини тәләб едирләр. Бу тәләбдә мүүјјән һәгигәт вар, лакин нәзәрә алмаг лазым-дыр ки, ибтидан синифләрдә нә әдәбијјат (гираәт), нә дә Азәрбајчан дили үзрә систематик курс кечил-мир. Бурада ушаглар бүтөвлүкдә дилимизи өјрәнирләр. Гираәт фонетика, грамматика, лексика, орфо-еписја, орфографија, үслубијјат үзрә бүтүн мәшғәләләр бир мөгсәдә—Азәрбајчан дилинин өјрәнилмәсинә хидмәт едир. Шакирдлерин бу саһәдә һәртәрәfli фәалијјәти өз әксини онларын jазыларында, хүсусилә ифадә və иншаларында тапыр. Она көрә дә ана дилиндә билик, бачарыг və вәрдишләр hesaba алынар-кән шакирдин гираәт техникасы, гираәт вәрдишлери, мәзmunу нечә баша дүшмәси, ше'р әзбәрләмә бачарыгы, грамматик-орфографик гајдалары нечә мәнимсәмәси, онлары тәтбигетмә бачарыгы, рабитәли нитги, үмумијјәтлә шифаһи нитги нәзәрә алынмалы, лакин jазы ишинә, савадына үстүнлүк верилмәлидир.

Билик бачарыг və вәрдишлерин hesaba алынмасы və гијмәтләндирилмәсинин мүүвәффәгијјәтли тәш-кили, алдыгы гијмәтин шакирдә изаһ едилмәсиндән дә чох асылы-дыр. Шакирд һәр дәфә бу və ја дикәр гијмәти нә үчүн алдығыны әјдын дәрк етмәлидир. Јалныз бу заман шакирд шүүрлу фәалијјәт көстәрә биләр.

РУС ДИЛИНДӘН БИЛИК, БАЧАРЫГ ВӘ ВӘРДИШЛӘРНИ ГИҖМӘТЛӘНДИРИЛМӘСИ

К. ӘЛИЈЕВ

Азәрбајҗан ДЕТПЕИ-нин рус дили тәдриси методикасы
шө'бәсинин мүдири

Сов.ИКП XXV гурултајынын иг-
тисадијат елм вә мәдәнијәт сәһә-
синдәки гәрарларынын һәјата кечи-
рилмәси кәч нәслин тә'лим-тәрби-
јә ишини даһа да тәкмилләшдирмә-
ји, үмүмтәһсил мәктәбләринин иши-
нин кејфијәтини јүксәлтмәји тәләб
едир. Мүасир шәрантдә мәктәблә-
рин ишини коммунизм гуручулуғу-
нун вәзифәләри, елми-техники тә-
рәггинин тәләбләрилә узлашдыр-
маг хусусилә вәчибдир.

Бу шәрәфли вәзифәләрин јеринә
јетирилмәсиндә кәч нәслин тә'ли-
ми, марксизм-ленинизм идејалары
руһунда тәрбијәси коммунист дүнја-
бахышыны инкишаф етдирмәкдә
мүәллимин күчлү снлаһы олан рус
дилинин ролу бөјүкдүр.

Рус дили үзрә јени програмларда
онун өјрәнилмәсинин даһа сәмәрә-
ли системи кәстәрилмишдир. Јени
програмлара әсасән тәртиб едилән
дәрсликләрдә исә тә'лимә даһа чох
тәчрүби характер вермәјә чәһд
едилмиш, шакирдләрин нитг инки-
шафына хусуси диғгәт јетирилмиш-
дир. «Азәрбајҗан мәктәбләри ша-
кирдләринин рус дили үзрә билик,
бачарыг вә вәрдишләринин гијмәт
нормалары»ны тәкмилләшдирмәјин
зәрурилији дә мөһз бунунла изаһ
едилр. Шакирдләрин мүвәффеғиј-
јәтинин јохланыб гијмәтләндирил-
мәси системинин тәкмилләшдирил-
мәси әсас мәсәләләрдәндир. Мәктәб-
дә заһири әкс-әләгәнин тә'мин едил-
мәси проблеми һәлл олунмамыш-
дыр: мүәллим шакирдләрин јени ма-
териалы нечә мәнимсәмәләри һаҗ-
ғында кифајәт гәдәр мә'лумат әлдә
едә билмир вә буна көрә дә тә'лим
просеси елми әсаслар үзәриндә ифа-
дә олунмур. Дахили әкс-әләгә мәсә-
ләләри дә һәлә тамамилә һәлл олун-
мајыб. Шакирдләр билаваситә на-
зарәт вә өзүнәнәзарәтин кедиши вә

нәтичәләри илә вахтында тәһлил
едилмирләр.

Мә'лумдур ки, Нормаларда ша-
кирдләрин билик, бачарыг вә вәр-
дишләрини јохламагда тәдрис про-
граммыны шакирдләрин нечә мәним-
сәмәләринин кејфијәтини тәһлил
ләндирмәкдә, онларын гәзәтлә-
ры биликләрин даһа да етдирил-
мәси ишинин тәшкилиндә вә тә-
кмилләшдирилмәсиндә мүәллимин
әјјән көмәк кәстәрилр. Буна
рус дили үзрә шакирдләрин бача-
рарыг вә вәрдишләринә вәдә
ләб тә'мин едилмәлидир. Бу вәдә
ғыдакылардан ибарәтдир: 1) дәр-
с өјрәнмәнин мүхтәлиф чәһәтлә-
ри вәһид гијмәт мејары (сәвәб-
ғыны, нитгин, фикринин ифадә-
мәјин, мәзмунунун гијмәт мејары-
ры); 2) билик; бачарыг вә вәрдиш-
ләрин гијмәтләндирилмәсинин
һид нормативи; 3) мүхтәлиф иш-
ләри үчүн гијмәт; 4) мүхтәлиф
лиф нөв јазы ишләринин бачары-
гы.

Һазырда Нормаларда шакирд-
ләрин јохлама анығы тәһлил
үзәриндә ишләдикләри бачарыг
вәрдишләрә тәләбләр верилр.

Ибтидаи синифләрин рус дили
дәрсләриндә грамматика үзәр-
ликләр, орфографик вәрдишлә-
рин нитг бачарыглары јохла-
ныб. III синифләрдә имла, суалла-
р вә тәрчүмә кими јохлама
ишләри мәсләһәт көрүлдүр.

Грамматик биликләри әдәби
дырмаг үчүн шифаһи сорғуда
тапшырыгларыны јохлајарыны
хусуси дәрсләрдә) вә јохла-
лаја әлава јазылы грамматик
шырыгдан, һәмчинин хусуси
ләрдә грамматик чалышмалары
истифадә олунур. Нитг бачары-
рын сәвијјәси, суаллар
тәрчүмә, шәрһетмә вә с. а.

Шакирдләрнн орфо-
савадлылыгыны ишла васын
жохламаг мәгсәдәүҗгундур.
мәзмунуна көрә әлвериш-
вә чәтиплик дәрәчәсинә
мүвафиг мәтндән истифада
едилдир. Имкан дахилиндә
шакирдләрнн танымадыгла-
рма олмамалыдыр.

Мәтнннн һәмми сөзләрин
илә мүүҗән едилдир. Бу
мәтәгил сөзләрлә јанашы кө-
рә сөзләр дә нәзәрә алынмалы-

шәһәрләрннн гиҗмәти јеринә
ишәи кејфијјәти илә,
мигдары вә характери
мүүҗән едилдир.

Шәһәрләрннн гиҗмәтләнди-
рилә сәһвләри ашағыдакы
бөлмәк олар.

Орфографик сәһвләр.

Орфографик сәһвләр үч формада
барпыр: а) өјрәнилмиш гај-
далар аид; б) жохлама анына га-
јдалар аид; в) өјрәнилмәмиш
гајдалар аид; г) өјрәнилмәјән
гајдалар аид.

Шәһәрләрнн орфографик са-
вадлылыгы өјрәндикләри гајдалар
бурахдылары сәһвләрин ми-
гдары көрә мүүҗән едилдир.

Грамматик сәһвләр. Бу сәһв-
ләри грамматик нормаларын позул-
масын ирәли кәлир.

Грамматик сәһвләрә ашағыдакы-
лар аид:

а) сөз дүзәлтмә;

б) сөзләрин формасынын сәһв
мәсәләи исимләрдә: а) сәһв
сәһв; б) һәр һансы бир
формасында һалланмајән исим-
ләри истифада етмәк; в) сајын
исимнн дүзәлдилмәсиндә сәһв;
г) башга чинсдә ишләтмәк;
д) исим чансыз кими ишләт-
мә; е) а) уҗуулашдырмада сәһв;
б) ашдырмада сәһв; ә) фе'л
формасынын нөв-замаи әлагәли-
и позулмасы; ж) сәдә чүмлә-
ри позулмасында сәһв вә с.

Җохланыларкән гиҗмәт
ишәи вә нитг тәртибатына көрә
шәһәрләр. Бу заман ашағыдакылар
алыныр: а) мөвзу илә фик-
рләшүлүгү; б) фикрин дәгиглији

вә доғрулуғу; в) фикрин ардычыл-
лыгы; г) нитг тәртибаты.

Нитг нөгсаны дедикдә, һәр чүр
уғурсуз ифада олуиан фикир баша
дүшүлмәлидир.

Нитг нөгсанларына ашағыдакылар
дахилдир: 1) сөзү она уҗуи олма-
јән мә'нада ишләтмәк; 2) чүмләдә
сөзләрин сәһв сыраланмасы; 3) ар-
тыг сөз ишләтмәк; 4) ејни сөзү так-
рар етмәк; 5) бир нечә ејни көклү
(вә ја гоһум) сөздән истифада ет-
мәк вә с.

Үслуб сәһвләри дә нитг нөгсанла-
рына аид олмагла онлары фонетик-
үслуби, лексик-үслуби вә грамма-
тик-үслуби (морфоложи-үслуби вә
синтактик үслуби) шәклиндә груп-
лашдырмаг олар.

«Нитг нөгсанлары» термининн
ишләнмәси јени програмда шакирд-
ләрин нитг һазырлығына хүсуси
диғғәт верилмәси илә изаһ едилдир.
Буна көрә дә шакирдләрин нитг ба-
чарыг вә вәрдишләриннн жохламы-
масынын зәрурилији мејдана чы-
хыр.

Шакирдләрин бурахдылары бү-
түн нөгсанлар үзә чыхарылыр вә
дүзәлдилдир, ләкин гиҗмәтләндрмә-
дә анчаг өјрәнилмиш гајдалар үзә
бурахылмыш нөгсанлар нәзәрә алы-
ныр.

І синифдә нитг вәрдишләриннн
сәвијјәси дүзкүн орфографик вәрдиш-
ләр вә рабитәли нитг вәрдишләри
үзә чалышмаларын јеринә јетирил-
мәсиннн көмәји илә жохламыдыр.

Биринчи һалда ешитдикләри илә
фоноложии гурулуша көрә охшар
сөзләрин дүзкүн тәләффүзү вә мә'-
насынн баша дүшүлмәси мүүҗән
едилдир: нос-нес, пет-пит, сын-сыр
вә с.

Икинчи һалда исә ешидилән әла-
мәтләриннә көрә чисим вә ја шәкил-
ләр тапылыр, өјрәнилән шәрант үз-
рә мүүллимин суалларына чаваб-
лар верилдир.

Нитг вәрдишләриннн мәнимсәнил-
мәсини жохламаг чалышманнн јери-
нә јетирилмәси просесиндә мүүлли-
мин шакирдләрдән фәрди гајдада
бирбаша сорушмасы вә фронтал
соруғу (бу соруғуда мүүллим көмә-
ји илә шакирдләр дә гаршылыгы
иштирак едирләр) шәклиндә апары-

лыр. Тәклиф олуан систем өз гу-
рулушу етибарла ситуатив вә те-
матик интг чалышмаларындан иба-
рәт олмалыдыр.

II вә III синифләрдә шакирдләр-
рин билији ашағыдакы мәсәләләр
үзрә јохланыр вә гијмәтләндири-
лир:

1) кичик һекајәләр, нағыл, ше'р,
мәсәл, тапмача вә тәдрис мәтнләр-
ни учадан вә сәссиз шүүрлу, дүз-
күн, ифадәли, сүр'әтли охумаг вәр-
дишләрн,

2) фасилә илә, грамматик вә мән-
тиги вурғу илә охумаг бачарығы;

3) ше'р, шүар, тапмача, аталар
сөзү вә кичик мәнсур мәтнләрн, әз-
бар сөйләмәк вәрдишләрн;

4) охунмуш мәтн үзрә суаллара
чаваб вермәк бачарығы.

Бир сыра мәктәпләрдә мүәллим-
ләрн ишинин мүшаһидәси, онлар-
ла апарылан сөһбәтләр, шакирд
күндәлији вә јазы ишләрннин тәһ-
лили, валидәјнләрлә сөһбәтләр, си-
ниф журналларынын өјрәнилмәси,
шакирдләрн билик, бачарыг вә
вәрдишләрнни јохламағын вә гиј-
мәтләндирмәјин әсас принципләрнни
ачмаг имканы верди.

Мә'лумдур ки, мүвәффәгијјәтин
јохланымасы вә гијмәтләндирил-
мәси принципләрн, онун сәмәрәли-
лијинин тә'мин олунамасы үчүн ил-
кин зарури амилдир вә мәктәбни
вачиб тә'лим-тәрбијә вәзифәләрнни
һәјата кечирмәјә, шакирдләрн би-
лик, бачарыг вә вәрдишләрннин дә-
ринләшмәсинә, идраки фааллығы-
нын артмасына, коллективдә синиф-
дахили саглам мүнәсибәтин фор-
малашмасына, ифадә тәрбијәсинә,
системли әмәк вә өзүнәһәзәрәт
адәтләрннин јаранмасына көмәк
едир.

Шакирдләрн билик, бачарыг вә
вәрдишләрннин јохланыб гијмәт-
ләндирилмәсинин әсас принципләр-
риндән бири онун објективлијидир.
Мәнимсәмә сәвијјәсинин објектив
јохланмасы шакирдләрн һәгиги
биликләрн максимум дәгиг мүәјјән
етмәк үчүн шәраит јарадылмасына
имкан верир. Објектив гијмәт—
онун шакирдләрн фактик билик
вә вәрдишләрн илә ујғунлуғудур.
Башга сөzlә, шиширдиlmәмиш вә

ашағы салынмамыш гијмәт
објектив јохламанын нәтичәси
биләр. Дүзкүн гијмәт шакирд
лама вахты гүввәсинин сон кәрә-
лијинә гәдәр һәвәсләндирәрәк
ламанын објективлијинә
едир. Јохлама вә гијмәтләндир-
бир тәрәфдән шакирдләрн
мүвәффәгијјәтләрннин көстөр-
дикәр тәрәфдән бу мүвәффә-
наил олмаг үчүн амилдир. Ша-
лама вә гијмәтләндирмә
мүвәффәгијјәтинин објектив
дирмирса, тә'лим-тәрбијә
олмаг гүввәсинин дә итирәр.
кирдләр анчаг објектив јох-
гијмәтләндирмәни разылыг-
едирләр. Мүәллимн әдаләт-
онун шакирдләрн тәрәфи-
чох гијмәтләндирилән кејфи-
ләндир.

Ушағларда мүхтәлиф мүәллим-
(«сәвимлиләр» вә «сәвилмә-
биликләрн гијмәтләндирилмә-
һагсызлыг доғурур.

Шакирдләрн мүвәффәгијјәт-
гијмәтләндирилмәсиндә
давранышынын әсас көтү-
һалларына да тәсадүф
заман гијмәт чәзаландырма
синә чеврилир.

Мәктәбдә шакирдләрн
ишиндәки әмәксәварлијинә
вичданлылығыны гејд етмәк
тәтбиг едилән «һәвәсләндир-
гијмәтләр бөјүк әһәмијјәтә
дир.

Гијмәтләрн објективлијинә
дүзкүнлүјүнә мәнфи тә'сир
рән амилләрдән бири дә јүксә-
вәффәгијјәт фаизи хатиринә
карлыг-ла «2»-ләрн «3»-ләрә
мәкдир. Белә јүксәлди-
мүвафиг олараг башга гијмәт-
лә јүксәлмәјә мәчбур едир.
ләрн билијинин гијмәтләндир-
мәси мәсәләләрндә либерал-
тириб чыхарыр.

Шакирдләрн билијинин
ларын мүвәффәгијјәтнинә
ләбләр гојдугда мәс'улијјәт-
кар етмәк мүмкүндүр. Бу
мүәллимн истигамәтләндир-
кирдн наилијјәтләрнни гијмәт-
дирмәк үчүн она мүәјјән
ди верән Нормаларда ифадә
Лакин мәсәләнин маһијјәтинә

ајдын көрүнүр ки, гүв-
нормалар гејри-дэгиглији
мүөјјөнлији илө чох зөңф-
мүөз, гијмөт нормаларынын бу
мүөзү оңларыш гејри-объек-
тивлиини сәбәбләриндән бири-
дир, тәкмилләшдирмә тәләб

объектив гијмәтләр һансы
эмәлә кәлирсә кәлсин бир
аһараг шакирдләрин мүвәф-
финә мәнфи тәсир кәстәрир,
тәдрис ишинә мејлләндир-
бәлә јохлама заманы гијмөт
фәаллығы да пис стимул-
дир. Јүксәлдилмиш вә ја
мәһәлмиш гијмәтләр шакирдләр-
мәһәт алмаг үчүн башга, әјри
аһтармаг һиссләри ојадыр,
вә гијмәтә сәһв мүнәсибәт
едир. Јохлама вә гијмәтлән-
дирмә бәлә апарылмасы һәмчи-
нә объективдә, саф, гаршылыгы
мүнәсибәтләри тәрбијә едә-
дир. Әдәләтсиз гијмәтләр, һәр
вәзәл, шакирдләрә мәһәви
бөјүк зәрбә вурур. Бу чә-
шә шакирдләрин һүгүг тәрбијә-
ләләри үзәриндә дајанмаг
дир. һазырда буна бөјүк әһә-
зәрир. Мүәллимин әдәләт-
ли шакирдләрдә ганунчулуға
әһәтлик эмәлә кәтирәр, ганун-
чүә инамы сарсыдар, ганун-
вә әдәләтчилилик һиссләрини
биләр.

јохлама вә гијмәтләндир-
объективлиини вәзифәлә-
бири ондан ибарәтдир ки,
вәзәл вәтәндаш тәрбијә
совет гурулушуна вә онун
һәрмәт һиссләри ашы-
вә фәалијјәтиндә, әтрафын-
адамларла гаршылыгы мү-
вәтә, ичтиман јерләрдә бу га-
дәһмәдән ривәјәт етмәји өј-
вә чүр позучулуға вә әдә-
ләтлә барышмазлыг ојадыр.

вә гијмәтләндирмә объек-
мүәллимин методик-психо-
һәмрлығы, педагожи мәри-
вәручулугу, принципаллы-
әдәләтчилији, мәрдлији илө
дир. Анчаг бәлә мүәллимләр
объективлијинә мәнфи
кәстәрән вәзијјәти арадан
вә шакирдин мүвәффә-

гијјәтини там әдәләтлә гијмәтлән-
дирмәјә, һанл олурлар. Лакин
ән объектив гијмәт бәлә шакирдин
иш үсүлларынын, охумаға мүнәси-
бәтинин, вичданлылыг вә чалыш-
ганлыг дәрәчәсинин, өз күчүнә ина-
мын гијмәтинин әһәтә етмир. Бүтүн
бу вәзифәләри гијмәти дәгигләшди-
рән, ону даһа јыңчамлашдыран, та-
мамлајан вә объективлик верән
әсәсләндирмә (мотивләшдирмә) һә-
јәтә кечирир.

Педагожи әдәбијјатда артыг чох-
дан бәлә бир фикир вар ки, мүәл-
лим шакирдләрин билик, бачарыг
вә вәрдишләрини балла гијмәтлән-
дирмәклә јанашы, һәм дә онлары
шифәһи сәчијјәләндирмәлидир. Бир
һалда бу сәчијјә гијмәтин тәһлили,
дикәриндә гијмәт мұлаһизәси вә ја
дәлили, үчүнчүдә гијмәтин әсасы
вә ја шәрһи, дөрдүнчүдә рәј вә ја
кәстәриш, һаһәјәт, шакирдин били-
јиндәки мүсбәт чәһәтләрин, јахуд
нөгсанлары дәгиг алынмасыдыр.
Биз гијмәтин әсәсләндирылмасы
(мотивләшдирилмәси) термининдән
бу һадисәнин мәзмунуну дәгиг мүө-
јәләшдирән термин кими истифа-
дә едирик. Мотивләшдирмә сөзү
«мотивләрин (сәбәбләрин) мәчму,
хәјринә сүбүт» кими баша дүшүлүр
(С. И. Ожегов). Мүәллим гијмәти
әсәсләндырыр, онун инандырычы
олмасы үчүн дәлилләр кәтирир,
әсәсләндырыр.

Гијмәти әсәсләндыраркән мүәл-
лим шакирдин јохлама заманы ај-
дын олан билијини (форма вә мәз-
мунуна көрә) тәһлил едир. Әсәс-
ләндирмә биликләрин һәмминә,
ифадәнин дәринлијинә, шакирдин
тәфәккүрүнүн вә јарадычы габил-
лијјәтинин хүсусијјәтләринә, тәчрү-
би бачарыгларына вә нитгинин хү-
сусијјәтләринә анд ола биләр. Ма-
һијјәт етибарилә әсәсләндирмә
өзүндә рәғбәтләндирмә вә мәзәммәт
үнсүрләрини бирләшдирир.

Беләликлә, объективлик, шакирд-
ләрин мүвәффәгијјәтини јохлама-
рын вә гијмәтләндирмәјин әсәс
принципидир. Апарычы принцип ки-
ми о һазыркы нормаларын әсә-
сыны тәшкил едир вә тәлимин бү-
түн пилләләриндә өз күчүнү сахла-
јыр.

РИЈАЗИЈАТДАН ШАКИРДЛӘРИН БИЛИК, БАЧАРЫГ ВӘ ВӘРДИШЛӘРИНИН ҺЕСАБА АЛЫНМАСЫ ВӘ ГИЈМӘТЛӘНДИРИЛМӘСИ

3. ОСМАНОВ

Азәрбајҗан ДЕТПЕИ-нин ибтидаи тә'лим вә мәктәбәгәдәр тәрбиә шө'бәсинин баш елми ишчиси

Мүшәһидәләр көстәрир ки, ибтидаи снинфләрдә ријазиијатдан шакирдләрин билик, бачарыг вә вәрдишләринин һесаба алынмасы вә гијмәтләндирилмәсиндә ваһид систем көзләнилмир. Мүәллимләрин бир гисми бу ишә лазыми әһәмијјәт вермир вә мәс'улијјәтлә јанашмыр. Һалбуки билик, бачарыг вә вәрдишләрин һесаба алынмасы вә гијмәтләндирилмәси педагожи процесдә чох мүһүм сәһәдир.

Тә'лим мүвәффегијјәтинин һесаба алынмасы вә гијмәтләндирилмәси шакирдләрдә вә тә'лим вәзифәләриндә мәс'улијјәт һиссини, тәләбкарлыгы артырыр. Мүәллим бу процесдә һәр бир мөвзу үзрә билијин вәзијјәтинин мүәјјәнләшдирмәјә, һәр бир шакирдин бурахдыгы сәһвләри ајдынлашдырмаға вә онларын арадан галдырылмасы јолларыны арашдырмаға имкан тапыр. Шакирдләрин тә'лим мүвәффегијјәтинин јохланмасы вә гијмәтләндирилмәси ејни заманда мүәллимин фәалијјәтинин кејфијјәтинин, истифадә етдији пријом вә үсулларын нә дәрәчәдә фәјдалы олдуғуну, еләчә дә газандыгы мүвәффегијјәтләри вә бурахдыгы сәһвләри ашкара чыхармаға имкан верир.

Шакирдләрин билик, бачарыг вә вәрдишләринин һесаба алынмасы вә гијмәтләндирилмәси тәсадүфи иш олмајыб, рәсми дәвләт тәдбиридир. Мәктәбин тә'лим-тәрбијә фәалијјәтинә бу јолда јекун вурулур, мәктәб дәвләт идарәләри вә ичтиманјјәт гаршысында һесабат верир. Мүәллим һәр бир шакирдин билик вә бачарығыны өјрәнмәклә, онларын һәр биринә ајрыча гијмәт вермәклә синфин мүвәффегијјәти һаггында фикир сөјләјир. Бу исә өз нөвбәсиндә

мүәллимин нечә ишләмәси һаггында фикир сөјләмәјә имкан верир.

Шакирдләрин билијини һесаба алмаг вә гијмәтләндирмәк процесиндәки јеринә вә мөһимлигнә көрә үч чүр тәтбиг едилә: биринчиси дәври вә јекунлашдырычы тәдريس чари һесаба алынмасы, иккинчиси апарылмалыдыр. Мүәллим синфин билијини бир дәфә јекунлашдырмасы онун рүблүк вә иллик мүвәффегијјәти һаггында һөкм верә билә. Ил боју шакирдләрин мүвәффегијјәтинин ардычыл јохламағла билик, бачарыг вә вәрдишләринин мунтәзәм һесаба алыр вә гијмәтләндирир. Дәври гијмәтләндирилмәсидә грам үзрә бәһс, бөлмә, фәсликә, јекунлашдырычы тәдريس дирмә исә һәр рүбүн, јарым ил тәдريس илинин сонунда ашырмасы.

Гејд етмәлијик ки, билијин һесаба алынмасында вә гијмәтләндирилмәсиндә мүәллим билик, бачарыг вә вәрдишләрин һәм кејфијјәтинин дә кәмијјәтинин нәзәрә алынмасы белә ки, мүәллим мәсәлә вә соруларын, һәндәсәјә аид практикәларын, ријазии дүстурларын вә тәҗрибәләрин, ријазии гајда вә қәуидәларын, үмумијјәтлә, прогностикәларын бир мөвзусунун шакирд тәрбијәсинә нә дәрәчәдә дуәкүн вә тәһәсүс сәнилдијини ајдынлашдырмағла рабәр, онун кејфијјәтинин, рәсми вә урлу баша дүшүлмәсинин, истифадә едилмәсинин, нә дәрәчәдә тәдريس, мөһкәм вә ајдын ишләнмәсинин дә ајдынлашдырмағла.

Шакирдләрин билик, бачарыг вә вәрдишләринин һесаба алынмасынын вә гијмәтләндирилмәсинин формасынын ријазиијатдан тәдريسдә чох мүхтәлиф үсулларын тәдريسләри вә кениш имканларын тәдريس

ашағыдакы һалларда
мүһәңидәләр апарыр: ша-
хтасында мисал вә мә-
етдикдә; ријазигәјда вә
изаһ етдикдә; һәндәси
үзрә ишләјәндә; шифаһи
чаваб верәндә; дәрсә
суал верәндә. Бе-
мүһәңидәләр шакирддин билік,
вә вәрдишләри һаггында
кениш мә'лумат верир.
Һәндәсәләр хүсуси дәфтердә
қалар. Бу гејдләр шакирдлә-
рәфли өјрәнмәјә, онларын
дүзкүн гијмәтләндир-
гәндә галма һалларыны ара-
стырмаға көмәк көстәрир.
Бачарыг вә вәрдишләрин
јохланмасы вә гијмәтлән-
мәси. Кечмиш дәрси вә ја тәк-
рар тапшырылмыш материалы
һәндәсәнин нечә мәнимсәдикләри-
һәндәсәг үчүн мүвәфғәғијјәтлә-
н әмәлән үсул шифаһи сорғу-
лар. Шифаһи сорғу заманы мүәл-
лим шакирдин истәдији сәһәләр үз-
рәст дүшүндүрә билир, би-
рақ системләшмәсинә вә мөһ-
кәмләшмәсинә көмәк едир, нәһајәт,
билік, бачарыг вә вәрдиш-
ләри һесаба алыр.

Шакирдин чавабыны дүзкүн ги-
јмәтләндирмәк үчүн мүәллим онун
ашағыдакы әләмәтләри
қалдырмалыдыр: ријазигәјда
қалалары вә дәрәчәдә мәнимсә-
н биліји мөһкәмләндирмәк вә
дәстләндирмәк үчүн онун башға
қалаларла әләгәси; газанылмыш
мәсәлә вә мисалын һәллине
етмәк бачарығы; әдәдләри,
ишарәләри вә дәрәчәдә дүз-
гәндә сәлиғәли јазмасы; шифаһи
үзрә чәдвәл вә дүзкүн
үсулларына бәләдлији;
тәфәккүрүнүн вә мүһакимә
әтнинин инкишафы; дәрс да-
вәсини сәрбәстлији өз гүввәсинә
һәм, мәнтиғи ардычыллығы
вә чавабын тамлығы;
һәндәсәләр арасындакы асылылы-
һәндәсә дүшмәси.

Шакирдин ријазигәјатдан шифаһи
қалалардан сәһвләри кобуд вә ко-
бул олмағла ики јерә ајыр-
ып қалындур. Кобуд сәһвләр—
қалалар дүзкүн апарылмыш,

мәсәлә вә мисал дүзкүн һәлл едил-
мир, әмәлләр өтүрүлүр, артыг әмәл-
ләр јеринә јетирилир, әмәлләр ар-
дычыллығы көзләнилмир, зәрури
олан әмәл дүз сечилмир, әмәл үчүн
сечилән суал дүзкүн гојулмур, мә-
сәләјә анд тәнлик дүзкүн гурулмур
вә һәлл едилмир, парчалар үзәрин-
дә әмәлләр дүзкүн јеринә јетирил-
мир, һәндәси фигурларын шәкли
дүзкүн сечилмир. Кобуд олмајан
сәһвләр—мисал вә мәсәләнин һәл-
линдә ефектли олмајан пријом-
лардан истифадә едилир, һәлл про-
сеси дүзкүн олдуғу һалда верилмиш
әдәди гијмәтләр вә адлы әдәдләрин
ишаралари сәһв көчүрүлүр вә нә-
тичәдә сәһв чаваб алыныр, чәвир-
маләр сона чатдырылмыш; мәсәләдә
планлы һәлл лазым олдуғу һалда,
тәнлик гурмағла һәлл едилир (вә
тәрсинә); мәсәләнин чавабынын
јохланмасы тәләб олундуғу һалда
чаваб јохланылмыш; һәндәси мәсә-
ләләрдә периметрин вә сәһәсинин һе-
сабланмасында дүстурлардан исти-
фадә едилмир вә с.

Програмда нәзәрдә тутулмыш ма-
териаллар үзрә шифаһи чавабларын
гијмәтләндирилмәсиндә мүәллим
ашағыдакы нормалары рәһбәр тут-
малыдыр:

«5»—шакирд верилмиш суалла-
рын һамысына дүзкүн чаваб верир-
сә; ријазигәјда вә ганунлары шүүр-
лу баша дүшүр вә онлардан мүстә-
ғил истифадә етмәји бачарырса;
компонентләрлә әмәл нәтичәләри
арасындакы асылылығы дүзкүн
изаһ едә биләрсә; мәсәлә вә мисал-
лары ефектли јолла дүзкүн һәлл
етмәклә онун кедишинин дүзкүнлү-
јүнү субут едирсә; практик ишләри
вә лабораторија ишләрини мүстәғил
јеринә јетирирсә; һәндәси фигурла-
ры дүзкүн чәкмәклә онларын охшар
вә фәрғли чәһәтләрини ајыр-
дә билирсә; фигурларын периметри-
нин вә сәһәсинин һесабланмасында
дүстурлардан дүзкүн истифадә ет-
мәји бачарырса; верилән тәнлији
дүзкүн һәлл етмәклә онун һәллинин
дүзкүнлүјүнү јохлаја билирсә.

«4»—шакирд «5» гијмәт үчүн мү-
әјјән едилмиш тәләбләрә әсасән, уј-
ғун олмасына бахмајарағ бә'зи һал-
ларда фикрини әсасландыра бил-

мирса; һесабламада сәмәрәли јолдан истифадә етмәклә нәтичәдә бир кобуд олмајан сәһвә јол верирсә; мисал вә мәсаләнин һәлли јолуну кифајәт гәдәр дүзкүн изаһ едә билмирсә; практик ишләри јеринә јетирәркән өлчмә вә шәкил чәкмә просесиндә ики нөгсана јол верирсә; тапшырығы јеринә јетирәркән бурахылмыш нөгсан вә сәһвләри мӯәллимин чүз'и көмәји илә дүзәлдә билирсә.

«3» — верилмиш мисалларын әксәријјәтинин һәлли дүзкүн олмагла шакирд һесабламада истифадә етдији үсулларын нә дәрәчәдә дүзкүн олдуғуну изаһ едә билмирсә; мәсәлә һәллинә анд дүзкүн тәнлик гурмасына бахмајараг бир кобуд вә бир кобуд олмајан сәһв; бир кобуд сәһв вә икидән артыг кобуд олмајан сәһв, 3—4 кобуд олмајан сәһв бурахырса.

«2» — шакирд програм материалынын әксәр һиссәсини мәнимсәмәмишсә, мәсәлә вә мисаллары мӯәллимин көмәји илә һәлл етмәји бачармырса.

«1» — шакирд програм материалыны һеч билмирсә.

Билик, бачарыг вә вәрдишләрини јазылы јохланмасы вә гијмәтләндирилмәси. Шакирдләрин билик, бачарыг вә вәрдишләрини објектив сурәтдә гијмәтләндирмәк үчүн програм материалына ријазин имла, мисал вә мәсәлә, практик мәзмунлу чалышмалар јохлама јазы ишинә дахил едилмишдир.

Јохлама јазы иши ики мәгсәдлә апарыла биләр: а) бу вә ја дикәр вәрдишә јијәләнмәк мәгсәдилә апарылан јохлама јазы иши, б) бу вә ја башга мәзмуну вә ја бәһси өјрәнмәк мәгсәдилә апарылан јохлама јазы иши.

Биринчи нөв ишләрә аз вахт верилир. Адәтән, дәрсин сонунда ғыса мүддәтлән (8—15 дәгигәлик) мүстәгил иш верилир. Белә ишләрә верилән гијмәтләрини һамысы синиф журналына көчүрүлмүр.

Икинчи нөв иш үчүн, јә'ни, чари јохлама јазы иши үчүн бир дәрс, рүбүн вә илн ахырында апарылан јекун јохлама јазы иши үчүн ики дәрс вахты ајрылыр. Белә јохлама јазы ишләринә верилмиш гијмәтлә-

рин һамысы синиф журналына көчүрүлүр, рүблүк вә илн ахырында чыхарыларкән нәзәрә алыныр.

Јохлама јазы ишләри јалгыз мисаллардан, јахуд мәсәләләрдән, да комбинә едилмиш шәкилдә мәсәлә, һәм мисал, һәм дәрс вахтында апарыларкән ибарәт олур.

Гејд етмәлијик ки, јохлама јазы ишләринин һәчми шакирдләрин дәрс мүддәтиндә јеринә јетирә билмәдикләри нормаја мӯвафиг олмайдыр. Јохлама јазы ишләри тәрәфинин әввәлиндән ајрыча апарыларкән ибарәт олур. Јохлама јазы ишләри вахтында јохланмалы, һәм дәрсдә тәһлил едилмәклә шакирдләрә чатдырылмалыдыр.

Мӯәллим јохлама јазы ишләрини чидди һазырлашмалыдыр. Јохлама јазы иши үчүн һазырланмыш мәсәлә тәнәффүсдә јазы тахтасына апарыларкән, сонра исә һәмини шакирд тәрәфиндән мүстәгил дәрсдә јетирилмәлидир. Јохлама јазы иши јеринә јетириләркән мӯәллимин бир шакирдә көмәк етмәли ишләрини суалына чаваб бермәк мүстәгил ишләмәләринә апарыларкән етмәлидир.

Шакирдләрин билик, бачарыг вә вәрдишләрини јазылы јохланмасы үчүн програма ујғун оларак апарыларкән тигәмәтдә (мисаллар, мәсәләләр, ояларын комбинә едилмәклә ибарәт) јохлама јазы иши апарыларкән олур. Белә ишләрин гијмәтләндирилмәси вә тәһлили дә мӯәллимин билик вә педагожи устасына апарыларкән едир. Нүмунә үчүн апарыларкән оялардан ибарәт јохлама јазы иши синиф гијмәтләндирилмәсинә апарыларкән едәк. Әкәр бүтүн иш дүзкүн јетирилмишсә (лазыми јердә јохланылмышса, мисалларын дәрсдә ән сәмәрәли јол сечилмишсә) «5» гијмәт верилир.

Ишдә бир кобуд олмајан оларса «4», бир вә ики кобуд олмајан, јахуд бир кобуд сәһвә «3», дәрдән чох кобуд сәһвә «2», бүтүн тапшырыглар сәһвә нә јетириләрсә «1» гијмәт верилир.

Һәр бир шакирдин рүблүк билик мӯвәффәгијјәти нәзәрә алыныларкән јекун јохлама јазы ишлә-

а) һазырланачаг мә'мулатын гурулушунун, конструксиясынын тәһлили (бахмаг вә дүшүнмәклә);

б) материалда аҗры-аҗры һиссаларин нишанланмасы (садә өлчүләрин вә һесабламаларын апарылмасынын мүшәјнәти илә).

2) Идарәедичи әмәк бачарыглары: программа нәзәрде тутулан кағыз, картон, парча, мүхтәлиф материаллардан мә'мулат вә онун һиссаларини һазырлајаркән кәсмә, гатлама, бүкмә, јапышдырма вә башга нөв бирләшдирмә вә мөһкәмләндирмә; әввәлчәдән тәјин олунмуш җајда илә тәхминн өлчү үзрә мә'мулат вә һиссаларин һазырлајаркән, јыҗма заманы мүхтәлиф әл әләтләри илә ишләмә үсулларына дүзкүн јијәләнмәк.

3) Әмәк мәшғәләси заманы өз иш јериндә вә коллективдә әмәк мәдәнијјәтини, әмәјин тәшкилини билмәк вә бачармаг; техники тәһлүкәсизлик элементләрини билмәк вә әмәјин кикијенәси җајдаларыны көзләмәји бачармаг, она әдәт етмәк.

4) Техника һаггында мә'луматлардан истифадә етмәк. Истифадә едилән материалларын хусусијјәтинин вә әләтләрин һәрәкәтнин таныш машинларда мүҗәјсә едилмәси.

Башга фәйләрин (ана дили, ријазијјат, тәбиәтшүнаслыг, тәсвири иначәсанәт вә с.) тәдриси заманы җазанылмыш биликләрдән истифадә етмәји бачармаг, өз әмәк тәчрүбәсини јашлыларын әмәји вә истәһсал мүһити илә әлағәләндирмәји бачармаг.

Бу дәрә груп үзрә нәзәрә чарпачаг билик вә бачарыгларә архаланараг һәр синифдә шакирдләрин ишләринин нәтичәләрини җијмәтләндирмәк үчүн ашағыдакы тәләбләри мүәјјәнләшдирмәк олар:

1) әјиләчәк, дешиләчәк, јапышдырылачаг, вурулачаг, кәсиләчәк јерләрин хәтт чарпасы, көмәкчи хәтләр вә һәрфи ишараләрлә кәстәрмәји бачармаг; III синифдә КБС батарејасындан ибарәт чәрәјан мәнбәји

олан електрик дөврәсинин ишарәләрини билмәк; мә'мулат һазырланмасы вә ишин јерини билмәсиндә әмәлијјәтин тәҗрибәлигины тәсвир етмәји бачармаг;

2) I синифдә мә'мулатын әмәшынны дүз хәтлә, II синифдә хәтлә јанашы даирәләнән кәтәшанламағы, III синифдә әмәшыннүмунәјә әсасән чертјоҗу тәһлүмәји вә бунун әсасында һесаблар апармағы бачармаг;

3) кағыз, картон, парча вә мүхтәлиф материалларла иш заманы материалда җојулмуш нишанлар кәсмә, гатлама вә деширмә бачармаг;

4) мә'мулаты јыҗаркән, әмәшәдәркән (јахуд программә әмәшәлән башга нөв јапышдырма вә мәшғул оларкән) јапыштырма тәһли ишләмәји бачармаг;

5) нишанлама заманы сәһмәлији, тәмизлији кәзләмәк вә материалә җәнаәт етмәк;

6) техника һаггында мә'луматлардан иш просесиндә истифадә едилмәси; мә'мулатын мәдәнијјәтин артырмаг үчүн тикмә вә деширмә вә башга җајдаларын тәһлиги; мә'мулатлар (кағыз, картон, парча, мүхтәлиф материаллар) һазырланаркән материалларын әләри һаггындакы биликләрин истифадә едилмәси, сәдә тәһлилларын хәссәләрини билмәк.

Әмәк тәһлими үзрә дәрәҗәләрин билик, бачарыг вә әмәшәкүндәлик, рүблүк, јарым күндәлик, иллик јохланыларкән тәһлилрилер.

Догрудур, шакирдләрин бачарыглары күндәлик тәһлилдириләркән кәстәрилән тәһлиләрә бүтүн шакирдләри јохланыларкүн дејилдир. Одур ки, бачарыглар шакирдләрин иши нәзәрдән алынмағи, ләкин җијмәтләндирмәк дир. һәр дәрәдә 4—5 нәфәр әмәшын ишинә җијмәт вериләчәк. Җијмәт вериләчәк шакирдләри әллим әввәлчәдән мүәјјәнләшдирилмиш ишә ишинә дәрә боју нәзәрәт етмәк.

«3» фаза. Төбәләр нә дәрәҗәдә әмәл иткән мөҗҗәнләшдирдикдән бер үзгәртү елан едилмәли вә әмәл иткән әзилмәлидир.

«4» фаза. Әҗры-әҗры бөлмәләри үзә әмәл иткән мәсәләләрини шакирд-ләрдән нә дәрәҗәдә мәним-сәдикләр мөҗҗәнләшдирмәк мәҗ-бури әҗрымиллик вә иллик јох-лама бермәк лазымдыр. Бу за-мандә шакирдләрини ишинә ве-ләшкәнләр әсасында јанашмаг-лаша. һәм дә бүтүн шакирдлә-рини гиҗмәт вериләрәк журна-лларда әзилмәлидир.

«5» фаза. Тәлимнә үзә програмын гар-тирәдә тәләблә бағлы ушаг-лар үчүнә мұвафиг олараг аша-мәлә һәмдә јохлама ишләри әмәл иткән.

«6» фаза. Јекун јохлама ишлә-ри.

«7» фаза. Көмәкчи хәтләрлә да-мәлә кәҗыза бајрағын чертјо-ж әмәл иткән вә кәсиләрәк һа-җылаша. һазыр чертјожа әса-сында моделлини кәсилмәси.

«8» фаза. Әввәлчәдән верилмиш ишләрдә радиуслара әсасән әмәл иткән әҗры-әҗры һис-сәләри вә үмуми көрүнүшүнүн әмәл иткән чәкмәк, даирәни 6,12 һиссәлә бөлмәк, өлчүләри әмәл иткән һесаблајыб јазмаг. әмәл иткән сферблата биоләшдир-гән.

«9» фаза. Галын кағыздан вә картондан кибрит гутусу әмәл иткән гутунун чертјож әмәл иткән һазырланмасы.

«10» фаза. Јохлама ишләри.

«11» фаза. Әлдә гајырма китаб әмәл иткән (сәһифәләри ики јердән де-мәлә әмәл иткән) чертјож үзә нишан-лар кағыздан истифадә етмәк. әмәл иткән әппликасија илә ис-мәлә әмәл иткән бәзәмәк.

«12» фаза. Дамалы кағыз үзә әмәл иткән олараг планер мо-деллини ачылышына аид чертјожун әмәл иткән әсасында моде-ллар әмәл иткән.

«13» фаза. Гајчылар үчүн фут-бол әмәл иткән. Әлчмәнин нәти-җәлә әмәл иткән.

чәсиндән асылы олараг сәрбәст чер-тјож тәртиб етмәк вә бундан сонра өз чертјожуна әсасән футлјарын башга һиссәләрини өлчүб һазырла-маг. КБС батарејасындан, наги-лә вә ачардан ибарат електрик дөв-рәси чәкмәк. Схем әсасында дөврә-нин гурулмасы.

Мүәллим һәм өлчүләри дәјишдирә, һәм дә јохлама ишини сәвијјәсинә ујғун башга мәмулатын һазырлан-масынә тәклиф едә биләр (мәсәлән, учу бајрағын учуна бәзәр әлфачи-нин ачылышы, автогәләм вә јахуд көзлүк үчүн футлјар вә с.). Бунула алағадар иллик вә әҗрымиллик јох-лама ишләрини јеринә јетирилмәси һаггында гыса шәкилдә апарылмыш гејдләр шакирдләрини програм мате-риалыны нә дәрәҗәдә мәнимсәдик-ләрини мөҗҗәнләшдирмәлә имкан верир. Мүәллим шакирдин бурах-дығы сәһвләри белә гејдә алыр: 1) дүзкүн сечмәјиб; 2) дүзкүн һесаб-ламајыб; 3) техника һаггында мә-луматы аздыр; 4) хәтт бојунча дүз-күн әјмәји, кәсмәји бачармыр вә с.

Сәһвләрин белә һесаба алынмасы мүәллим шакирдләрин билијинә субъектив гиҗмәт вермәкдән узаг-лашдыр.

Шакирдләрә әмәк тәлимнә үзә гиҗмәт үмуми шәкилдә беш бал системн илә верилир.

«5» гиҗмәт нәзәрлә тутулан вахт әрзиндә ичра едилиб тамамланмыш ән кејфијјәтли иш үчүн верилир. Бунула јанашы шакирд материал-ларын хусусијјәтләри барәдә нәзәри мәлумата сәһиб олмалы, әләт вә материалдан дүзкүн истифадә едә билмәли. иш просесиндә техники тәһлүкәсизлик гајдаларына әмәл етмәлидир.

«4» гиҗмәт ишин кејфијјәти «5» гиҗмәтдән бир гәдәр ашағы олду-да, верилән вахтда иши там һазыр-лаја билмәдикдә, әләт вә материал-ларын сечилмәсиндә бир гәдәр чә-тинлик чәкилдә верилир.

«3» гиҗмәт һазырланан мәмула-тын кејфијјәти хејли ашағы олду-да, техноложни просесләрә әмәл едә-рәк кеч дә олса иши баша чатдыр-дыгда, әләт вә материалларын дүз-күн сечилмәсиндә чәтинлик чәк-дикдә верилир.

«2» гиѣмѣт ишин кеѣфиѣѣти хеѣли ашагы олмага маѣмулатын назырланмасында бир неча ѣмѣлиѣѣтата дѣзкѣн ѣмѣл етмѣдикдѣ, материалын сечилмѣсиндѣ сѣнвѣ јол вердикдѣ, алѣтѣрлѣ давранмагда чѣтинлик чѣкдикдѣ верилир.

«1» гиѣмѣт иш просесиндѣ сѣнвѣ сизлиѣ јол верѣрѣк назырдѣ тѣтѣ маѣмулаты јарарсыз назырланмасын иши верилѣн вахт ѣрзиндѣ бѣнвѣ чѣ дѣрмадыгда, материалы дѣзкѣн чѣ билмѣдикдѣ, техники тѣтѣтинлик гаѣдасына ѣмѣл етмѣдикдѣ верилир.

Тѣбиѣтшѣнаслыг ѣзрѣ шакирдлѣрин билиѣјини гиѣмѣтлѣндирилмѣси

М. ЧАББАРОВА

педагоѣи ѣмлѣр намызѣди

Тѣбиѣтшѣнаслыгдан шакирдлѣрин билиѣјини гиѣмѣтлѣндирилмѣси сѣнифдѣ тѣдрисин вазиѣѣјини реѣл ѣкс етдирѣн васитѣ кими бѣјѣк педагоѣи ѣнѣмиѣѣјѣтѣ маликдир. Билин тѣкчѣ јохлама просесиндѣ деѣил, тѣкрар заманы, кечилѣн материаллар мѣнѣкѣмлѣндирилѣркѣн вѣ шакирдлѣрин ѣнвѣллѣр газандыглары билик, бачарыг вѣ вѣрдишлѣрин кеѣфиѣѣѣти јохланаркѣн дѣ хѣсаба алыныр. Тѣкрар мѣхтѣлиф мѣрѣлѣлѣрдѣ апарылыр: газанылмыш биликлѣрѣ ѣсаланараг јени материалын изаѣынѣдан ѣнвѣл; мѣнѣкѣмлѣндиричи мѣрѣлѣ кими, јени дѣрсин изаѣынѣдан сонра; ѣјрѣнилѣнлѣрин јенидѣн мѣнѣкѣмлѣндирилмѣси вѣ јохланылмасы кими, бѣнсин, рѣблѣрин, илин сонунѣда.

Республикамызын мѣктѣблѣриндѣ мѣѣллимлѣрин шакирдлѣрин билик, бачарыг вѣ вѣрдишлѣрини гиѣмѣтлѣндирмѣлѣри вазиѣѣјини ѣјрѣнилмѣси ѣсасында ѣјдын олур ки, онлар бир сыра сѣнвлѣр бурахырлар. Бѣлѣ ки, мѣѣллимлѣрин ѣксѣриѣѣѣти соргу заманы анчѣг верилѣн мѣти ѣзрѣ биликлѣри јохлаѣыр. Мѣѣллимин вердиѣи ѣлава мѣлѣматлар, кечилѣнлѣрин тѣкрары, тѣбиѣти мѣшѣнѣдѣнин нѣтичѣлѣри, тѣчрѣби ишлѣр, физики хѣрнтѣ ѣзрѣ иш вѣ с. кѣлкѣдѣ галыр. Бѣѣзи мѣѣллимлѣр иѣсѣ гиѣмѣтлѣндирмѣ заманы бу тѣлѣблѣри назырѣ алсалар да, соргуны

бѣѣзѣн дѣзкѣн апармырлар. Мѣнѣлѣн, тѣкрар дѣрслѣриндѣ чѣнвѣ ишлѣр хѣнсы бир ѣбѣкт гаггында мѣлѣмат вермѣк унудулур, ѣјѣнвѣ итдѣн истифада ѣдилмир.

Шакирдлѣрин билиѣјини јѣнвѣлмасы јазылы вѣ шифаѣи ѣлава бѣнвѣ хѣм фѣрди, хѣм дѣ фронтал апарылан шифаѣи соргу даѣна сѣнвѣлѣдир. Шифаѣи јохлама ѣлава сорлар вермѣклѣ, хѣтта ѣн ѣнвѣ шакирдлѣрин дѣ кечилѣн материалын гаггында биликлѣрини ѣзрѣ хѣнвѣ маг имканы верир. Буна кѣрѣ мѣѣллимин шакирдлѣрин бѣтѣр биликлѣрини ѣкс етдирѣн чѣнвѣ тѣлѣб ѣдѣн дѣшѣнѣлмѣш сорлар тѣртиб етмѣси бѣјѣк ѣнѣмиѣѣјѣтѣ маликдир.

Шакирдлѣрин билиѣјини јѣнвѣ алынмасы хѣмчинин јохлама сорлар васитѣсилѣ дѣ апарылыр. Бѣнвѣ ишлѣр ѣдѣтѣн мѣвзу ѣдѣнвѣдикдѣн сонра вѣ рѣбѣн сорлар апарылыр. Кечилѣмиш материалларын сѣнифдѣнѣкѣнар јѣнвѣлмасы шѣклиндѣ апарылан сорлар ишлѣринин дѣ ѣстѣн чѣнѣтлѣр апарылур. Бу чѣр ишлѣрин хѣр сорлар ѣчѣн спѣсифик хѣсусиѣѣѣти ѣнвѣ сѣлѣн, I сѣнифдѣ тѣрѣвѣз бѣнвѣлѣринин јѣјилѣн хѣссѣлѣринин јѣнвѣлѣнмѣси, тѣсвир олѣнмѣш ѣбѣктлѣрин шѣклини чѣкмѣк вѣ с. тѣтѣрилыр. II сѣнифдѣ иш сорлар тѣтѣ мѣрѣкѣблѣшдирилир. Мѣсѣлѣн

ида ила мугајиса етмәк, онлар
ошар вә фәрғли чәһәт-
тамағ вә с. тапшырылыр. III
исә мөвзүя ујғун суаллар-
шакирдләрнн фәрди мү-
тәрнннн нәтичәләри вә мү-
просесинә даир ишшалар
тәклиф олунур. III си-
контур хәритәләр үзрә мұхта-
контрол ишләрдә анары-
мәсәлән, мұаллим адыны де-
физики хәритәдә мұәјјән
кәстәрир, сонра ша-
кәрдән сорушур, нәһајәт ону
хәритәјә көчүрүрләр. Ша-
мұәлимнн диктәси ила
чоғрафи объектләрнн өз кон-
кәритәләрнндә гејд едирләр:
дәниз, көл вә шәһәр адла-
рылар вә с. Әкар шакирд
јарыдан чохуну дүзкүн ја-
кәјирсә, онда «2» гнјмәт алыр.
кәритәләрлә иш үзрә снн-
руми, вәзијјәтннн ајдылаш-
үчүн мұәллим ашағыдакы
контрол ишләрнн фәрди
анарыр. Ајрыча вәрәгдә
объектләрнн адларыны јаз-
јанында дүзкүн ишләрнн
гејд едир.

кәклә, шакирдләрнн били-
гүсурлары мұәллим
алыр вә кәләчәк мәш-
ону арадан галдырмаға
кәстәрир. Шакирдләрнн шифа-
разылы нитгннн дүзкүн гнј-
кәјирмәк билијн мәнимсәмә-
кәјијәтннн үзә чыхарыр, тәд-
сәмәрәллијинә көмәк едир,
ләрнн тә'лим мұвәффәгијјә-
кәләмәкдә, онларын билијин-
гүсурлары вахтында ашкара
кәдә мұәллимнн имканлары-
кәстәрир.

кәрдләрнн јазылы ишләрннн
кәдирәкән ашағыдакылара
кәјирмәк лазымдыр:

кәр бир суалын чавабы дүз-
күн шәрһ едилиб?

кәзәб объектләрнн ајры-ајры
кәдәрнн садаланмасы форма-
кәдәрмә, јохса сачијјәви хусу-
кәдәрннн бүтөв тәсвири кими-
кәдәрлиб?

Шакирдләр объектләрнн дүзкүн
кәдирләрми?

Гнјмәтләндирмәдә орфографик
сәһвләрә хусуси диғгәт јетирмәјә
еһтијач јохдур. Бу һалда шакирднн
материалы вә дәрәчәдә мәнимсәди-
јини ајдылашдырмағ вәчибдир.

Шифаһи сорғу заманы мұәллим,
кәр шејдән әввәл, верилән мәтннн
шакирдә нә дәрәчәдә ајдын олма-
сыны мұәјјәнләшдирмәлидир. Бә'-
зән шакирд мәтннн мәзмунуну сөз-
бәсәз, ахычы ифадә етсә дә, ону
тәбиәтдә вә ја натурада тапмағдә
чәтннлик чәкир. Бу ондан ирәли кә-
лир ки, шакирд мәтнн әзбәрләјир.
Мәсәлән, гышлајан гушлардан да-
нышан, онларын адыны сајан ша-
кирд ағачдәләни вә ја пајыз бүлбү-
лү мұғәввасыны тә'јин едә билмир.
Буна көрә дә шакирд чаваб заманы
әјанилијә әсәсламалы, јә'ни кәр
бир фикир тәчрүбәдә нұмајиш ет-
дирилмәли вә ја әјаниликлә мұша-
јиәт олунмалыдыр.

«5» гнјмәт шакирдә ашағыдакы
һалларда верилир:

1) охунмуш мәтндәки әсас фикри
ифадә едә билирсә, гојулмуш суа-
лын чавабыны там ача билирсә;
һағгында данышылан әшјаны баш-
галары арасында тапыб онун заһи-
ри әләмәтләрннн вә гурулушуну
дүзкүн характеризә едә билирсә;

2) бүтүн әлавә суаллара дүзкүн
вә долғун чаваб верир, өз чавабы-
ны мисалларла дүзкүн сүбут етмәји
бачарырсә; чавабда тәдрис мате-
риалынын там баша дүшүлмәси
әкс олунурса;

3) тәкчә дәрслякдә верилән мате-
риалы дејил, мұәллимнн шәрһ ет-
дијини дә јахшы гаврајыр вә би-
лирсә.

«4» гнјмәт демәк олар ки, ә'ләчы
шакирднн билик кәјфијјәтинә јахын
билијә верилир. Лакин «4» һәм дә
о заман верилир ки, шакирд мәтнн
мұәјјән гәдәр системсиз данышыр,
бә'зи мәсәләләрнн бир гәдәр дәгиг
демир; пағылетмә заманы мұәллим
тәрәфиндән верилән мә'луматдан
истифадә етмир вә ја тәбиәт һади-
сәләри ила әлағадар бүтүн фактла-
ры сөјләмир; тәчрүбә нұмајиш ет-

дирәркән тәк-тәк чүз'и сәһвләр бу-
рахыр, лакин онлары дүзәлдир, өз
билијини тәчрүбәҗә тәтбиг едә би-
лир.

«3» гијмәт охунмуш материалда-
кы әсас фикри анчаг мұәллимин
көмәји илә шәрһ етдикдә верилир.
Бурада шакирдләрини ашағыдакы
чәһәтләри нәзәрә алыныр:

1. Чавабда әјрәнилмиш материа-
лын мәнимсәнилмәси мұәјјән еди-
лир, лакин фикир инамсыз сөјләнир,
мұәллимин көмәји илә ачылыр.

2. Мұшаһидә олуан объект сә-
чијјәләндирәркән онун бүтүн хүсу-
сијјәтләрини көстәрә билмир вә ја
олан әләмәтләри олмајанларла га-
рышдырыр.

3. Мұәллимин көмәји илә тәҗрибә
вә ја рәсм едир, етдији тәҗрибә
сөзлә ифадә едә билмир.

«2» гијмәт шакирд мұәллимин
көмәји илә белә мәтнин әсас мәна-
нуну, башлыча фикри ифадә етди-
кә билмәдикдә ону тамам дол-
ләдикдә, програм материалын
һиссәсини билмәдикдә, әлән
лара сәһа, дүшүнмәдән,
чаваб вердикдә, мұшаһидә
объекти сәчијјәләндирә, тәҗрибә
мајиш етдира, әшјалары
груплара ајыра, тәбиәт
рини изаһ едә билмәдикдә

«1» гијмәт шакирд програм
териалына даир һеч нә билмәди
вә чавабдан имтина етди-
лир.

КАРТОН ВӘ КАҒЫЗЛА КӨРҮЛӘН ИШЛӘРИН ГИЈМӘТЛӘНДИРИЛМӘСИ

Е. АБРАМОВА

В. И. Ленин адына АПИ-нин баш мұәллими

Кағыз вә картонла иш просесиндә
ушаглар билик вә бачарыға ијјәлә-
нир, һәмин билик вә бачарығы тәч-
рүбәдә тәтбиг етмәҗә чәһд көстәрир-
ләр. Бу да онларын техники-конс-
трукторлуг саһәсиндә мұәјјән вәр-
дишләрә ијјәләнмәләринә хүсуси
шәраит јарадыр, политехник һазыр-
лығыны артырыр.

Шакирдләр алдыглары нәзәри би-
ликләри тәчрүбәдә тәтбиг едәркән
өлчү чиһазлары вә әләтләрлә ишлә-
мәк вәрдишләринә ијјәләнирләр.

Әмәк тә'лими үзрә билик, бача-
рыг вә вәрдишләрини јохланылмасы
вә гијмәтләндирилмәсиндә мә'мула-
тын гурулушу, материаллар үзәрин-
дә һесаблама өлчүләрини апарыл-
масы, чертјожларын охунмасы вә
нишан гојулмасы мұһум рол ојна-
йыр. Хәткеш, дүзбучаглы, үчбучаг-
лы, шаблонлар вә трафаретләрини
көмәји илә дүзкүн нишан гојулмасы
да өлчү бачарығыны мұәјјәнләшдир-

мәҗә ыккан верир. Буна керәк
кирдләрдә деталлары да
алмаг, өлчүләрә ајырмаг, бачары-
ны инкишаф етдирмәк

Ибтидан синиф шакирдләрини
лимни рәһбәрлији алтын
латлары, нүмунәләри тәҗрибә
арашдырырлар. Онлар
рын, материалларын сајы-
јыр, бир-бириндән фәрқ-
һәр бир һиссәсини һазыр-
Мұәллим һәә иш просесиндә
чертјожла мә'мулатлары
һиссәләрини, нүмунәләрини
ри илә тутушдурур, онлар
ладығы ишә гијмәт верир.
да әсасән нишан гојмага
лә өлчү бачарығына гијмәт
лазымдыр. Јохламадан әс-
ондан ибарәтдир ки, шакирд
көрдүкләри ишләр вахты
ләндирилир вә онлар әмәк
јатыны јеринә јетирмәк
ны әллә едирләр.

Шакирдлар тарафиндән мә'мулатлар
хазирланмасынны јохламаг вә
јетирмәк үчүн ашағыдакы
кәсләнилмәлидир:

Мә'мулат нүмунәсинә бахмаг;
Чертјожу гижмәтләндирмәк ба-
хыла охумаг;

Материалларда өлчүләри јери-
јетирмәк вә өлчү бачарығынны
јетирмәк;

Кағыз нишанланмыш өлчү хәт-
ләшләмәк.

Бачарыг вә вәрдишләрә
јијәләnmәkdә, һәр һансы
һансы вә ишин јеринә јетирилмә-
сінә гижмәтләндирилмәсиндә вәһид
һансы риајәт етмәк әсас рол ој-
на.

Шакирдлар әмәк фәалијјәтинә
һәһәндән әввәл өлчүнүн харичи
материалларынны гәјчы илә кәсмәли
материаллар үзәриндә һәммин кон-
крет нишан гәјмәлидырлар.
Мә'мүллим иш просесини јохла-
маг гижмәтләндирир вә башга әмәк
һансына кечир. Бурада мұәл-
лим нишан гәјмагы, мә'мула-
т нүмунәсини шакирдләрә кәстә-
ләп олар һәр һансы бир мә'му-
лат һиссәни практикада һазыр-
лап бачарығына јијәләнсінләр.

Шакирдлар һәр һансы һиссәни
һансы вә дахили көрүнүшүндән
һансы, мә'мулатларын өлчүсү-
һансы рәгәмләрн охумага
һансыдырлар. Ејни заманда он-
сы кағыз вә картондан һазырлан-
маг мә'мулатларын чертјожларын-
ла һазырлајаркән назик көмәкчи
һансы галын хәтти бир-бириндән
һансы, кағзын гатланмасы јери-
јетирән парча вә јахуд гырыг-
һансы хәтти ики нөгтә илә ајырмагы
һансыдырлар. Белә һалда ша-
кирдлар кағыз вә картонла ишин
јетириләркән ашағыдакы
һансы алынмалыдыр:

Мә'мин чертјож нүмунәләри илә
һансы јеринә јетирилмәси;

Мә'мин галын хәтти назик көмәк-
чи ајырмаг вә чертјож үзә-
һансы нишан гәјмаг бачарыгы;

Мә'мин вә јахуд гырыг хәтти
һансы илә ајырмаг вә гатлан-
маг јери кәстәрмәк бачарыгы.

Әкәр ишдә һәр һансы бир чатыш-
һансыг мејдана чыхарса, шакир-

дин билији јенидән јохланылмалы,
сонра шакирдларын гижмәти журна-
ла јазылмалы вә е'лан едилмәли-
дир.

Гижмәтләндирмәдә әсас кәстәри-
чиләрдән бири дә алатләри ишләтмә
бачарығына малик олмагдан вә ма-
териалларын е'малындан ибарәт-
дир. Шакирдлар е'мал әмәлијјатын-
да, әсасән гатламаг, кәсмәк, јапыш-
дырмаг, кағыз вә картон дешмәк
кимн ишләрлә чох растлашырлар.
Буна көрә дә әмәк дәрсләриндә
ашағыдакы тәләбләри өдәмәк ла-
зымдыр:

1. **Үст-үстә јығмаг вә гатламаг
гајдалары.** Гаты илк нөвбәдә өлчү
хәтти үзрә әјмәздән әввәл алатлә
(хәткешлә) пардахламаг ла-
зымдыр. Әмәк мәшғәләсиндә хәткеш
материалын вәрәгинә елә гәјмаг ла-
зымдыр ки, икинчи бир өлчү хәтти-
ни көрмәк мүмкүн олсун: мәсәлән,
II сенифдә рәнкли кағыздан өзүл
һазырлананда мұәллим шакирдин
17х3 см өлчүдә кағыз золағынны јох-
ламалыдыр ки, хәткешин һәр ики
тәрафи илә ујғун кәлсин. Әкәр ша-
кирд золагы дүзкүн гәјмајыбса, о
пахт өзүл биртәрафли олар. Белә
ишә мәнфи гижмәт верилмәлидир.

2. **Гәјчы илә ишләмәк гәјдалары.**
Кағыз вә картонла ишләјаркән гәј-
чыны елә тутмаг лазымдыр ки, онун
учлары өлчү хәтләри үзәриндә кет-
син. Өзүл һазырлајанда кәсик-
ләр өлчүдә кәстәрилән хәтлә кә-
силмәлидир. Әкәр шакирд бу заман
аләти инамсыз тутарса, онун јеринә
јетирмәк истадији иш гәјри-дәғиг вә
әјри олмагла мәнфи гижмәтә дәјиг
көрүләр. Кәсичи аләти өлчү хәтти
илә дүзкүн апаран шакирдләр һә-
мин әмәлијјаты мүсбәт гижмәтлә ба-
ша вурурлар. Хәтләрин әјрисини
пардахлајычы аләтлә ишләјәнләр
јахшы гижмәт алыр. Бу гәјдаларын
кәсләнмәси кәсичин дәғиг вә сәлигә-
ли олмасынны тә'мин едир. Ишдән
сонра гәјчыны чидди сурәтдә тә'јин
олунмуш јердә гәјмаг лазымдыр.

Билик, бачарыг вә вәрдишләрини
гижмәтләндирилмәсиндә шакирдлә-
рин јапышган вә фырча илә ишлә-
мәк гәјдаларына да јијәләнмәләри
назәрә алынмалыдыр.

Эмәк мәшғәләләрində фырчанын һәр ики тәрәфи илә ишләмәк ләзимдыр. Амма һазырланан ишин бир тәрәфинә җапышган чәкилир ки, материалын алтына дүшмәсин. Һазырланан ишин һиссәләринин җапышдырмаг үчүн фырчаны материалын ортасындан ғырагларына доғру чәкмәк ләзимдыр. Бу заман онун үзәриндә ғырышлар әмәлә кәлмир. Јадда сахлмаг ләзимдыр ки, җапышган һиссәсинин җалныз җапышдырылачаг һиссәсинә сүртүлмәлидир.

Эмәк мәшғәләләрində кағыз вә картондан дүзәлдилмиш мәмулат гижмәтләндириләркән шакирдләрә әмәк мәдәнијјәтинин ашыланмасына, фәрди вә коллектив әмәјин тәшкилине, иш јеринин саһмана салынмасына хүсуси фикир вермәк ләзимдыр. Јахшы нәтичә о јердә олур ки, «кәни фәһлә»нин әләтләри өз гәјдасында олсун. Бакыдакы 23 нөмрәли мәктәбин мұәллими М. Әскарова иш јеринин дүзкүн һазырланмасынын әһәмијјәтинин белә изаһ едир:

а) кағызла ишләмәк үчүн ләзим олан бүтүн ләвазиматы әлдә едиб гәјдаҗа саямаг;

б) сол әллә ишләмәјә ләзим олан шејләри сол тәрәфә гәјмаг;

в) кәсмәк вә дешмәк үчүн әләтләри елә дүзмәк ләзимдыр ки, онлары көтүрмәк раһат олсун, јеринә гәјјанда һәрәси бир тәрәфә дүшмәсин.

Дешичи вә кәсичи әләтләри бир-бириндән ајыра билмәјин нә демәк олдуғуну мұәллим ушаглара ғысача изаһ едир. О гәјд едир ки, өз пешәсинин әсил устасы көзүјумлу белә әлини атса ләзим олан әләти тапа билир. Иш заманы о, өз әләтини һара кәлди тулламыр, һәр шеји өз јеринә гәјјур.

Беләликлә, јахшы ишләмәклә јүксәк гижмәт ала билмәкдән өтрү мұәллим үчүнчү гәјданы мұәјјән едир: әләти һарадан көтүрдүн, ора да гәј. Бүтүн дәрә мүддәтиндә мұәллим бу кими гәјдаларын нечә јеринә јетирилмәсинә нәзарәт едир, јохлајыр вә гижмәтләндирир.

Гижмәтләндирмәдә һиссәләрия өлчүлмәси вә гәнаәтлә истифадә

едилмәси нәзарә алынмалыдыр. 23 нөмрәли мәктәбдә А. Аюповның синфиндә парталарын үзәринә зәрфләр гәјулур. Онлары шакирдләр өзләри җапышдырыр вә ғына илә бәзәјирләр. Мұәллим дәрәдә ушагларын һазырламаг јохлајыб гижмәт верир. Она кәри ушаглар зәрфи тәмиз вә сәләтлә сахламаға чалышырлар. 42 шакирдән 8-и материалдан гәнаәтлә истифада етдијинә көрә «5» гижмәт ады. Бәзи шакирдләр кағыз ғынанын учу илә кәсдикләриндә кәсдикчләр әмәлә кәлирди.

Әкәр шакирд бүтүн көстәрәкчләрә көрә тапшырығы јахшы јетириб, тәкчә сәлигә, тәмизлик вә материалда гәнаәт етмәк үзәрә кәри гижмәт алырса, онун гижмәтинә бал ашағы салмаг олар. Әкәр шакиркли көрүлүбсә, башга көстәрәкчиләрин кафи олмасына бахмәк гәјри-кафи гижмәт верилмәклидир.

Картон вә кағыз үзәрә ишләмәк мұәллим шакирдләри кағызларын кәсәләри илә таныш едир. Бурада кағызын галынлығы, рәпки, кәри көрүнүшү, пардаһлылығы, кәри лији, нәмлији вә с. хәссәләри дәрәдән өјрәдилир. Шакирдләр бу бәл вә бачарыға кағызларын кәри јасыны һазырлајаркән вә кағызларын нүмунәләринин тәсниф етмәк јијәләнирләр. Бу да шакирдләр политехник һазырлығынын кәри фына бөјүк тәсир көстәрир.

Шакирдләрин кағыз вә картон ишләри үзәрә биллик вә бачарығаны мұәллимләр тәрәфиндән һәр дәрә ардычыл јохланыр вә һәр дәрәсинә јетирилмиш иш гижмәтләндирилир.

Мәктәб тәчрүбәсинә вә педагог мәтбуатда ирәли сүрүлмүш шакирдләрә әсасән кағыз вә картон ишләмәк сүрүлмүш ишләрин ашағында кәри килдә гижмәтләндирилмәси мәсәлә көрүлүр:

«5» гижмәт. Ишин кәјфијјәти тәкчә тәләбләрә там ујғун олмаклидыр.

1. Мәмулат вә чертјожун тәрәккүл бачарығына малик олмаг;

а) мәмулатларын чертјожуғаны, көмәкчи хәтти, кәсмә хәтти

3. Тапшырыглары һәлл етмәјә һа-
ыр дејилдир.

ли апарылмалыдыр. Шакирдлэрин мүнәффәгилләт гилмәти синиф журналына вә күндәлијә јазылмалыдыр. Лакин һәр бир дәрәдә бүтүн шакирдлэрин гилмәтинин синиф журналына вә күндәликдә гелд етмәк дәрсин сәмәрәли тәшкилине мәнфи тәсир кәстәрә биләр. Буна кәрә дә һәр дәрәдә 8—10 нәфәр шакирдин билијинин гилмәти журналына вә шакирд күндәлијинә јазылса кифәјәтдир.

Педагожи әдәбијәтдә, тәсвири инчәсәнәт үзрә шакирдлэрин билијини дөрд формада јохламаг гәбул едилмишдир: илкин јохлама, чарн јохлама, дөври јохлама вә јекун јохламасы.

Илкин јохлама, әсасән мұаллим синифлә тәзә таныш олдуғу вахтда, дәрәс илинин әввәлиндә апарылып вә шакирдлэрин рәсметмә сәһәсиндәки билик, бачарыг вә вәрдишлэринин сәвијјәсини мұәјјәнләшдирмәк мәгсәди дашыјыр.

Илкин јохлама мәшғәлэлэринин рәсметмәсини мұхталиф сәһәләрн, — тәсәввүрә кәрә натурадан вә мәнзу үзрә, еләчә дә декоратив иш вә инчәсәнәт әсәрләрн илә танышлыг үзрә тәшкил етмәк олар. Белә јохлама шакирдлэрин тәсвири фәәлијјәтиндә нәзәрә чарпан јахшы вә пис чәһәтләрн мұәјјәнләшдирмәјә имкан верир.

Чарн јохлама тәлим просесиндә, һәр бир дәрәдә мұнтәзәм апарылып. Буну да ики шәкилдә, рәсмләрн гилмәтләндирмәк вә шифаһи сорғу шәклиндә апармаг олар. Лакин һәр ики һалда ушағын билијн јазылы — журналда вә күндәликдә гилмәтләндирилмәлидир. Шифаһи сорғу шакирдлэрин рәсметмәјә вә тәсвири инчәсәнәтә дәрәс нәзәрн биликләрнн өјрәнмәк үчүн апарылып вә бундан мәгсәдәујгун истифадә едилмәлидир.

Бә'зән синиф мұаллимләрн рүб әрзиндә ушағын тәсвири фәәлијјәтинин нәзарәтсиз бурахыр. анчаг сон 1—2 дәрәдә шәкилләрә тәләсик гилмәт јазыр. буну да рүблүк гилмәтә кәчүрүрләр. Шәкилләрн тәһлил етмәдән верилән белә гилмәтләр ја шиширдилмиш, јахуд да ушағын билијн сәвијјәсиндән аша-

ғы олур. Билијн бу шәкилдә һесаба алма ушагларын фәрди кәһинләрнн, јарадычы фәәлијјәтләринин, артмасынн вә ја азалмасынн имкан вермир, мұаллим шакирдин һансы габилитәтләрини олдуғуну билмир.

Мұаллим күндәлик дәрәс синдә мұмкун гәдәр даба чарн шакирд групунун ишинә нәзәр сәләтлә, һәр биринә фәрди јанашы шакирдлэрин билик сәвијјәсини, тәсвири габилитәтләрнн, бачарыг вәрдишләрнн, онун фәәлијјәтләрини дәки нөгсәнләрн дәгиг мұәјјәнләшдирә биләр. Журнала мұаллим вахтында вә објектив јазылса, гилмәтләр исә, һәр бир шакирдин тәсвири фәәлијјәтинин күзәтириләр. Мұаллим һәр бир дәрәдә журналда ачаркән шакирдлэрин тәсвири билијјәти онун көзү гаршына чанланыр.

Шакирдлэрин билијини һесаба алмаг вә гилмәтләндирилмәси әсасән рүбләр үзрә апарылып. шакирдләрә верилән рүблүк гилмәтлә ифадә олунур. Лакин рүблүк гилмәт садәчә орта һесаба алмаг кими баша дүшүлмәмәлидир. Буну да шакирдин тәсвири фәәлијјәтинин инкишафы әкс олунмәлидир. Рүблүк гилмәт вериләркән, шакирдин синифдәяхарич вә мәнзу кәнар тәсвири фәәлијјәти, инчәсәнәтә марағы вә с. ш. алынмалыдыр.

Билијин јекун һесаба алмаг вә гилмәтләндирилмәси исә, гилмәтлә ифадә олунур. Буну да шакирдлэрин ил әрзиндә, рүблүк гилмәтлә ифадә олунур. Рүблүк гилмәт вериләркән, шакирдин тәсвири инчәсәнәт мәшғәлэләрнн, марағы, давраһнышы вә с. нәзәрн алынмалыдыр.

Шакирдлэрин тәсвири инчәсәнәт үзрә билик, бачарыг вә вәрдишләрнн дүзкүн гилмәтләндирилмәси, ил нөвбәдә гилмәт мәјары мұәјјәнләшдирмәк ләзымдыр.

Ашағыдакы мәсәлэләрн мәјары кими кәтүрмәк мұмкун вафиг олар:

1. һәмин дәрәдә гаршыја тәләсик мәсәләннн һәлли;

Шакирдларин умуми дунјаба-
билик, бачарыг, вярдиш-
савијјэсини нэзэр алмаг;
тэсвиртэ просесиндэ шакирд-
жарадычы инкишафыны нэ-
зэр алмаг.

Башкача, шакирдларин били-
гэ гүмүстлэндирэркэн бу мәсәлә-
гә азалмак зәруридир.

Шакирдларин ишини ики шәра-
тләндирмәк олар. Бирин-
чиси һәмин дәрслә гуртармыш вә
тәһсилланма үзрә олан иши тәһ-
сил һәмин анда гүмүстлэндир-
мәк гүмүст журналла вә күндәлија
(журнал), икинчиси исә нөвбәти
дәвәлиндә кечмиш дәрслә
шәкилләри тәһлил едиб гүмүст-
ләндирмәк. Һәр ики һалда шәкил-
ләри иши вә нөгсан чәһәтләр,
шәкилләрдән галдырмаг јоллары
шәкилләргә ајдын олмалыдыр.

Шакирдларин тәсвири инчәсәнәт
шәкилләри мүнәсибәти мүнәслимин
шәкилләрдән вә һәссаслыгындан
шәкилләрдән. Мүнәслим ушагла-
ры шәкилләри шәкилләргә диггәтлә
шәкилләри, шәкилләрин һамысына
шәкилләрин билдирмәлидир.

Шәкилләри чох көзал, мәзмунлу, ком-
позити һәллине вә ифадәлилијинә
шәкилләри шәкилләргә алынар.

Белә һалларда шакирдларин фәа-
лијјәтинә дүзкүн гүмүст вермәк
үчүн онларын шәкли нә дәрәчәдә
баша дүшмәләринин мүнәслилән-
дирмәк зәруридир. Тәсәдүфи гүмүстләр
(бә'зән ушага шәкли валидеји вә
ја башга адамлар чәкир) ушаг-
ларда ловғалыг, тәкәббүрлүлүк һис-
си јарадыр вә онларын мүнәслимә
олан инамыны азалдыр.

Мүнәслиләнләр көстәрир ки, си-
ниф мүнәслимләри арасында тә'ли-
мин мәзмунуна, ушагларын кәлә-
мәјинә зәрәр вурән бир ән'әнә мөв-
чуддур. Онлар шакирдләргә гүмүст
әксәр һалларда тәсвири габилијјәтә
көрә јох, өзләринин адландырдыгы
кими «әсас» фәилләрдән газаныл-
мыш мүнәслиләнләргә көрә верир-
ләр. Башга сөзлә, ушаг ана дили,
ријазиләт вә с. фәилләрдән јүксәк
гүмүст алырса, тәсвири инчәсәнәт-
дән дә кор-коранә һәмин гүмүст
јазырлар. Бә'зән һәтта рүб әрзиндә
тәсвири инчәсәнәтдән бир мәшгәлә
тәшкил едилмәдији һалда, журнал-
да бүтүн шакирдларин гаршысы-
да «4» вә «5» гүмүстләр јазылыр.
Әлбәтте бу чүр тәһсил алаң ушаг-
лар кәләчәкдә инчәсәнәтә дәир һеч
бир билија јијәләнмирләр, сәнәтдән
хәбәрсиз, бәдди зөвгү көм бир шәх-
силләт кими формалашырлар.

МУСИГИДӘН ШАКИРДЛАРИН БИЛИК, БАЧАРЫГ ВӘ ВӘРДИШЛАРИНИН ҺЕСАБА АЛЫНМАСЫ ВӘ ГҮМҮСТЛӘНДИРИЛМӘСИ

В. ХӘЛИЛОВ

Кәрбајчан ДЕТПЕИ-нин естетик тәрбија шө'бәсинин мүдир

Һансы фәннин мүнәслир тәләб-
ләриндә тәдрисини тә'мин
шәкилләри шәкилләрдән бири дә
шәкилләри үзрә шакирдларин билик
шәкилләри вә вәрдишларинин һесаба
шәкилләри, гүмүстләндирилмәсиндир.
Шәкилләри вә вәрдишларин об-
шәкилләри гүмүстләндирилмә-

си шакирдларин тә'лимә марағыны
артырыр, фәалијјәтинә тәкан верир,
жарадычылыг габилијјәтинин инки-
шаф етдирир.

Мүнәслиләнләр көстәрир ки, бә'зи
мүнәслимләр бу ишдә чәтиплик чә-
кир, һансы ме'јары әсас көтүрәчәји-
ни билмир, шакирдларин билик вә

бачарыгларыны «мәгбул», «гејри-мәгбул» кими гijмәтләндириләр. Шакирдләрин билик вә бачарыгларыны гijмәтләндирилмәмәси исе зәрәри нәтичәләре сәбәб олур. Ону да гејд едәк ки, орта үмүмтәһсил мәктәбинин Низамнамәсиндә шакирдләрин мусиги, бәдән тәрбијәси үзрә билик, бачарыг вә вәрдишләринин «мәгбул», «гејри-мәгбул» кими гijмәтләндирилмәси һөкмән зәрури сајылмыр. Низамнамәнин 13-чү маддәсиндә охујуруг: «Шакирдләрин билијинә бал һесабы илә гijмәт верилир: 5 (ә'ла), 4 (јахшы), 3 (кафи), 2 (пис). Ајры-ајры фәнләрдән (нәғмә-мусиги (В. Х), бәдән тәрбијәси) шакирдләрин мүвәффегијјәти «мәгбул» вә ја «гејри-мәгбул» кими гijмәтләндирилә биләр».

Мусигидән шакирдләрин билик, бачарыг вә вәрдишләринин гijмәтләндирилмәси сајәсиндәки паракәндәлик, һабелә ваһид тәләбин олма-масынын бир сәбәби дә методик әдәбијјатда, мәктәб сәнәдләриндә мәсәләнн маһијјәтинин ачылма-масы вә конкрет кестәришләрин верилмәмәси илә әлағәдардыр. Догрудур, үмүмтәһсил мәктәбләриндә шакирдләрин мусиги-естетик тәрбијәси проблеми илә мәшгул олан танынмыш педагог-методист, ССРИ Педагожи Елмләр Академијасы Бәдән Тәрбијә Институтунун баш елми ишчиси, педагожи елмләр наминзи И. Әлијев һәлә хејли бундан әввәл «Нәғмә дәрсинин тәдриси методикасы» адлы әсәриндә јазмышдыр: «Гijмәт верәркән шакирдә ајры-ајрылыгдә мүнасибәт кестәрмәјин бөјүк әһәмијјәти вардыр. һәмин шакирдә јүксәк гijмәт вермәсә дә, мүәллим онун мүвәффегијјәтинин гејд етмәлидир. һәр дәрәдә 7—8 шакирдлән сорушмагла мүәллим 1 рүбүн ахырында демәк олар ки, бүтүн синфин мүвәффегијјәти һаггында өзүндә тәсәввүр јарада биләр. Јердә галаи шакирдләрдән рүбүн сон дәрәсидә сорушмаг олар. Бәзи мүәллимләрин 45 дәгигә әрзиндә бүтүн шакирдләрлә соргу апармасы кими тәчрүбәнн дүзкүн олмадығыны гејд едирик. Белә

дәрәсләр адәтән чох чакта солгун кечир, шакирдләрн инкишафына фајда вермир».

Көрүндүјү кими, бурада ләндирмәнин зәрурилији, бә нечә апарылмасынын бир тодик әсаслары өз әксини тәһдир. Лакин мусиги саһәсиндә шакирдләрн билик, бачарыг вә вәрдишләрнн һесаба алынмасы гijмәтләндирилмәсинә даир тәһдирән бу чүр фајдалы тәһдир гаршыја гојулан мәсәлә әһәтә етмир.

Јери кәлмишкән гејд едәк мусигидән шакирдләрн билик, бачарыг вә вәрдишләрнн бәдән илә гijмәтләндирилмәсинә зәрурилији сон вахтлар педагог бијјатда, һабелә республика иттифаг мигјасында кечирән ми-практик конфрансларда олунмушдур. Бу мәсәлә ССРИ педагожи Елмләр Академијасы Бәдән Тәрбијә Институту алаһид үмүмтәһсил мәктәбләри зырадыглары јени «Мусиги» журнамында да кениш шәрһ шакирдләрн мусигијә даир мөһлиф фәалијјәтләрнн инкишад мәјин елми-методик тәләбләри сүрүлмүшдур.

Үмүмијјәтлә, мусиги тәдрисиндә шакирдләрн билик, бачарыг вә вәрдишләрнн гijмәтләндирилмәсинә даир һабелә индики шәрһләрдә сүрүлән тәләбләр мусиги фәнн мәзмунундан асылы олараг үч саһәни—маһны охума-масы үзрә апарылан иши, мусиги әдәбиядынын вә мусиги әдәбияты (бәстәкарларын һәјат вә јарлыгы), һабелә динләниш илә мүхтәлиф жанрлы мусиги нәләрнн мәнимсәдилмәси сүрилән нәзәри мә'луматларын би габилијјәтләри әһәтә етмәк көрә дә истәр ибтидан вә истәр да јухары синифләрдә шакирдләрн билик, бачарыг вә вәрдишләрнн сәвијјәсинә алаһид гijмәт ме'јарларын сүрилән тәләбләри јухарыда кәһәмиз саһәләр үзрә мүәјјәт зәрурәти мејдана чыхыр.

Шакирдин билек, бачарыг вэ
Шакирдин гиѣмэтлэндирмэсн
Шакирдин дэрслэрдэн башламаг
Шакирдин хуафиг хесаб олунур.
Шакирдин баш хесабы илэ гиѣмэт ме-
Шакирдин үзрэ, шакирдлэрин билек,
Шакирдин вэ вэрдиллэринэ верилэн
Шакирдин мүѣѣнлэшдирикэн му-
Шакирдин эсас саһэлэрини тэш-
Шакирдин маһны охума, мусиги са-
Шакирдин һабелэ мусиги динлэма мэш-
Шакирдин да аһатэ олунмушдур.
Шакирдин көстэрир ки, соргу заманы
Шакирдин саһэлэр үзрэ шакирдлэрин
Шакирдин бачарыг вэ вэрдиллэрини
Шакирдин дириб үмуми паһид гиѣмэт
Шакирдин малыдыр (Масалэн, маһны
Шакирдин—5 мусиги савады—4, муси-
Шакирдин—4, ваһид гиѣмэт—5.
Шакирдин гиѣмэтлэндирмэдэн мүэллим
Шакирдин заманы истифадэ едиб, жур-
Шакирдин аһаг бир гиѣмэт јазмалыдыр).
Шакирдинлэри нэзэрэ алмагла,
Шакирдин нормаларыны вэ бу норма-
Шакирдин тэлэблэри ашагыдакы ки-
Шакирдин лэндирмэк мәгсэдәмүва-
Шакирдин хесаб едилмэлндир.

«1» гиѣмэт. Шакирд маһнынын
мелодијасыны вэ сөзлэрини мүкәм-
билер, маһныны мелодија вэ
чәһәтдән тамамилэ дүзкүн,
аһәнклар шәкилдэ охујур,
шәкилдәкы кичик гүсурлары
тәҗјин бачарыр, тәкрар ифа
онлары арадан галдырыр;
сәнәтинин, хусусилэ нот
гајда-ганунылары һаггында
лазыми мәлүматлары мәним-
нот савадына даир кечил-
материаллары билир; кичик
терминларини охумагы бача-
динләнилмиш мусиги әсәри
верилән суаллара мүәл-
ләмәји олмадан дүзкүн, дол-
ба верир, әсәрин вэ онун
адыны дејир; мусиги
терминни, мусиги ифадэ васитә-
дүзкүн мүѣѣнлэшдирир вэ
мусиги образы илэ әлагә-
билир; һәр һансы бәстәка-
радычылығы вэ әввәлки дәр-
кечилмиш әсәрләр барәсиндә
мәлүмата малик олур.

«2» гиѣмэт. Шакирд маһнынын
мелодијасыны вэ сөзлэрини мүкәм-
билер; маһныны мелодија вэ

ритмик чәһәтдән әсасән дүз охујур;
ифа заманы һәмин гүсурлары та-
мамилэ арадан галдырмагы бача-
рыр; мусиги сәнәтинин вэ нот јазы-
сынын гајда-ганунылары һаггында
лазыми мәлүмата маликдир, нот
мәшгәлэләриндә фәаллыг көстә-
рир; нот јазыларыны бәдин чәһәт-
дән әсасән дүзкүн ифа едир; динлән-
илмиш мусиги әсәрини дүзкүн мү-
ѣѣнлэшдирир. Һәмин әсәр барә-
синдә верилән суаллара мүәллимин
көмәји илэ, әсасән дүзкүн чаваб
верир; мусиги нүмунәсинин мәзмү-
нуну, характерини, ифадә васи-
тәлэрини шәрһ едә билир; соргу за-
маны һәр һансы бәстәкарын јара-
дычылығы вэ әввәлки дәрсләрдә
кечилән мусиги әсәрләри барәсин-
дә дүзкүн мәлүмата малик олдугу-
ну көстәрир.

«3» гиѣмэт. Шакирд маһнынын
мелодијасыны вэ сөзлэрини билир,
лакин бәзи һиссәлэрин ифасында
гүсурлар һисс олунур; маһны нито-
насија, һабелэ ритмик чәһәтдән
тәһрифләрлә охунур, аһәнклар сәс-
ләнмир; маһнынын ифасындакы гү-
сурларыны һисс едир, анчаг онла-
ры арадан галдыра билмир; динлән-
илмиш мусиги әсәрлэринә даир
суаллара чаваб верә билир; динлән-
илмиш әсәрин адыны билир, ан-
чаг бәстәкарын танымыр; мусиги
нүмунәсинин характерини гисмән
тәјин едир; орадакы мусиги ифадә
васитәлэрини көстәрә билмир.

«2» гиѣмэт. Шакирд ифа просе-
синдә маһнынын мелодијасыны вэ
сөзлэрини дәфәләрлә сәһв охујур;
ифасынын дүзкүндүјүнә инанмыр,
гүсурлары мүѣѣнлэшдирә бил-
мир, мусиги сәнәти вэ нот јазысы-
нын гајда-ганунылары һаггында ла-
зыми мәлүматы јохдур; нот мәшгә-
лэләриндә кичик нот тәмринлэрини
јаза билмир; динләнилмиш мусиги
әсәринә аид верилән суаллара дүз-
күн чаваб вермир; синифдә кечил-
миш бир нечә мусиги әсәри һаг-
гында чүзи тәсәввүрү олур, анчаг
һәмин әсәрләрин адыны билмир,
бәстәкарын танымыр.

«1» гиѣмэт. Шакирд маһнынын ме-
лодијасыны, сөзлэрини тамамилә
билмир; мусиги савадына даир

Тәдрис нормалары нәзәрдә ту-
тас сенифләрдә физики һа-
һәтигә белмәләрине аид, јекун гиј-
мәтләндирмә исә чари гијмәтлә-
ндирмә нәзәрә алынмагла верилір.
Гијмәтләндирмә физики һәрә-
кәт тәмин олунаркән мұәлли-
мә мұшаһидәсине әсасланараг
шәһәр вә сениф журналында
ярашлар.

Шәкирд програмда нәзәрдә ту-
тас нормадан ашагы нәтичә көс-
тәрсә, онун һәрәкәти јеринә је-
ткән вә нәзәри билнјә көрә ал-
дыгы гијмәт бир бал ашагы салы-
нмагла Бәс, шакирд тәдрис нормала-
рындә нәчәсә нечә? Бу вахт исә онун
билик вә һәрәкәти ичра ет-
кән техникасы үзрә алдыгы гијмәт
көстәрмәлир вә ја бир бал артыры-
нмагла.

Мәктәбли өзүндән асылы олма-
гла сәбәбә көрә тәдрис нормалары-
нда етмәдикдә, јә'ни физики чаһәт-
дә күтәнасиб инкишаф етмәдик-
дә физики инкишафдан керн гал-
дыгы үзүрлү сәбәбдән узун мүд-
дәдә иштирак етмәдикдә онун
билик вә һәрәкәти јеринә
јеткән үзрә алдыгы гијмәт гүввә-
ләгә галыр вә јекун гијмәт кимн
көстәрмәлир.

Шәкирд фәалијјәти гијмәтләнди-
рмә онун дәрәдә давраһышы,
сә'ј көстәрмәси, идман кеји-
нә олмасы, сенифдәнхарич күт-
ә идман тәдбирләриндә ишти-
рак әсас көтүрүлмүр.

Шәкирлыг группларында гијмәт-
ләндирмә һәмин группун шакирдлә-

ри үчүн нәзәрдә тутулан һәрәкәтлар
үзрә, үмуми әсасларла апарылыр.
Саһһәтинә көрә хусуси тибби група
дахил олан ушаглар исә мәктәбдә,
мұаличә-бәдән тәрбијәси кабине-
тиндә хусуси програм үзрә һәрәкәт-
ләрлә мәшгул олурса, «мәгбул» вә
ја «гејри-мәгбул» шәклиндә гијмәт-
ләндирилләр.

Мұшаһидәләр көстәрилр ки, бәдән
тәрбијәсиндә дәрә дејән мұәллим-
ләр валидејиләрлә сых алағә сах-
ламыр, онларда физики тәрбијә-
данр вахташыры сәһбәт вә ма'ру-
зәләр тәшкил едилмир. Буна көрә
дә бәдән тәрбијәси илә алағәлар
бә'зи мәсәләләр, о чүмләдән ша-
кирдләрин бу фәндән нечә гијмәт-
ләндирилмәси валидејиләр үчүн ан-
лашылмаз олур. Һәмин истигамәтдә
мұәллимлә валидејн арасында сөз-
сәһбәт јараныр. Унутмамалы ки,
валидејиләрлә иш апармаг, онлары
физики тәрбијә саһәсиндә савад-
ландырмаг мәктәб коллективинин
вә һәр бир сениф мұәллиминин
борчудур.

Бәдән тәрбијәсиндән дәрә апаран
сениф мұәллимләрн јухарыда деји-
ләнләри нәзәрә алмагла шакирд-
ләрин дүзкүн гијмәтләндирилмәси-
нә чалышмалыдыр. Бунун үчүн дә
јени бәдән тәрбијәси програм мате-
риалларыны, онларын тәләб вә
нормаларыны дәриндән өјрәймәли,
мүнтәзәм һәјата кечирмәлидир. Бу,
шакирдләрин бәдәнчә сағлам, ира-
дәчә мөһкәм вә физики чаһәтдән
камилләшмәсинә зәмин јарадан ва-
чиб шәртләрдәндир.

А. ШАИГИН ƏДƏБИ ИРСИ ВƏ МƏКТƏБƏГƏДƏР ТƏРБИЈƏ

Е. ИСМИХАНОВА

В. И. Ленин адына АПИ-нин мəктəбəгəдəр педагогика кафедрасынын
диссертанты.

XX əср Azərbaycan ədəbiyyatında şair, dramaturq, ədəbiyyatşünas, tərcüməçi kimi tanınan Abdulla Şaiq həm də bacarıqlı uşaq yazıçısıdır. Özüni dediyi kimi, o, həm pedaqogika fəaliyyəti ilə, həm də ədəbi əsərləri ilə kənc nəslinə yeni ruha tərbiyələndirmək məqsədini qarşısına qoymuşdur.

Ədəbiyyat təsirli tərbiyə vasitəsidir. Xüsusən uşaq ədəbiyyatı tərbiyə işində güvətli rol oynayır. Biliyi və həyat təcrübəsi məhdud olan balaca oxucu «dilsiz müəllim» olan kitabdan oldugca çox şeylər öyrənir. Uşaq ədəbiyyatı həyatı öyrədir. Həm də bunu guru müəkimlərlə yox, canlı surətdə vasitəsilə öyrədir. Bu, konkret-şəxslilik təfəkkürə malik balaca oxucu üçün çox vacib məsələdir. Dikər tərəfdən, ədəbiyyat təkcə ağıla yox, hələ də hissiyata yönəlir, uşağa həyal vasitəsilə təsir göstərir. Ağıl və hissiyat birləşməsində isə hər hansı ideya oxucuya daha tez çatır və daha möhkəm jəldə gəlir.

Böyük rus təngdüşisi В. Г. Белинский uşaq kitablarının tərbiyəvi rolundan danışaraq demişdir: «Uşaq kitabları həyat həqiqətlərini və balaca oxucularına həqiqətləri nəsihət və coşuq əxlaq təlimat şəklində deyil, guru həyəzlər halında deyil, həyat və hərəkətdə dolu, canlı, hissi hərəkətə malik həyətlə və həyətlər halında, zərif, azad, oynaq, sadə və rəngli bir dil ilə çatdırılmalıdır. Bu zaman uşaq kitabları tərbiyə üçün ən möhkəm bir əsas və ən təsirli bir vasitə ola bilər (Seylinin məqalələri, Bakı, 1948, səh. 132).

Uşaq əsərlərinin böyük tərbiyəvi rolunu yaxşı başa düşən А. Şaiq, başta şair və yazıçılarla (М. Ə. Сабir, А. Сəhəhət və б.) birlikdə, Azərbaycan uşaq ədəbiyyatını yeni-yeni əsərlərlə zənginləşdirmişdir. А. Şaiq uşaq ədəbiyyatına kəskin, hər şeydən əvvəl, onun yüksək vətənpərvərlik hissləri olmuşdur. Ədib öz bu münasibət-

lə belə yazırlar ki, şair—həm şair, həm də müəllimdir. Xatırladıq ki, onun kələməni olan balaları şair, hər yazıçı böyük uşaq yazıçısı kimi, əziz balaları da məməlidir. Onların da şairlərlə verə bilər.

Uşaqlar üçün əsər yazmaq asandır. Bundan ötrü uşaqların dünyasını, maraq dairəsini, fəaliyyətini, məhəbbətini, həyata bir növ «uşaq» baxışını (Н. К. Крупская), onu tədrisə baxmaq tələb olunur. Şaiq deyirdi ki, В. Г. Белинский yazıçısı üçün yalnız istedad deyil, həm də xüsusi bir dünya lazımdır, onu göstərməlidir.

А. Şaiqın uzun illik müəllimlik fəaliyyəti, kəskin həyatı müəllimlik, uşaqlara dərin məhəbbət, psixologiyasını yaxşı bilən, kəskin bir uşaq yazıçısı kimi mələkələri üçün əlavə tələb rəhbərlikdir.

Uşaqlar üçün əsər yazmaq—həqiqət, həm də şərəfli işdir. Uşaq oldugca həssasdır. Uşaqların maraqları güvətli olub, bütün ömrü müəhəbbətə olub. В. Г. Белинский deyir ki, uşaqların müəllimlik və gəvəliyi, təhsil və təhsil bəşirələri yalnız fərdi və dərin təhsillərlə zənginləşdirilməlidir.

А. Şaiq də belə yazıçılardan biridir. Onun şeirləri müəllimlik kənc təhsil yüksək mədəniyyətə, saf duyğularla zənginləşdirilməlidir. Ədibin tələbəsi şair М. Давudov münasibətlə yazır: «Şaiq şeirləri uşaq ruşunu kəskinləşdirir, səhərlər, onu kəskinləşdirir, uşaqların dünyasını—düşüncəni, dünyasını, gəvəliyi, sənət insanı yüksək məqsədlərə çatdırır» (Ədəbiyyat və sənət, 5. V. 1971).

А. Şaiqın uşaq əsərləri uşaq tərbiyəvi cəhət onların dünyasını zənginləşdirir və ağıllıdır. «Ədəbiyyatın yüngül yüngül» (М. Горький) sayılır.

жыгчамлыг, аялашыгыг, һәр
үчүн, хуһусән ушаг әсәрләри
шәртдир. Ушагла һәр дил-
маг олмаз, онулла, кечә дејәр-
өз дилиндә данышмаг лазым-
һалда әсәрин идејасы балача
атмаз. А. Шайг бу чәһәти нә-
ушаг, ушаг ше'рләрини садә дил-
әзәнде јазмаға чалышмышдыр:

Аишији ган хоруз,
Кәстәри мәрчан хоруз!
(«Хоруз»)

Алабула боз кечи,
Атоша бујнуз кечи.
(«Кечи»)

Шайг ушаглаarla онларын өз ди-
һәм дә онлара јахын олан ше'р-
данышмагы бачарыр. Онун әк-
ше'рләри јыгчамлыгы, ајдын-
ушаг гәлбинә тез јол тапыр.
дејилдәр ки, Шайгин бир чох
ушагларын дилинин әзбәридир.

Шайгин әдәби ирси мәктәбәдәр
ушагларын тәрбијәси үчүн ән-
вернал верир. Онун бир чох ше'р-
ушагларын тәбиәтлә танышлы-
әтти иккишафы үчүн мүвәффә-
әстифадә әтмәк олар. Мә'лум
әтти, тәбиәт—һәјата тәзәчә кәз
әтти јәничә бәләдләшән көрпә
үчүн сирли бир әләмдир. «Бу
рефлексияны тәсир илә ушаг
әрәнмәјә чан атыр. Гушлар,
биткиләр әләми, тәбиәтин әс-
кәзәлији ушагы өзүнә чәлб
Тәбиәт ушаг үчүн тәкчә әстетик
әһәји дејил, һәм дә идрак мән-
Тәбиәтлә танышлыг ушагларын
тәсәвүрләрини кенишләндирир,
дүкүн дүнјакөрүшүн форма-
ләтмәк кәстәрир.

Шайг ушагларын тәбиәтлә танышлығында
әдәбијатын әвәзәдилмәз ролуну
А. Шайг тәбиәти тәрәннүм ет-
әләра фәсилләр, һејванлар, гуш-
әттидәр, садә шәкилдә тәбиәт һә-
һаггында мә'лумат вермәјә
әттидир. Онун бир чох ше'рләри
«Пајыз», «Пајыз кечәси»,
«Нәгмәси» вә б.) балачалары
фәсилләри илә таныш едир. Бу
ушаг бағчасынын бәјүн вә
һазырлыг групларында охумаг
әзбәрләтмәк мәсләһәтдир.

Шайгин битки вә һејванларла даир
ше'рләри ушаглары мәдәни вә
биткиләрлә, вәһши вә әв һејван-
һәјат тәрән илә таныш едир.
«Тәллим»—јазычы кими, ушагла-
ләрә, һејван вә гушларла гәјгы
әттишмәгә чагырыр. Шайрин 1928-
јаздыгы «Гәрәңфил», «Бәнов-
«Гызылкүл», «Занбаг» кими ше'р-
ушаглары күл вә чичәкләрлә та-
әтти чәһәтдән марағлыдыр. «Гә-
» ше'риндә ушаглаг гәрәңфилян

чәһрајы, ағ, гырмызы, сары рәнәдә, һәм
дә јашыл саплаглы олдуғуну әјрәшир-
ләр:

Гәрәңфиләм мән,
Кәзәл күләм мән,
Јашыл саплаглы
Бир сүнбүләм мән...

«Бәновшә» ше'риндә ушаглаг аз
әмүрлү, кәзәл әтирли, бәјну бүкүк бә-
новшә илә таныш олурлар. «Гызылкүл»
ше'риндә јашыл бәлли, гызыл телли,
әтри һәр јаны тутан, сүфрәләрин бәзәји
олан гызылкүл ушагларын кәзү гаршы-
сында чанланыр. «Занбаг» ше'риндә
шаир балача охучулары ағ ипәјә охша-
јан, күмүш кими парылдајан, әтрафа
әтир сачан занбагла таныш едир. Шаир
кичик лирик ләвһәләрлә бир тәрәфдән,
ушаглары күл вә чичәкләрин һәкәт
әләмәтләри илә таныш едир, о, бири тәр-
әфдән исе онларда «һинсанлығын әсәс
үнсүрләриндән бири олан кәзәллик һис-
сини» (Белинский) иккишаф етдирир.

Кәстәрилән ше'рләр мәктәбәдәр
јашлы ушагларын аялағ савијәсинә му-
вәфигдир. Ушаг бағчасынын тәрбијә
программында «Гәрәңфил» вә «Зан-
баг» ше'рләрини иккинчи кичик группа,
«Бәновшә», «Гызылкүл» ше'рини бә-
јүн группа әзбәрләнмәси тәвсијә олунур.

Нәзәрдән кәширилән ше'рләрдә
А. Шайг күл вә чичәкләри «өз диллә-
риндә данышдырмаг» кими марағлы
әдәби пријомдан әстифадә әтмишдир. Бу
чәһәт онун бир чох башга ушаг ше'рләри
үчүн дә сәһијәдир. Шаирин һејван-
ларла вә гушларла һәср етдији ше'рләрин
бир гисми дә («Кәпәнәк», «Торағәј»,
«Ары», «Ит» вә б.) һәмни пријомла јә-
зылмышдыр. Бу ше'рләрдән балачалар
арынын чичәкләрдән ширә чәкмәсини,
пәтәк чәкмәсини вә бал һазырламасыны
(«Ары»), торағәјын кол-кәсдә, дајаз ча-
ларда јашадығыны, чәјиртнә, гурд-гуш
једијини («Торағәј»), атын јаллы олду-
ғуну, кәздән чәјрана, гулагдан исе до-
шана охшадығыны («Ат»), итин һүрә-
рәк әв-ешији горулуғуну («Ит»), гузунун
мәләдијини, ана гојундан сүд әммәсини
(«Гузу») әјрәширләр.

Кәстәрилән ше'рләрдән јалпыз «Кә-
пәнәк» ушаг бағчасы программында бә-
јүн группа әзбәрләнмәк үчүн тәвсијә
олунур, ләкин ады чәкилән дикәр ше'р-
ләрдән дә бәјүн вә мәктәбә һазырлыг
групларында охумаг вә гисмән әзбәр-
ләтмәк үчүн әстифадә едилә биләр.

А. Шайгин 1906-чы илдә јаздыгы
«Хоруз», «Кечи», «Дояшан» вә «Ушаг
вә дояшан» ше'рләри ушаглары һејван
вә гушларла таныш едән сәһими ше'р-
ләрдир. Ушагларын дилинин әзбәри олан
бу ше'рләр ојнаг вә ахычы јазылмыш-
дыр. Булар бағча јашы үчүн ән муһа-
сиб ше'рләрдир. Програмда һәмни ше'р-
ләр (сонунчу ше'р истисна олмагла) би-

ринчи кичик группа ушаглара охунмаг үчүн төвсја олунмушдур. Һөмин ше'рлери орта группа ушаглара эзберлөтмөк мәсләһәтдир.

Ушаглара һејван вә гушлар һаггында дүзкүн төсәвүрлар ашыламаг бахымындан А. Шайгин һекајалери, хусусән мәнзум һекајалери вә төмсиллери мүәјјән әһәмијјәтә маликдир.

А. Шайг јарадычылыгы балачалары әтрафла таныш етмөк үчүн дә хејли материал вардыр. Мәктәбәгәдәр тәрбија ишиндә әтрафла танышлыг мүнүм јер тутур. Ушагларын әгли, әхлаги, әмәк вә естетик тәрбијәсинән илк тә'мәли онлары әһәтә едән мүнүтин тә'сири илә голулур. Ушаг һәјаты, инсан мүнәсибәтлерини илк әввәл она јахын олан әтраф мүнүтдән өјрәнир. Бу мүнүтдә исә валидејиләр, багча ишчилери, ушагы әһәтә едән гоншулар, јашлы адамлар, әтрафдакы һадисәләр, доғма мөһәллә, доғма јурд башлыча јер тутур.

Әтрафла танышлыг ишиндә кәзинти вә экскурсияларла јанашы, ушаг әсәрлериндән дә истифадә едилә биләр. А. Шайгин бир чох ше'рлери бунун үчүн јахшы материал верир. «Ушаг багчасы» вә «Багча» ше'рлери ушаглары багча һәјаты илә, мүдир вә тәрбијәчилерин әмәји илә таныш етмөк чәһәтдән фајдалыдыр. Ушаглары јашлыларын әмәји илә таныш етмөк ишиндә «Јени көмәкчи», «Чобан маһнысы», «Дәмирчи нәғмәси» ше'рлери мүәјјән әһәмијјәтә маликдир. «Ојан оғлум» вә «Мөктәбдә» ше'рлериндән мөктәбә һазырлыг группу ушагларыны психоложи чәһәтдән мөктәбә һазырламаг мәгсәди илә истифадә етмөк мүмкүндүр. «Тәһизлик» ше'ри ушаглара киңијеник вәрдишлерин ашыланмасы вәзифәсинә хидмәт едән көзәл ушаг ше'ридир. Ше'рин ахычылыгы, сөзлерин усталыгла сечилмәси, әсасән икисәзлү мисраларын бачарыгла чүтчүт гафиләндирилмәси ше'рин тез эзберләнмәсини тә'мин едән шәртләрдән бир:

Сәһәр дурунча,
Әлимдә фырча,
Силдим дишини
Билдим ишини...

Программа бу ше'рин икинчи кичик группа эзберләнмәси нәзәрдә тутулмушдур.

Көрүндүјү киңи. А. Шайгин ушаг әсәрлери мәктәбәгәдәр јашлы ушагларын әгли тәрбијәсиндә бөјүк ямканлара маликдир, ләкин һөмин әсәрлерин әһәмијјәти төкчә бунунла мөһдудлашмыр. Бу әсәрләр балачалары әхлаг тәрбијәси үчүн дә зәңкин материал верир. Јухарыда алдарыны чөкдијимиз «Ушаг багчасы», «Багча», «Чалышан газанар» ше'рлериндән ушагларын јолдашлыг вә интизам тәрбијәси мәгсәдилә истифадә етмәк оләр.

А. Шайгин ушаглар үчүн мәнзум һекаја вә төмсилләрини мәгсәдлери өн плана чөкдир. «Тыг-тыг ханым», «Түлкү һәччә», «Јахшы арха» мәнзум һекаја јазычы шөхсләндиर्मәдән, јахшы сурәтләринин мүәјјән адамларын етмәси пријомундан истифадә еттир. Әхлаги идејанын ушаглара тез чатмасы вә әсәри чансыхына гуртармаг үчүн Шайг нағылдан истифадә етмишдир. Кичик нағыл чох севирләр. Нағыл әхлагы сүжет хәтти илә, чанлы сүжет илә ушагы даһа чох мәлб едир.

Нағыл үслубунда јазылмыш мәнзум һекајәдә А. Шайг һејванлар илә ичтиман мә'налы һаггында тәсвир етмишдир. О. халтын әхлаг тәсәвүрлери илә зәңкин шөхсләрин кәсин сатирадан истифадә етмиш. Тәкәббүрлү Тыг-тыг ханымның лача охучуда күлүш доғурур, ләвһ лејләјин вә тојуг-чүчүк мәсәси үрән агрысы, тәдбирлә јахшылыгы севинч, һиләкәр икиүзлүлү, гәддарлыгы гәзәб һекајәләрдән јүксәк әхлаг нәтичәләр чыхыр: ловғалыг, һәмлик, икиүзлүлүк, ахмагыг, һәмсинә, ағыллы вә ајыг олмаг фәтдир.

«Тыг-тыг ханым» мәнзум «Досангурду» адлы халг рәкәзи кәтүрүлмүшдүр. Тыг-тыг ханым ловға адамлары төмсил едир. О. на «соған габыгыннан чадра» әхлагына «фындыг габыгыннан балма» јиб өзүнә јолдаш ахтармаг. Тыг-тыг ханым нә зәһмәтеш чадрада түлкүнү бәјәнәр. Наһајәт, шәртләрдә Сичан бәјлә достларын разылашыр. Ләкин достлугу рәкәзмүр. Ловғалыгы, күсәјнлији әсәрләпәр.

Әсәрдән чыхан нәтичә беләлә күсәјнлик, ловғалыг адама зәрәр.

«Јахшы арха» мәнзум түлкү һиләкәр, икиүзлү адамларын төмсил едир. Лејләк исә ағыллы, тез алданан шөхсләри кәстәрәк. Баз түлкү сәдәләвһ лејләји «галма» чинары кәсәчәји илә рәк, онун ики истәкли баласын. Буну көрән хејрхәһ гарға лејләк салыр ки, түлкү ағачы нәсә. Учинчү дөфә «пајыны» алмаг түлкүнү лејләк говур. Түлкү шүр ки, лејләји гарға өјрәтмиш. Бу дөфә гарғаны тутуб јемән ишләдир: өзүнү олүлүјә мурар, димдиләјән гарғаны тутур. Ләкин түлкүнү алдадыб гача билир.

Әсәрдән белә бир нәтичә чыхыр: ләјә тез алданан адамлар зәрәрләр. Ағыллы адамлар беләләрә етмәли, арха олмалыдырлар.

«Түлкү һәччә кедир» мәнзум синдә бу идеја бир даһа гүвәтлән.

...алдадыб (емек үчүн) ий-
...О өзүнү эле көстөрүп ий.
...ишлеринден пешиман
...даңа тојуг-чүчөлөрлө ишн ол-
...Түлкү палтарыны дајиниш
...Чоллери долашыр. Түл-
...олмасына инанан тојуг-
...тошудур. Бир сәһрада түлкү
...үстүнө чумур, онларын
...бур.

Шанг белә мәнзүм һекајәләри
...тә'сир көстөрүн ги-
...жүрлөрдир. Бу тә'сир нә илө
...биләр? Бу суала проф.
...белә чаваб берир: «Шанг
...дөһиәләрлө дүшүндүрмәји ба-
...вәтөн сезкиси, бәшәри мәһаб-
...сәвкиси, ата-ана мәһабәти,
...һисси, сәдагәт, доғрулуг, саф-
...ишадик, е'тибар, аличанаблыг
...жүрлөри тәблиг едән әсәрлө-
...бириндә бу дујгулары мүстә-
...әлә тәрифләмир, чанлы инсан
...сүрәтләр, марағлы сәр-
...заситәсилә вермәјә чалы-
...Шар Чолаал, Ф. Ч. Һүсәјнов, XX
...бајчан әдәбијјаты, Б. 1974,

...ахлағи идејалар А. Шангин
...дә габарыг верилр.
...аләрдә јалтаг вә һиләкәр түл-

кү пис везијјәтдә галыр («Түлкү вә хә-
руз»), ловға сичан күлүнч һала дүшүр
 («Дәвә вә сичан»), зәһмәтмен ары өз
 күмүш халлы ганадлары илә әјүнән кә-
 нәнәјә гаршы гојулур («Ары вә нәнә-
 нә»), тамаһкар түлкү итләрә јем олу-
 р («Түлкү вә дәвә»), дәвә өз ағлы илә
 гурдуи вә түлкүнүн әлиндән чаныны
 гуртарыр («Дәвә, түлкү вә гурд»).

Гејд олунаи мәнзүм һекајә вә тәм-
 силләрдан мәктәбәгәдәр тәрбијә ишиндә
 истифаде етмәк мүмкүндүр. Бу үч мән-
 зүм һекајәләрин һәр үчүнүн мәктәбә
 һазырлыг группларында охунмасы нәзәр-
 дә тутулмушдур. Ушағларын нитг ин-
 кишафы бахымындан һекајәләрдәки бә-
 зи мүнәсиб парчаларын әзбәрләдилмәси
 фәјдалыдыр. Тәмсилләри исе бөјүк вә
 мәктәбә һазырлыг группларында нағыз
 етмәк вә гисмән охумаг мәсләһәтдир.
 Әхлағи нәтичәләри ушағлары һазыр пә-
 нидә демәк јох, онларын фәал ишти-
 раны илә чыхартмаг мәгсәдәмүвафигдир.

А. Шанг мұхтәлиф жапрларда јазы-
 ғы әсәрләри илә балачаларын галбнә
 саф дујгулар, нәчиб сифәтләр ашылама-
 га чалышмыш вә зәнкин бир ярс гојуб
 кетмишдир. Бу тижәтли ирси әјрәймәк
 вә ондан мәктәбәгәдәр тәрбијә ишиндә
 истифаде етмәк мүһүм вә актуал вә-
 зифе кими гаршыда дурур.

Нитг инкишафы вә әтраф аләмлә танышлыг үзрә програм материалларынын бөлкүсү

Әзиз охучулар, Мәчмүәнин бу нөмрәсиндән ушағ бағчасы
 тәрбијәчиләринә көмәк мәгсәдилә ајры-ајры мәшгәләр үзрә про-
 грам материалларынын нүмунәи бөлкүсүнү верәчәјик. Бу нөмрә-
 дә нитг инкишафы вә әтраф аләмлә танышлыг үзрә програм материал-
 ларынын бөлкүсү тәғдим едилр. Белкү Кировабәд педагожи мәктә-
 бини мүәллимләри А. М. Әһмәдова вә Л. Ј. Мохун тәрәфиндән
 әртиб олуишудур. Белкү тәғриби олмага јерли шәрхтә вә бағ-
 чанын инкиаыларына ујғулашдырмасыны тәләб едир. Белкүләр-
 дә алағәдәр филр вә тәклифләриниңиз мәчмүәнин үнванына көндөр-
 мәјиниз хәһиш олуиур.

КИЧИК ГРУП

СЕНТЈАВР

Мәвзу: «Гоғал» нағызлы.

Проғ. мәзмуну: Бәдин әдәбијјата ма-
 нәсәт. Тәрбијәчијә гулағ асмаг
 дүшмәји әјрәтмәк. Суаллара
 әрмән.

Мәвзу: Гызыл бағыгла таныш-

Проғ. мәзмуну: Балыг суда јашајыр.

Узакчләр иар. Балыг үзәндә
 әрмән вә гујругуну һәрәкәт ет-
 мән. Узакчләр һағтында јени мә'лу-

мат вермәк. Балыга гуллуғ еләмәк ар-
 зусу јаратмаг.

3. Мәвзу: Нитгин сәс мәдәнијјәти.

Проғ. мәзмуну Ардычыл пәфәсләр-
 мәни һазырламаг. Ушағларын ешитмә-
 сини тәрбијә етмәк. «Ч» сәсиниң тә-
 ләффузу үзрә мәшг етмәк. Тән чәзвә
 вермәји әјрәтмәк.

4. Мәвзу: А. Барто—«Ојунчағлар».

Проғ. мәзмуну: Ше'рин мәзмунуну

...мәктәб вә мәктәбәгәдәр тәрбијә», № 4.

баша дүшмәји өйрәтмәк. Лүгәтләр фәаллашдырылмасы: аҗы, топ.

Ушагларын лүгәтләр сифәтләр дахил етмәк: җахшы, шән, чинкәлтәли.

5. Мөвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мәзмуну: Ардычыл нефәсвермә үзәриндә иш. Ешитмә табилијәтинин инкишафы үзәриндә иш. Дүзкүн артикулјасија үзәриндә иш.

6. Мөвзу: Дидактик ојун—«Гәрибә торба».

Прог. мәзмуну: Ојунчаглар һаггында ушагларын билијини мөһкәмләндирмәк, ојунчагларын адыны, сахлама јерини, билмәк, тәрбијәчинин суалларына җаваб вермәк. Рәкин адындан вә кејфијәт билдирән сөзләрдән истифада етмәк. Ојунна мараг һисси тәрбија етмәк.

7. Мөвзу: Шөклә бахмаг—«Пишин балалары илә».

Прог. мәзмуну: Пишин вә онун балалары һаггында ушагларын билинләрини мөһкәмләндирмәк, үмумиләшдирмәк: пишин бәјүкдүр, баласы балача вә пәнчәләри өйрәдир, сүдү јалајыр. Лүгәт фәаллашдырмаг, грамматик җаһәтдән дүзкүн җаваб алмаға һаҗәт олмаг. Ьејванларга гајы илә јанашмагы тәрбија етмәк.

8. Мөвзу: «Түлкү вә кечи» һагылы.

Прог. мәзмуну: Нагылын мәзмунуну баша дүшмәк вә гулаг асмагы өйрәтмәк. Тәрбијәчинин суалларына тҗса җаваб вермәк.

9. Мөвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мәзмуну: «Р», «М» сәсләринин артикулјасијасы үзәриндә чалышмаг. Нагылын охунмасы «Мјао еләјән ним иди?» Ешитмәни инкишафы. Ојун «Тап, нә сәсләнди». Гавал вә зыгыровдан истифада етмәклә. Дүзкүн нефәсвермә үзәриндә иш. Ше'рин охунмасы. «Аҗы һаггында».

10. Мөвзу: Бизим саһә.

Прог. мәзмуну: Бағчанын саһәси һаггында ушагларын мә'луматыны дөгитләшдирмәк. Ушагларын лүгәтләр јени сөзләр дахил етмәк: чыгыр, һасар, җәпәр. Бағчанын саһәсиндә еһтијатлы давраһагы тәрбија етмәк.

11. Мөвзу: «Түлкүнүн күркү сөкүлдү» ше'ри.

Прог. мәзмуну: Халг өйләнчәсинин сөзләрини јадда сахламагы өйрәтмәк. Шифаһи халг јарадычылыгы нумунәсигә мәһәббәт тәрбија етмәк. Лүгәтләр јени сөзләр дахил етмәк.

12. Мөвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мәзмуну: Сәсин төләффүзү үзәриндә иш. Ж, З, С сәсләринин дүзкүн төләффүзүнә һаҗәт олмаг.

Ардычыл нефәсвермә үзәриндә иш. Ушагларын ешитмәсини јохламаг.

ОКТЈАБР

1. Мөвзу: «Турп» һагылы.

Прог. мәзмуну: Шифаһи халг әдәбијәтиһа мараг һиссини даһам етдирмәк. Суалларга җаваб вермәји өйрәтмәк.

2. Мөвзу: Пишинлә танышлыг.

Прог. мәзмуну: Ушагларын харичи көрүнүшү илә таныш етмәк. Дигәтләрини пишини характерләшдирмәк вә мәтләриндә җәлб етмәк: Јумшаг турп, түклү гујругу, узун быгы. Лүгәтләр јени сөзләр дахил етмәк. Ьејванларына мәһәббәт һиссини етдирмәк. Пишиндә аяд тапмачанын тапмаг.

3. Мөвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мәзмуну: Ше'ри дүзкүн јени өйрәтмәк. Ешитмәни инкишаф етдирмәк. «Аҗы һарада ојнајыр» сөсләринин артикулјасијасы үзәриндә чалышма.

4. Мөвзу: А. Әлијев—«Балачык».

Прог. мәзмуну: Ше'р шөһәр һаггында зылыһып өсәри охусуна гулаг асмагы өйрәтмәк. Сәһәтә мәһәббәт һиссини арттырмаг. Лүгәтләр јени сөзләр дахил етмәк.

5. Мөвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мәзмуну: Сант сәсләринин артикулјасијасы үзәриндә чалышма. Ешитмәни инкишаф етдирмәк. Ардычыл нефәсвермәни тәрбија етмәк. Мәһәббәт һиссини арттырмаг арзусу тәрбија етмәк.

6. Мөвзу: Дидактик ојун. «Турп» һагы үзәр ојун.

Прог. мәзмуну: Ојунчагы адыны һаггында өйрәтмәк. Онларын нефәсвермә илә таныш етмәк. Суалларга җаваб вермәји өйрәтмәк.

7. Мөвзу: Шөклә бахмаг «Турп».

Прог. мәзмуну: Ушагларга шөклә бахмагы өйрәтмәк. Шөклил вәситәләри һаггында ушагларын билинләрини мөһкәмләндирмәк. Тојут, җәпәр, чүчә. Онларын харичи көрүнүшү һаггында рузун саггалы, пишини, тојутун инкишадын кичин олур. Чүчәләр сарыдыр. Чүчәләр сөзүнү дүзкүн төләффүз етмәк. Гушларга зәһмәт җәһәтлә һисси тәрбија етмәк.

8. Мөвзу: «Аҗы вә шир» һагылы.

Прог. мәзмуну: Нагыла дигәтләшдирмәк вә баша дүшмәји өйрәтмәк. Лүгәтләр фәаллашдырмаг.

9. Мөвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мәзмуну: III, Р, сәсләринин үзәриндә иш. Нагыл «Горхулу вә кула Маша». Нитг, ешитмә үзәриндә иш. Кукла Маша ушагларга тапмагы өйрәтмәк. Бајрам һаггында тапмаг.

10. Мөвзу: Кукла кејимләри һагылы.

Прог. мәзмуну: Кејим ады һаггында ушагларын биликләрини мөһкәмләндирмәк вә дөгитләшдирмәк. Кејим халлы, һәрмәли, кружевалы, һаҗәт вә с.) тәрбијәчинин суалына тапмаг гулаг асмаг вә җаваб вермәк.

11. Мөвзу: Ше'рин өйрәтмәк «Довшана бах, довшана».

Прог. мәзмуну: Әйләнчәни јадда сахламагы вә сөзләри адын дөгитләшдирмәк. Лүгәтләр јени сөзләр дахил етмәк.

Шифаһи халг әдәбијәтиһа ма-
нәсә етмәк.
Мәвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.
Прог. мәзуну: Ифадәлилик вә фа-
һимияда иш. 3, 3 сәсләрини
үзәриндә иш. Ушагларда
вә сәбирлилик тәрбијә ет-
мәк. Гул олмаг арзусу вә марагы
етмәк.

НОЈАБР

Мәвзу: Стәдусту театрын көмәји
нағылыһын сәһналәшди-

Мәвзу: Нағыла мараг һис-
сәтирмаг. Суаллара чаваб
әјрәтмәк.

Мәвзу: Отлаг биткиләри илә та-

Мәвзу: Биткиләрини харичи
илә ушаглары таныш етмәк.
Ярпаг вә чичәкләринә бах-
ыш (форма). Оларда гуллуғ ет-
мәк.

Мәвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Мәвзу: Охунан китаба диг-
әтлә асмагы вә ону баша дүш-
әтлә чаваб вермәји вә јолдаш-
часына гулаг асмагы тәрби-
әтмәк. Ојунчаглар һаггында ушаг-
ларны биликләрини дегәгләндирмәк.
Китаба мараг тәрбијә ет-
мәк.

Мәвзу: Һ. Әфәндијев—«Танымы-
шлар».

Мәвзу: Тәрбијәчинин суалла-
рына чаваб вермәји вә өз фикрини
әјрәтмәк. Охунан әсәрә
һиссә тәрбијә етмәк.

Мәвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Мәвзу: А, С, Ж, З сәсләри-
нә дузкүн төләффүзү үзәриндә иш.
Сүр'әт вә нитгин ритминин тәр-
бијә етмәк. Ардычыл һәфәсвермәни
әјрәтмәк.

Мәвзу: Дидактик ојун «Нәји кө-

Мәвзу: Суаллара чаваб вер-
мәк. Ојунчагы адландырмагла вә ха-
ләмәтләри кәстәрмәклә (рәнк,
материал). Таныш ојунчаг вә
мүстәгил адландырмаг (автомо-
бил, арабан, кулла, аҗы). Кәримни вә
һәдәсәни тәрбијә етмәк.

Мәвзу: Шәклә бахмаг «Ит вә
һәдәсәләр».

Мәвзу: Ев һејванлары һаг-
гында ушагларын биликләрини дегәг-
ләндирмәк. Ит бәјүкдүр, дамда јаша-
маг балачадыр. Суаллара чаваб
әјрәтмәк. Итә гуллуғ етмәк
тәрбијәләндирмәк.

Мәвзу: Нағылын сәјләнмәси. «Аҗы
һәдәсә» фланеграф театрынын вәси-

Мәвзу: Нағыла мараг һисси-
әти етдирмәк. Суала чаваб вер-
мәк.

Мәвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мәзуну: Харичи көрүнүшүнә
кәрә тојуг, хоруз вә чүчени аҗырмагы
бачармаг. Сәсләри төглид етмәји ба-
чармаг. Дузкүн артикулјасијаны, нит-
гин сүр'әтини, сәнтләрин аҗдын төләф-
фүзүнү тәрбијә етмәк. Дузкүн һәфәс-
вермәни, фәсиләни, сәнит һәфәсәлә,
сәси дегәшмә бачарыгы әјрәтмәк.

10. Мәвзу: Габ-гачагла танышлыг.

Прог. мәзуну: Габ-гачагы формасы-
на, истифада олунмасына кәрә аҗыр-
магы бачармаг: дәрин бошгаб, балача
хөрәк гашыгы, чај гашыгы, стәкан.

11. Мәвзу: Ше'рин әјрәдилмәси.
М. Сәјидзәдә «Јағыш»

Прог. мәзуну: Шәрә дигәтлә гулаг
асмагы, әзбәр сәјләмәји, јолдашларына
дигәтлә гулаг асмагы әјрәтмәк.

12. Мәвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мәзуну: Ардычыл һәфәсвер-
мәни тәрбијә етмәк. К, Р сәсләринин
төләффүзү үзәриндә чалышма. Һејван-
ларын сәсини чыхармагы әјрәтмәк.
Ешитмә дигәтинин инкишаф етдирмәк.

ДЕКАБР

1. Мәвзу: Нағылын сәјләнмәси: «Дов-
шан».

Прог. мәзуну: Шифаһи халг јара-
дычылығы һүмүнесинә гулаг асмагы
тәрбијә етмәк. Нағыла ахыра гәдәр гу-
лаг асмагы тәрбијә етмәк. Чагырыш
кәрә суаллара чаваб вермәји әјрәтмәк.

2. Мәвзу: Бүлбүллә танышлыг (тә-
бин объект).

Прог. мәзуну: Бүлбүлүн характе-
рик әләмәтләри илә ушаглары таныш
етмәк. Гушлары сәймәји вә мүшаһидә
табилијәтинин инкишаф етдирмәк. Гуша
нечә гуллуғ едилмәси һаггында даныш-
магы бачармаг. Гушлары тарыш ебти-
јатлы мүнәсибәт бәсләмәји тәрбијә ет-
мәк.

3. Мәвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мәзуну: Ушагларын јанылт-
мачла таныш етмәк. Суаллара дигәтлә
гулаг асмаг вә чаваб вермәји әјрәтмәк.
«С» сәсинин төләффүзү үзәриндә ушаг-
ларын чалышдырмаг. Үмуми даныш
вердиши, һәфәсвермә, сәсин күчлү вә
ифадәлилик тәрбијә етмәк.

4. Мәвзу: Охумаг. Таҗс. «Куб-куб»
ојуну.

Прог. мәзуну: Әсәрә гулаг асмаг вә
баша дүшмәји әјрәтмәк. Тәрбијәчинин
суалларына чаваб вермәк. Ојунда јол-
дашчасына ојнамагы тәрбијә етмәк.

5. Мәвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мәзуну: Гүввәтли һәфәсвер-
мә үзәриндә ушагларын чалышдырмаг.
«Ш» сәсинин дузкүн төләффүзү үзә-
риндә иш. Сәси «Гатар» ојуну вәситә-
силә мөһкәмләндирмәк. Мараг вә арзу
тәрбијә етмәк.

6. Мәвзу: Дидактик ојун «Кукланы
јатыздырмаг»

Прог. мәзуну: Ушагларын кәјим
палтарлары вә јатаг әшјалары һаггын-
да биликләрини мөһкәмләндирмәк (доп.

трусиқ, көйнөк, дөшөк, дөшөкағы, балыч). Палтары сојулмағын ардыңылыгыны вә шејләрн јырмағы өјрөтмөк. Ушағларда сәлиғәлилик тәрбијә етмөк.

7. Мөвзу: Шөклә бахмаг: «Ушағлар кубиклә ојнајырлар».

Прог. мәзмуну: Шөклә мараг ојатмаг, финирләрнн демөк арзусунда олмағы өјрөтмөк. Шөклнн мәзмунуна аид верилмиш суаллара чаваб вермәји өјрөтмөк, фе'лдердән истифаде етмөклә: «турурлар, ојнајырлар, гурурлар, ојунда јолдашлыг тәрбијә етмөк».

8. Мөвзу: Нағылын сөјләнмәси: «Гыз вә түлкү»

Прог. мәзмуну: Нағылын мәзмунуну јадда сахламаг, суаллара чаваб вермәји өјрөтмөк. Лүгәтләрнн сифәтләр һесабына активләшдирмөк.

9. Мөвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мәзмуну: Ушағлар јени јанылтмачла таныш етмөк. Фышылтылы сәсләрнн тәләффүзү үзәрнндә ушағлар чалышдырмаг. Умуми данышлыг вәрдиши үзәрнндә иш. Санит, тон, нитгин ифадәлилијә, сәсин күчү. Ушағларда мәшгул олмаг аросунда олмағы тәрбијә етмөк.

10. Мөвзу: Чај габлары илә таныш етмөк.

Прог. мәзмуну: Чај габларыны дүзкүн адландырмағы вә нөјә лазым олмасыны өјрөтмөк. Верилмиш суаллара чаваб вермәји өјрөтмөк. Габларла еһтијатлы рефтар етмәји тәрбијә етмөк.

11. Мөвзу: Ше'рин өјрадильмәси М. Сәјидзаде. «Гар».

Прог. мәзмуну: Ушағларла ше'ре гулаг асмағы вә јадда сахламағы өјрөтмөк. Тәрбијәчинин көмәји илә сөјләмәји өјрөтмөк. Догма тәбиғәтә мәнәббәт тәрбијә етмөк.

12. Мөвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мәзмуну: Таныш јанылтмачы ифадәли сөјләмәји өјрөтмөк. Јениси илә таныш етмөк. Фышылтылы сәсләрнн тәләффүзү үзәрнндә чалышма. Умуми сәс вәрдиши үзәрнндә иш.

ЯНВАР

1. Мөвзу: Охумаг. А. Барто. «Аглан гыз»

Прог. мәзмуну: Охуја гулаг асмағы вә баша дүшмәји тәрбијә етмөк. Чағырыш кәрә чаваб вермөк. Лүгәтләрнн јени: диррак, гарагат сәсләрнн дахил етмөк.

2. Мөвзу: Итлә танышлыг.

Прог. мәзмуну: Итин харици көрүнүшү илә таныш етмөк. Итин инсана вәрдији хејир һаггында данышмаг. Тәрбијәчинин суалларына гыса чүмләләрлә чаваб вермәји өјрөтмөк. Итә гаршы еһтијатлы давраймағы тәрбијә етмөк.

3. Мөвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти. «Кирин баба».

Прог. мәзмуну: Ушағлар јанылтмачла таныш етмөк. Ж, Ш, сәсләрннн тәләффүзү үзәрнндә ушағлар чалыш-

дырмаг. Сәсин күчү үзәрнндә иш.

4. Мөвзу: Нағылын сөјләнмәси Л. Толстой. «Шир вә сичан»

Прог. мәзмуну: Нағыла гаршы тәрбијә етмөк. Тәрбијәчинин суалларына грамматик чөһәтдән дүзкүн вермәји өјрөтмөк. Ушағларда јан олмағы тәрбијә етмөк.

5. Мөвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мәзмуну: Таныш јанылтмачла јадда сахламаг вә ифадәли өјрөтмөк. Јени јанылтмачла таныш етмөк. Фышылтылы вә чинкилткәләрнн тәләффүзү үзәрнндә Ж, Ш, Ч, С, З. Умуми нитг тәрбијә етмөк.

6. Мөвзу: Дидантик ојун «Ким чағырды».

Прог. мәзмуну: Ешитмә инкишаф етдирмөк, оз јолдаш адыны бөрк вә дүзкүн демәји Ојунда јолдашлыг һиссини тәрбијә етмөк.

7. Мөвзу: Шөклә бахмаг «Казинти»

Прог. мәзмуну: Ушағларла мағы вә дүзкүн баша дүшмәји өјрөтмөк. Ушағларын сөз еһтијатлы ишләндирмөк. Шәкил вәсәтәсә ушағларда догма тәбиғәтә мәнәббәт тәрбијә етмөк.

8. Мөвзу: Охумаг. Р. Кәрик «Асмаг»

Прог. мәзмуну: Әсәрә гулаг асмағы вә баша дүшмәји өјрөтмөк. Тәрбијәчинин суалларына чаваб вермәји өјрөтмөк.

9. Мөвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти. «Кағыз довшан».

Прог. мәзмуну: Ушағларла мағы таныш етмөк. З, Ж, Ч, С, З сәсләрннн тәләффүзү үзәрнндә апармаг. Умуми нитг вәрдиши етмөк: артикулясија, диссија.

10. Мөвзу: Јатаг әшјалары танышлыг.

Прог. мәзмуну: Јатаг әшјаларында ушағларын биликләрнн ләшдирмөк: чарпајы, дөшөк, дөшөкағы, јорған. Әшјалар јени мә'лумат вермөк, јорған күн нитги изләмөк. Тәмизлә бәт тәрбијә етмөк.

11. Мөвзу: Ше'рин өјрадильмәси гушум атарчыным»

Прог. мәзмуну: Тәрбијәчинин илә ше'ри сөјләмәји өјрөтмөк. Јәни ајдын вә дүзкүн демәји ифадәли сөјләмәји өјрөтмөк.

12. Мөвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мәзмуну: Нәфәсвәркә дө иш. Јени јанылтмачла Фышылтылы сәсләрнн тәләффүзү үзәрнндә иш. Дүзкүн артикулясија үзәрнндә иш. Нитг, сәсин үзәрнндә иш.

ФЕВРАЛ

1. Мөвзу: Әсәрнн охунмәси «Мәжнун» — «Мәжнун».

Мәзг. мазмуну: Ушаглары әсәрин илә таныш етмәк. Тәрбијәчи-назарына чаваб вермаји, өзүнүн фикрини ајдын ифадә етмаји Охунмуш китаба мәһәббәт етмәк.

Мәзг. мазмуну: Соған әкилмәси.

Мәзг. мазмуну: Кој соған сағламдыг етмәк. Истидә (отагда) вә әрлидир. Әкмәк олар. Дүзкүн әк-ләсине өрәтмәк. Лазым олан әдәби адыны билмәк, нәјә лазым вә сахланмасыны өрәтмәк. Мүстәгил олмагы тәрбијә әрүдмүш ишләр һаггында да-дә өрәтмәк.

Мәзг. мазмуну: Нитгин сәс мәдәнијјәти.

Мәзг. мазмуну: Таныш јанылтмачы ифадәлилик вә нәфәсвер-мәни өрәтмәк. Фышылытылы вә чин-сәсләрин дүзкүн теләффүзү-ләмәси үзәриндә иш. З, С әдәби ады јанылтмачыны охунмасы.

Мәзг. мазмуну: Охумаг. К. Чуковский, «Те-...

Мәзг. мазмуну: Охуја дигәтлә гулаг вә баша дүшмәји өрәтмәк. Нәфәсвермәни тәрбијә етмәк.

Мәзг. мазмуну: Нитгин сәс мәдәнијјәти.

Мәзг. мазмуну: Јени јанылтмачла Ч сәсини теләффүзү үзәриндә иш. Ифадәли нит-гин сәс мәдәнијјәти. Сәсин алчалмасы вә дүзкүн нәфәсвермә.

Мәзг. мазмуну: «Ојунчаг» мағазы-...

Мәзг. мазмуну: Ојунчагы танымагы етмәк. Оларын билмәк. (форма, рәнк, әл-тәрбијәчинин суалларына чаваб Ојунда јолданлыг һиссини өрәтмәк.

Мәзг. мазмуну: Шәклә бахмаг. «Ат вә...

Мәзг. мазмуну: Ушагларын вә һеј-һәггында танышлыгыны давам харики көрүнүшү вә нә је-һәггында ушаглары таныш етмәк. Ин-һәггында кими хејир верир. Ата гар-һәггында олмаг әрәсу тәрбијә ет-һәггында дајча сөзүнү дахил

Мәзг. мазмуну: Нағылын сәләнмәси. «Дүзкүн».

Мәзг. мазмуну: Нағыла мараг, су-һәггында чаваб вермәји өрәтмәк. Грам-һәггында дүзкүн вә сәс тоһуһәггында данышмагы өрәтмәк.

Мәзг. мазмуну: Нитгин сәс мәдәнијјәти.

Мәзг. мазмуну: С, Ш сәсләринин үзәриндә чалышма. Умуми һәггында үзәриндә чалышма. Ч сәсини дүзкүн артикулјасијасы үзәриндә иш.

Мәзг. мазмуну: Јемән габлары илә та-һәггында «Кунла гонаг кәлди»

Мәзг. мазмуну: Әшјаларын ады һаг-һәггында биләкләрини мөһкәм-һәггында вә дегигләшдирмәк. Јемәк

заманы лазым олан әшјаларын (стол, стул, бошгаб, чәрек габы, гашыг, чән-кәл, бычаг, сүфрә) адыларыны садала-маг. Суаллара чаваб верәригән әшјаны дүзкүн адыландырмагы өрәтмәк.

11. Мәзг. мазмуну: Ше'рин өрәдилмәси А. Шайгин «Гәрәнфил» әсәри.

Прог. мазмуну: Ше'ри ифадәли вә әзбәр сәләнмәји өрәтмәк. Бәдһи әдә-бијјәтә мәһәббәт һиссини артырмаг.

12. Мәзг. мазмуну: Нитгин сәс мәдәнијјәти. Прог. мазмуну: Таныш јанылтмачы тәк-рары. Јанылтмачла танышлыг. Ш, С, Ч сәсләринин теләффүзү үзәриндә чалышма апармаг. Умуми нитг вәрди-ни тәрбијә етмәк. Интонасија, ифадә-лилик вә дүзкүн артикулјасија тәрби-јә етмәк.

МАРТ

1. Мәзг. мазмуну: Ше'рин өрәдилмәси. М. Дилбәзи, «Чән аша».

Прог. мазмуну: Таныш ше'рин тәк-рары. Јени ше'ри ифадәли вә әзбәр сәләнмәји өрәтмәк. Бәдһи әдәбијјәтә мәһәббәт һиссини артырмаг.

2. Мәзг. мазмуну: Довшанла танышлыг.

Прог. мазмуну: Довшанын јашаышы һаггында данышмаг. Харики көрүнү-шү вә јемәси һаггында данышмаг. Лү-гәтләриндә јени сәзләр: көмирир, тул-ланыр, түклүдүр, ағдыр, узун гулаг-лары, ғыса гујругу вар вә с. дахил ет-мәк. Довшана гаршы мөһрибан олмаг вә она гулут һисси тәрбијә етмәк.

3. Мәзг. мазмуну: Нитгин сәс мәдәнијјәти.

Прог. мазмуну: Нәфәсвермә үзәрин-дә иш. К, Г, Х сәсләринин артикулјаси-јасы үзәриндә чалышма. Ушагларын ешитмәсини икишаф етдирмәк.

4. Мәзг. мазмуну: Ше'рин охунмасы. К. Чу-ковский «Оғурланмыш күнәш».

Прог. мазмуну: Ше'рә гулаг асмагы давам етдирмәк. Тәрбијәчинин суалла-рына чаваб вермәји өрәтмәк. Бәдһи әдәбијјәтә мәһәббәт һиссини артырмаг.

5. Мәзг. мазмуну: Нитгин сәс мәдәнијјәти. Јанылтмач үзәриндә иш.

Прог. мазмуну: Ушаглары јанылт-мачла таныш етмәк. Фышылытылы сәс-ләрин теләффүзү үзәриндә чалышма. Ч сәсини дүзкүн артикулјасијасы үзәр-индә иш.

6. Мәзг. мазмуну: Дидактик ојун. «Мишка нә еләјир».

Прог. мазмуну: Һәрәкәти кәстәрән ғыса чүмләләр, тәртиб етмәк үзәриндә чалышма (ајы краватда јатыр, үстүнү адјалла өртүб, ајы отуруб, јујунур, кејинир, чај ичир). Ојуна мараг һисси тәрбијә етмәк.

7. Мәзг. мазмуну: Шәклә бахмаг. «Инәк вә бузов».

Прог. мазмуну: Инәк вә бузов һаг-гында ушагларын тәсәвүрләрини ке-нишләндирмәк. Инәјин нә јемәси вә нә кими хејир вермәси һаггында да-нышмаг. Һејзана гаршы мараг вә мә-һәббәт тәрбијә етмәк.

8. Мөвзу: Нагылын сөйлөмөсү. «Түлкү вә көклик».

Прог. мөзмуну: Шифаһи халг әдәбијатына мараг һиссини тәрбијә етмәји давам етдирмәк. Суаллара чаваб верәкән сөсләри ајдын демәји өјрәтмәк.

9. Мөвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мөзмуну: Јаңылтмач һаггында билкиләрини мөһкәмләндирмәк. Р сәсини теләффүзү үзәриндә иш. Умуми нитг вердиши тәрбијә етмәк. (нәфәс-вермә, ифадәлилик) Данышыг апаратыны вә ешитмәни инкишаф етдирмәк үзәриндә чалышма.

10. Мөвзу: Гатарла танышлыг.

Прог. мөзмуну: Гатар релслә кедир. Гатары машинист сүрүр. Гатар адам-лары апарыр. Тәрбијәчинин суалларына чаваб вермәк. Ш, Ч сөсләринин теләффүзү үзәриндә чалышма.

11. Мөвзу: Ше'рин өјрәдилмәси Ј. Әскеров, «Сөрчәләр».

Прог. мөзмуну: Ше'ри ифадәли вә әзбәр сөйләмәји өјрәтмәк. Бәдин әдәбијәтә мөһәббәт һиссини артырмаг. Гушлара гаршы мөһәббәт һиссини ар-тырмаг.

12. Мөвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мөзмуну: Ушаглары јаңылт-мачла таныш етмәк. З, С, Ж сәсләри-нин теләффүзү үзәриндә чалышма. Умуми данышыг вердиши тәрбијә ет-мәк. нәфәсвермә, нитонасија, ифадәли-лик, артикулјасија.

АПРЕЛ

1. Мөвзу: Охумаг Барто, «Пинти тыз».

Прог. мөзмуну: Ушагларә әсәрә гу-лаг асмагы өјрәтмәк. Тәрбијәчинин су-алларына ајдын чаваб вермәји, сөслә-ри, сөсләри дүзкүн демәји өјрәтмәк.

2. Мөвзу: Тојугла танышлыг.

Прог. мөзмуну: Тојугун харичи ко-рүнүшү илә таныш етмәк. Тојугун ин-санлара вердији хејир, нә јемәсини, һа-рада јашамасыны, она нечә гулут едилмәси һаггында данышмаг. Ев гуш-ларына гаршы гајгыкеш олмагы тәрби-јә етмәк.

3. Мөвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мөзмуну: Ушаглары јаңылт-мачла таныш етмәк. Фышылтылы сөс-ләрин теләффүзү үзәриндә чалышма. Данышыг вердиши тәрбијә етмәк.

4. Мөвзу: Ленинин шәкли һаггында данышмаг.

Прог. мөзмуну: Шәкилдә Ленини та-нымаг. Бүтүн бөјүкләринә вә ушагла-рын Ленини севдијини билмәк. Ленин һаггында ше'р сөйләтмәк. Даһи рәһбәрә мөһәббәт һиссини артырмаг.

5. Мөвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мөзмуну: Сөсләрин тәглидинә энд јаңылтмачла ушаглары таныш ет-мәк. Фышылтылы вә чинкилтили сөс-ләрин дүзкүн теләффүзү үзәриндә ча-лышма. Дүзкүн данышыг вердиши тәр-бијә етмәк; темп, ритм, сәсин күчү,

сәсин јүксәлмәси вә алчалмасы. Вермәни ардычыл инкишаф етдирмәк.

6. Мөвзу: Тәрәвәлә дидантис «Мо'чүзәли торба».

Прог. мөзмуну: Тәрәвәз һаггында ушаглары билкиләрини мөһкәмлә-ндирмәк (рәнки, бөјүклүјү, фышыл-дады) әл зурмагла таныш тәрәвәз-јин етмәк вә онун һаггында даныш-гы өјрәтмәк. С уна мараг һисси тәр-бијә етмәк.

7. Мөвзу: Шәһәр үзәрә «Ушаглар тојуг вә чүчәни јәдәклә-ләр».

Прог. мөзмуну: Шәһәр мараг ојатмаг. Суаллара чаваб вермәк. Чүчә сөзүнү ишләтмәк. Ев гушларына гаршы кеш олмаг вә онлара гулут етмәк. Зусунда олмагы тәрбијә етмәк.

8. Мөвзу: Нагылын сөйлөмөсү. Гримм гардашлары. «Довшан вә пи».

Прог. мөзмуну: Шифаһи ардычылыгына мараг тәрбијә етмәк. Тәрбијәчинин данышыгына гулаг ас-маг. Баша дүшмәк. Чагырышә кәра тә-ра чаваб вермәк.

9. Мөвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мөзмуну: Данышыг тәрбијә етмәк, нәфәсвермә, ритм, сәсин күчү, темп. Сәсин лид етмәк. Фышылтылы дүзкүн артикулјасијасы үзәриндә

10. Мөвзу: Әтраф мүһити «Дәмлә јолуну мүшәккәт

Прог. мөзмуну: Ушагларә нәглијәти һаггында билки вер-тарлар мүхтәлиф олур: јүк, гатарында јүк кәтирирләр. Мә-тарында сәриншин данышмаг. Ры машинист сүрүр.

11. Мөвзу: Ше'рин «М. Сәјидзаде, «Мај кәлинка».

Прог. мөзмуну: Ше'ри әзбәр сөйләмәји өјрәтмәк. Ушак-шон әһвал-руһијә тәрбијә етмәк.

12. Мөвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мөзмуну: Ешитмә инкишаф етдирмәк. а, у дүзкүн теләффүз етмәји (сөсләри сәнит, ајдын теләффүз

МАЈ

1. Мөвзу: Ше'рин А. Сәһһәт, «Јазда».

Прог. мөзмуну: Ше'ри әзбәр сөйләмәји өјрәтмәк. Дә-фәсвермәни изләмәк. Ше'ри илә әләгәдар јазда тәбијәт-дәјнишикләләрлә ушаглары

2. Мөвзу: Сөрчәни мүшәккәт

Прог. мөзмуну: Сөрчәни рүнүшү илә, һәрәкәти илә ма-мәк. Мөһәббәт тәрбијә етмәк. Мә-етмәк арзусунда олмагы (чинк-чинк) тәглид етмәји өјрәтмәк.

ОРТА ГРУП

СЕНТЯБР

Мәзг. Ниттин сәс мәдәнијәти.
Мәзм. Ушаглары јанылт-
маг. Фышылтылы сәс-
ләтәләр тәләффузу үзәриндә вә
үзрә чалышма. Нәфәс-
ләтәләр күчү үзәриндә иш.

Мәзг. Охумаг. В. Сутејев. «Хо-
ра».

Мәзм. Мәзмуну: Әсәрә мараг һисси-
ләтәләр чаваб вермәји өјрәтмәк,
фәаллашдырмаг.

Мәзг. Ниттин сәс мәдәнијәти.

Мәзм. Мәзмуну: Ушагларын нәфәс-
ләтәләр үзәриндә вә м сәсинин тәләффу-
зү чалышдырмаг. Ушагла-
раларыны мөһкәмлә-
ләтәләр инкишафы үзәрин-
дә. Умуми данышыг вердиши
темпл, сәсин күчү, инто-

Мәзг. Нағылын сөјләмәси.

Мәзм. Мәзмуну: Нағыла гаршы мараг
ләтәләр етмәји давам етдирмәк.
Мәзмунда нағылын бәзи јер-
ләтәләр өјрәтмәк.

Мәзг. Шәклә бахмаг: «Ушаг баг-
ма».

Мәзм. Мәзмуну: Ушаглар шәклә
ләтәләр мәзмунуну дүзкүн баша
өјрәтмәк. Шәкллә чәкиллиш
дүзкүн мүнәсибәт бәсләмә-
ләтәләр. Лүгәти зәккиләшдирмәк,
чәкилләләр адландырмаг.

Мәзг. Нағылын сөјләмәси. «Үч

Мәзм. Мәзмуну: Нағыла гулаг асмаг
ләтәләр тәрбијә етмәк. Мәзмунда
суаллара чаваб вермәји өј-
рәтмәк. Нағыла гаршы еһтијатлы олмаг
ләтәләр тәрбијә етмәк.

Мәзг. Ниттин сәс мәдәнијәти.

Мәзм. Мәзмуну: Јада салмагы вә
сөјләмәји өјрәтмәк. Јени ја-
тәһи етмәк. Ш сәсинин
тәләффузу вә үмуми данышыг
сәсин күчү, артикулјасыја.

Мәзг. Дидактик ојун. «Кукла-
ләтәләр».

Мәзм. Мәзмуну: Бөдәнин һиссәләри-
ләтәләр гарын, күрән, әл ајаг, синә)
ләтәләр вә адландырмаг. Чим-
ләтәләр ләзым олаш әшјалары (дә-
ләтәләр, груланма, сабун, исти-
ләтәләр) өјрәтмәк.

Мәзг. Мусиги әләтләри илә та-

Мәзм. Мәзмуну: Мусиги әләтләри илә
(араба, гармон, пианино) та-
ләтәләр. Оларын нәдән һазырлан-
ләтәләр ләзым олмасыны өјрәт-
ләтәләр. Оларда чалмаг арзусу тәрбијә
ләтәләр. Мусиги әләтләри илә еһтијатлы
ләтәләр өјрәтмәк.

Мәзг. Ниттин сәс мәдәнијәти.

Мәзм. Мәзмуну: Јанылтмачла таныш
ләтәләр. Фышылтылы сәсләрин дүзкүн тә-
ләтәләр үзәриндә чалышма. Данышыг
ләтәләр үзәриндә иш.

1. Мәзг. Нағылын өјрәдилмәси.
«Түлкү вә хоруз».

Прог. мәзмуну: Шифаһи халг јара-
дычылығына мәнәббәт һиссини артыр-
маг. Суаллара дүзкүн чаваб вермәк.
Чүмлаләри грамматик чәһәтдән дүз-
күн гурмагы өјрәтмәк. Лүгәти зәкки-
ләшдирмәк.

2. Мәзг. Ше'рин охунмәси. А. Ша-
иг. «Ана јурдум».

Прог. мәзмуну: Бәдин әдәбијәта
мараг һиссини артырмаг. Суаллара ча-
ваб вермәји өјрәтмәк. Ана јурдун кө-
зәллијини көстөрмәклә вәтәнә мәнәб-
бәт һиссини артырмаг. Лүгәти фәал-
лашдырмаг.

3. Мәзг. Ниттин сәс мәдәнијәти.

Прог. мәзмуну: Нәфәсалманы тәрби-
јә етмәк. Умуми нитг вердишләринә: сә-
син күчү, темпл, интонасија вә с.
әмәл етмәји өјрәтмәк.

Ушагларын еһитмә габилијәтинин ин-
кишаф етдирмәк. Р сәсинин дүзкүн та-
ләффузунә наил олмаг.

4. Мәзг. Әләтләрин өјрәдилмәси
«Аг дөвә алчаг нәдәр»

Прог. мәзмуну: Әләтләрин тәләсмә-
дән јүксәкдән демәк. Әләтләрин јадда
сакламагы өјрәтмәк. Шифаһи халг ја-
радычылығына сәнки тәрбијә етмәк.
Лүгәтләринә јени сөзләр дахил етмәк.

5. Мәзг. Бәкајәни јенидән сөјлә-
мәси. К. Ушински. «Көзләмәји бәчәр».

Прог. мәзмуну: Бәкајәни мәтнә ја-
хын сөјләмәји өјрәтмәк. Јолдашлары-
нын данышыгына гулаг асмаг. Бүтүн
сәсләри ајдын демәк.

6. Мәзг. Ниттин сәс мәдәнијәти.

Прог. мәзмуну: Фышылтылы сәслә-
рин дүзкүн тәләффузунә наил олмаг.
а) артикулјасыја үзәриндә иш. б) сә-
син күчү вә ифадәлилији үзәриндә иш.
Ушагларын данышыг апараты вә еһит-
мәси үзәриндә чалышма апармаг. Сә-
син күчү вә ифадәлилијинә наил олмаг.

7. Мәзг. Кечини мүшәһидә етмәк.

Прог. мәзмуну: Ев һејванлары һаг-
гында ушагларын тәсәввүрләрини ке-
нишләндирмәк. Оларга мараг һиссини
артырмаг, актив лүгәтләрини зәкки-
ләшдирмәк. Ити бујнузлары, нәзик
ајаглары, кичик гујругу, сагталы, чод
түкләри олдуғуну. Аг, боз олдуғуну,
от, ағач, будагы, саман, чөрәк једији-
ни, сүд вердијини өјрәтмәк.

8. Мәзг. Дидактик ојун «Магаза».

Прог. мәзмуну: Ојунчаглар һаггында
тәсәввүрләрини дөгигләшдирмәк вә
мөһкәмләшдирмәк. Ојунчаглар һаггында
ушагларын биликләрини өјрәнмәк
вә дөгигләшдирмәк. Ојунчагы тәсвир
етмәји өјрәтмәк. Характер әләмәтләри-
ни көстөрмәклә суаллара чаваб вермәк,
ојунчагың материалы, рәнги вә кејфи-
јәти һаггында данышмаг.

9. Мәзг. Јәмәк вә чај әшјалары
илә танышлыг.

Прог. мазмуну: Ушаглары габ-гачагда таныш етмөк. Габ-гачагың ноёе лазым олмасы һаггында онларын бидиллерини дәгигләндирмөк. Нәдән дүзәлдилмәси вә адыны өйрәтмөк. Ушаглара габ-гачагы тәсвир етмөји (характер аламәтләри көстәрмәклә) өйрәтмөк; көзәлдир, ағдыр.

10. Мөвзу: Дәмир юлуна экскурсия.

Прог. мазмуну: Ушаглары дәмир юлу илә таныш етмөк. Гатар релслә кедир. Миник вә жүк гатары ола билер. Гатары машинист сүрүр. Шлагбаумла таныш етмөк, ноёе лазым олмасыны көстәрмөк. Суаллара гыса вә грамматик чәһәтдән дүзкүн чаваб вермөји өйрәтмөк.

11. Мөвзу: Шәклә бахмаг. «Пишик балалары илә».

Прог. мазмуну: Ушагларын пафизын илә аламәтләри һаггында олан тәсәвүрләрини дәгигләндирмөк. Һавалар кетдикчә сәрикләшир. Агачда сары Һарпаглар Һар. Парда олан агачлара еһтијатлы јанашмагы тәрбијә етмөк. Парда кулу-чичәји дәрмәк олмәз. Јалныз јол илә кетмәк олар. Бага баханын әмәјинә һәрмәт тәрбијә етмәк.

ОКТАБР

1. Мөвзу: Нағылын сөйләнмәси. «Әлчәк».

Прог. мазмуну: Шифаһи халг јардычылығына севки һиссини тәрбијә етмөји давам етдирмөк. Суаллара грамматик чәһәтдән дүзкүн чаваб вермөји өйрәтмөк. Лүгәтләринә јени сөзләр дахил етмөк.

2. Мөвзу: Һекајәнин охунмасы. «Баглы, зотлаглы».

Прог. мазмуну: Ушагларда бәдин әдәбијата мараг һиссини давам етдирмөк, мазмунуна анд верилмиш суаллара чаваб вермөји өйрәтмөк. Гөһрәманын бәзи аламәтләрини гијмәтләндирмөји өйрәтмөк.

3. Мөвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мазмуну: Ушаглары гарға илә таныш етмөк. Умуми нитг адәтләри: нәфәсвермә, ешитмә, дүзкүн тәләффүз тәрбијә етмөк. Дүзкүн нәфәсвермәни чалышма үзрә инкишаф етдирмөк, һејванларын сәсини чыхармаг үзрә чалышма апармаг.

4. Мөвзу: Ше'рин өйрадиәмәси. Ч. Мәммәдов, «Чүчә вә түлкү».

Прог. мазмуну: Бәдин әдәбијата мәһәббәт һиссини артырмаг. Ше'ри әзбәр сөйләмәк арзусунда олмагы тәрбијә етмәк.

5. Мөвзу: «Гыргы вә бага» нағылыны јенидән сөйләнмәси.

Прог. мазмуну: Мәһгәләдә 1 дефә охунмуш нағылын сөйләнмәси. Ушаглара ардычыл вә мәнтиги данышмагы өйрәтмөк. Нитгләрин грамматик чәһәтдән дүзкүн олмасына наид олмаг.

6. Мөвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мазмуну: Дүзкүн тәләффүз

үзәриндә иш («Воз гарға» һекајәсирә). Дүзкүн нәфәсвермәни, инкишаф етдирмөк. Интонасијәдә иш (сәсин күчү, темп, ифадәләри).

7. Мөвзу: «Мөним севимли ларым» адлы һекајә дүзәлтмәк.

Прог. мазмуну: Лүгәти фәзәлһамаг: севимли, көзәл, дәмир, чаглара гаршы еһтијатлы олмәк тәрбијә етмөк. Ушаглара ојунчаклар вир етмәклә характерик аламәтлә көстәрмәји өйрәтмәк.

8. Мөвзу: Дидактик ојун. «Дүзләзимдыр?»

Прог. мазмуну: Әшјаны бәјүзүкәрә фәргләндирмөји (бејүк, өйрәтмәк. Суаллара чаваб халг ифадәләриндән истифадә етмәк.

9. Мөвзу: Мебел һаггында

Прог. мазмуну: Ушагларын һаггында биләкләрини мәһкәмләндирмөк, ноёе лазым олмасы, һаггылашмасы. Мебелә дахил олан дүзкүн ајдылашдырмаг: стол, чарпајы, шифонер, китаб һәдән етүр лазым олмасы. Суаллар ајдын чаваб вермәји, грамматик чәһәтдән дүзкүн чүмлә гурмагы етмәк. Ушагларын лүгәтини фәзәлдирмаг.

10. Мөвзу: Парка экскурсия.

Прог. мазмуну: Табиәтә гаршы һиссини давам етдирмөк. Ушаглар диггәтини агачларда вә һолларда хумларын әмәлә кәлмәсинә өйрәтмөк. Пафызда јалныз пафыз ачыр. Суаллара жүксәк, атрафларда үчүн ајдын олан чаваб вермәк.

11. Мөвзу: «Ит балалары илә» адлы бахмаг.

Прог. мазмуну: Итин характерләри һаггында ушагларын мәһкәмләндирмөк. Суаллара чаваб вермөји өйрәтмөк. Итин инсанларга досту олдуғуну нағыл етмөк: дојир, инсанларга көмәк едир.

12. Мөвзу: Колхоз дирријикәсија.

Прог. мазмуну: Диррик бәдин адларыны өйрәтмәк (марш, тоф, бадымчан). Төрәвәзи әнәрләр. Колхозчуларын өмәк мәһкәмәт тәрбијә етмәк. Суаллара мәнтиги чәһәтдән дүзкүн чаваб вермөји өйрәтмөк.

НОЈАБР

1. Мөвзу: Тәрбијәчинин нағылынышмасы. Л. Толстој, «Агымлаш».

Прог. мазмуну: Шифаһи нағылынышмасына севки һиссини давам етдирмөк. Китабла еһтијатлы рәһмәт өйрәтмөк. Һејванларын чыхармагла суаллара дүзкүн чаваб вермөји өйрәтмөк. Лүгәтләрин ифадәләрини дахил етмөк.

Прог. мазмуну: Нәфәсвермә үзәриндә иш. Јени јанылтмачын өјрөдйлмәси. С, Р, Ч, Ш самитләринин вә А, У, О самитләринин артикулјасијасы үзәриндә иш. «Јаз» шәклинә бахмаг. Дүзкүн нәфәсвермә үзәриндә чалышмаг.

7. Мөвзу: Тикити сәһәсинә экскурсия.

Прог. мазмуну: Ушаглары шәһәрдә кедән тикити ишләри илә таныш етмәк. Иншаатчыларын әмәјинә һөрмәт һисси тәрбијә етмәк. Тикити үчүн көрпич, дөмир блок, гүм, сement, тахта ләзимдыр. Чохмәртәбәли сүләр тикирләр. Ушагларә өз фикирләрини ифадә етмәји өјрәтмәк. Лүгәтләринә јени сөзләр дахил етмәк.

8. Мөвзу: Дидактик ојуну. «Дадындан таныш»

Прог. мазмуну: Илк үмүмиләшдирмәни ушагларә чатдырмаг. Марков, чугундур, көләм, картоф вә с. тәрәвәдир. Дадына кәрә танымагы өјрәтмәк. Суалларә чаваб вермәји өјрәтмәк. Өз фикирини садә вә дүзкүн ифадә етмәји өјрәтмәк. Лүгәти зәркинләшдирмәк.

9. Мөвзу: Почтла танышлыг.

Прог. мазмуну: Бөјүнләрин әмәјинә һөрмәт һисси тәрбијә етмәк. (Ушагларә баша салмаг ләзимдыр иш, почт мүөјјән мөјдуматлары вермәк, тәбрикләри, телеграмлары, гәзет вә журналларә адамларә чатдырмаг үчүн ләзимдыр. Ушагларә грамматик чәһәтдән дүзкүн чаваб вермәји өјрәтмәк.

10. Мөвзу: Бүлбүлү мушаһидә етмәк.

Прог. мазмуну: Гушларә мөһәббәт һиссини артырмаг. Ушагларын бүлбүлүн харичи көрүнүшү һаггында биликләрини дөгитләшдирмәк. Вәз түиләри, ити димдији, ити чајнаглары вәр (охујур). Суалларә чаваб вермәји өјрәтмәк, гушун характер әләмәтләрини кәстәрмәк.

11. мөвзу: Шәклә бахмаг. «Ушаг бағчасы».

Прог. мазмуну: Ушаг бағчасына мөһәббәт һисси тәрбијә етмәк. Ушагларын бағчада нә етмәләри һаггында ушагларын биликләрини мөһнәмләшдирмәк (ојнајырлар, шәкил чәкирләр, гурурлар, шәкилләрә бахырлар). Оларла бирликдә тәрбијәчи ојнајыр. Сөзләри ајдын демәји ушагларә өјрәтмәк. Грамматик чәһәтдән дүзкүн чаваб вермәји (бахдыгы әшјаја анд) өјрәтмәк.

12. Мөвзу: Күчәјә экскурсия.

Прог. мазмуну: Машынылары сечмәји өјрәтмәк: јүк машины, миник машины, автобус, траллејбус, мотоцикл, моторолер. Јүк машинында јүк дашыныр. Автобүсла инсанлар кедирләр. Машынылар дүзкүн адландырмагы өјрәтмәк. Шоферин әмәјинә һөрмәт һисси тәрбијә етмәк.

ЈАНВАР

1. Мөвзу: Нағылын сөјләнмәси «Хоруз».

Прог. мазмуну: Шифаһа халк јатына мөһәббәт һиссини артырмаг. алларә ајдын, мәнтиги чәһәтдән чаваб вермәји өјрәтмәк.

2. Мөвзу: Бекајенин

Прог. мазмуну: Суалларә чаваб вермәји өјрәтмәк. Китабла еһтијәти тар етмәји тәрбијә етмәк. Нәһәг хармагы өјрәтмәк.

3. Мөвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мазмуну: Ушагларә сәс илә сөсләринин дүзкүн үзәриндә чалышдырмаг. Вәз ишләдиши: темпи, сәс күчүнү тәрбијә етмәк. Дүзкүн нәфәсвермә тәрбијә етмәк.

4. Мөвзу: Ше'рин өјрәдйлмәси. Сеһидзадә, «Шанлы Совет Ордени»

Прог. мазмуну: Ше'ри ифадәләмәји өјрәтмәк, бәдни әдәбәт мөһәббәт һиссини артырмаг. Лүгәти ләшдирмаг.

5. Мөвзу: «Пәләнк вә гурбан» әһәлиһини јенидән сөјләнмәси.

Прог. мазмуну: Ушагларә вә мәнтиги данышмагы өјрәтмәк. ләринин грамматик чәһәтдән дүзкүн масына наил олмаг. Лүгәти ләшдирмаг.

6. Мөвзу: Нитгин сәс мәдәнијәти.

Прог. мазмуну: Нәфәсвермә шәф етдирмәк, еһитмә дигәтләшдирмәк. Ушагларә үзәриндә чалышдырмаг. Сәс гәјдаја салмаг үзәриндә сәсинин мөһкәмләнмәси. Фәһри

7. Мөвзу: Аты мушаһидә етмәк.

Прог. мазмуну: Ушагларын атыларын һаггында биликләрини ләшдирмәк. Оларә гаршы маг, оларә гулут етмәк артырмаг. бијә етмәк. Ат ев һәјванларә ларә көмәк едир. Јүк дашыныр. ман, чөрән јејир. Ушагларә чәһәтдән дүзкүн чаваб вермәји өјрәтмәк. Лүгәти фәалләшдирмаг.

8. Мөвзу: Дидактик ојук «Күчәјә нәмә нә ләзимдыр».

Прог. мазмуну: Бөјүнләрин һөрмәт һисси тәрбијә етмәк. ләр иш үчүн кимә нә ләзим етмәк. гында тәсәвүрләрини дөгитләшдирмәк. Әшјалар һаггында ушагларын биликләрини зәркинләшдирмәк. Әшјалар характер әләмәтләрини кәстәрмәк. етмәји ушагларә өјрәтмәк. Лүгәти зәркинләшдирмәк.

9. Мөвзу: Телефонла танышлыг.

Прог. мазмуну: Ушагларә телефонла таныш етмәк. Телефон адамларә чатдыр (әләгә сахламаг үчүн). Сөзләри грамматик чәһәтдән дүзкүн чалышдырмаг.

10. Мөвзу: Паркә экскурсия (күчәјә чар вахты).

Прог. мазмуну: Догма мәдәнијәти мөһәббәт һисси тәрбијә етмәк. ди гышдыр. Гында гар јатыр. ләр тутур. Ағачлар чылыгдыр. нукнар ағачынын јашыл ләшдирмәк.

Мазмуну: Ушаглари биликлери-
ни кенишлendiriмек.

Мавзу: Шекле бахаг. «Гыш оҗ-
ра».

Мазмуну: Гыш Һаггында ушаг-
ларын биликлери мөһкөмлendiriмек.
Ушаглардырмаг олар, сүрүшмек
топу оҗнамаг. Суаллара
чөһөтдөн дүзкүн чаваб вер-
мек. Лүгәтлери фәаллаш-
дырмаг.

Мавзу: Һәмәк мағазасына екскур-
сия.

Мазмуну: Бөҗүклери әмәйнә
Һиссини тәрбиә етмек. Маға-
засында Һәмәк шәҗәрә (Һаг,
Һәмәк, пәндир вә с. сатылды-
рымек.

Мавзу: Һәмәк вә пулу вермек үчүн,
Һәмәк тәм чүмлеләрлә ифадә
етмек. Лүгәти фәаллашдыр-
маг.

ФЕВРАЛ

Мавзу: Шәҗәрә еҗрадилмәси.
«Ленин баба».

Мазмуну: Шәҗәрә ифадәли сөҗлө-
мәк. Бәдһи әдәбиҗәтә мөһәб-
бәти артырмаг. Дәһи рәһбәрә
мөһәббәт һиссини артырмаг.

Мавзу: Шекле бахмаг. «Гонаглар».

Мазмуну: Шәкилдә әсас Һәрлә-
ри еҗрәтмек. Ушаглара әскәр-
ларын, дәннәчиләрин, тәҗҗә-
чиләри етмәси Һаггында мө-
һәббәт. Әскәрләр пилотка, дәннә-
чиләри шапка, тәҗҗәчиләри
Һаггында Һаггында. Гызыл ордуҗа ма-
җәһәти тәрбиә етмек.

Мавзу: Тәрбиәчиләрини нағыл да-
җәһәти Т. Гарабагы, «Гурд вә дов-
җә».

Мазмуну: Тәрбиәчиләрини сөҗлө-
мәк. Һаггында гулаг асмагы еҗрәтмек.
Һаггында Һаггында сахламаг. Суаллара
чөһөтдөн дүзкүн чаваб вер-
мек. Һаггында Һаггында дүзкүн
Һаггында.

Мавзу: Чинар ағачынын будагына
Һаггында Һаггында мөһәббәтдән 3
Һаггында суҗа Һаггында вә Һаггында кә-
Һаггында.

Мазмуну: Гышда ағачларын ин-
Һаггында дәннәчиләрини билмек. Һаг-
гында Һаггында Һаггында тәҗҗә-
чиләри будагда тумурчаглар вә Һаг-
гында Һаггында. Һаггында кәһилминш буда-
гында. Суҗа Һаггында вә будагда мө-
һәббәт, фәрглери аҗырмагы бачар-
Һаггында Һаггында дәннәчиләри.

Мавзу: Бағчанын ишчиләри илә
Һаггында Һаггында (Һаггында) мөһәббәт.

Мазмуну: Һаггында вә тибб ба-
җәһәти Һаггында ушаглари били-
кләри етмәк. Һаггында Һаггында
Һаггында Һаггында, столун
Һаггында Һаггында, ушаглари соҗун
Һаггында Һаггында кәһилминш. Тибб бачы-

сы ушаглара бахыр, оларын темпера-
турасын етмәк, дәрман верир, иҗнә
верур. Суаллара тәм чаваб вермәҗи
еҗрәтмек. Бөҗүкләрини әмәйнә Һаггында
етмәҗи тәрбиә етмек.

6. Мавзу: Ленин мөҗданына екскурси-
я.

Прог. мазмуну: Ушаглари дүнҗәкө-
рүшүнү кенишлendiriмек. Мөҗданыда
ағачлар, кол, фәнтан да вә. Кәһилминш
да адамларын иштирәһәти үчүн сәмәҗ-
калар Һаггында Һаггында. Иҗнәҗарпагы
ағачлары, еҗнәҗарпагы ағачлардан
сөҗә билмәҗи еҗрәтмек. Өз фикирлә-
рини грамматик чөһөтдөн дүзкүн ифадә
етмәҗи ушаглара еҗрәтмек.

7. Мавзу: Нитгин сәс мөдәһиҗәти.

Прог. мазмуну: Ушаглари Һаггында
иҗнәҗарпагы сөҗлөмәҗи еҗрәтмек. Еш-
тәһи иҗнәҗарпагы үчүн оҗун. «Тәм мән
нә дедим» Ш, Ч сәсләрини дүзкүн тә-
ләффүз етмек. «Һаггында» оҗуну.

8. Мавзу: Һәҗәҗәһини охунмасы, Ә.
ӘМРАҖОВ, «Һаггында Һаггында Һаггында».

Прог. мазмуну: Тәрбиәчиләрини оху-
масына гулаг асмагы вә охунмаш Һәҗәҗәһини
баша дүшмәҗи ушаглара еҗрәтмек.
Һаггында Һаггында Һаггында Һаггында
ушаглари билиҗини мөһкөмлendiriмек.
Суаллара грамматик чөһөтдөн дүзкүн
чаваб вермәҗи даҗам етдирмек. Һаггында
мөһәббәт һиссини тәрбиә етмек. Лүгәти
фәаллашдырмаг.

9. Мавзу: Нитгин сәс мөдәһиҗәти.

Прог. мазмуну: р, ж, з сәсләрини
тәләффүзү үзәриндә чалышма. Ушаг-
ларын ештәһәсини иҗнәҗарпагы етдирмек.
Һәҗәҗәһини үзәриндә иш (фәрди вә
коллектив).

Материал: Һаггында Һәҗәҗәһини, шәҗәрә.

10. Мавзу: Дидантик оҗун. «Оҗунча-
гы тәсвири».

Прог. мазмуну: Оҗунчагы дүзкүн
кәһилминш вә тәсвир етмәҗи ушаглара
еҗрәтмек. Чүмлеләри грамматик чөһөт-
дөн дүзкүн чаваб вермәҗи даҗам етдир-
мек. Оҗунчаглара Һаггында ештәһәти
рәфтар етмәҗи тәрбиә етмек.

11. Мавзу: Һәҗәҗәһини Һәҗәҗәһини сөҗлө-
мәси. А. Парсаҗәһини «Иҗнәҗарпагы».

12. Мавзу. Соғанын әһилмәси.

Прог. мазмуну: Ушаглари мәтнә Һаг-
гында Һаггында вә мәтнәҗи дәннәчиләри
еҗрәтмек. Нитгәһини грамматик чө-
һөтдөн дүзкүн олмасына һаггында олмаг.
Лүгәтләрини активләшдирмек.

Прог. мазмуну: Ушаглара торпагы
Һаггында Һаггында соғра тохумун әһилмәси
Һаггында еҗрәтмек. Соғанын бөҗүмәси
үзәриндә мушәһидә кәһилминш. Суаллара
бәһилминш, аҗдын чаваб вермәҗи еҗрәтмек.

МАРТ

1. Мавзу: Һаггында Һәҗәҗәһини сөҗлө-
мәси. «Иҗнәҗарпагы аҗы баласы».

Прог. мазмуну: Һаггында мәтнә Һаг-
гында Һаггында вә мәтнәҗи дәннәчиләри
еҗрәтмек. Нитгәһини грамматик чөһөтдөн
дүзкүн олмасына һаггында олмаг. Ушаг-

ларда тамаһкарлыға гаршы нифрәт һиссини артырмаг.

2. Мөвзу: Тәрбијәчинин нағылы. В. Осејева «Һансы асандыр?»

Прог. мәзмуну: Тәрбијәчинин сөйләмәсинә гулаг асмағы вә суаллара грамматик чәһәтдән дүзкүн чаваб вермәји ушаглара өйрәтмәк. Лүгәтин фәаллашдырмаг.

3. Мөвзу: Ити мүшәһидә етмәк.

Прог. мәзмуну: Һејванлары тәсвир етмәји (характер әләмәтләри кәстәрмәклә) өйрәтмәк. Инсанлара хејир верир, сәи кәзләјир, инсанын јакын достудур. Суаллара там чаваб вермәк. Һејванлара гуадуғ етмәк арузу тарбијә етмән.

4. Мөвзу: Тәрбијәчинин һекајә охумасына гулаг асмағы өйрәтмәк. Ушаглара әхлағи кејфијәтләр тарбијә етмәк. Лүгәтин фәаллашдырылмасы. Ушагларда сәлиғәлилик тарбијә етмәк.

5. Мөвзу: «Анама һәдијә» шәклине бахмаг.

Прог. мәзмуну: Шәклин мәзмунуну баша дүшмәји ушаглара өйрәтмәк. Оз фикирләрини грамматик чәһәтдән ифадә етмәји өйрәтмәк. 8 Март гадылар бајрамы олмасы һаггында ушагларын билдикләрини мөһкәмләндирмәк. О күнү анаја күд һәдијә верилдијини кәстәрмәк.

6. Мөвзу: Ше'рин өйрәдилмәси. М. Ә. Сабирин «Јаз күнләри» ше'ри.

Прог. мәзмуну: Ше'ри ифадәли вә өзбәр сөйләмәји, бәдин әдәбијәтә мәһәббәт һиссини артырмаг. Суаллара грамматик чәһәтдән дүзкүн чаваб вермәји өйрәтмәк. Јазын кәзәллијини кәстәрмәклә ушагларын вәтәнә мәһәббәт һиссини артырмаг.

7. Мөвзу: Ниттин сәс мәдәнијәти.

Прог. мәзмуну: ч. ш сәсләринин дүзкүн тәләффүзү үзәриндә иш. Ојун «Гатар». Ешитмәнин икиншафы (ојун «Ким нечә гышгырыр»). Нәфәсвермә үзәриндә иш (ше'р). Мәшғәләјә марағ ојатмаг. Лүгәтин фәаллашдырылмасы.

8. Мөвзу: Ленин мејданына экскурсия.

Прог. мәзмуну: Ушаглара јазын әләмәтләри һаггында данышмаг. Таныш ағачларым тапмаг; ијнә вә еңли јарпағлы ағачлар. Тапмача јаз аңд. Гышда сојунур. Јајда нејшир. Суаллара чаваб вермәји өйрәтмәји давам етдирмәк.

9. Мөвзу: Ниттин сәс мәдәнијәти.

Прог. мәзмуну: а сәсинин дүзкүн тәләффүзү үзәриндә иш. Дүзкүн нәфәсвермә үзәриндә иш. Ушагларын ешитмәсинин икиншафы.

Дидактик ојун. «Ким чагырды»

10. Мөвзу: «Мөним анам» мөвзусунда мүсәһибә.

Прог. мәзмуну: Ушаглара үмуми мүсәһибәдә иштирак етмәји өйрәтмәк. Суаллара ајдын, дүзкүн чаваб вермәји өйрәтмәк. Анаын ушағы үчүн чалыш-

дығыны ушаглара чатдырмаг. Ана гаршы мәһәббәт һиссини артырмаг.

11. Мөвзу: Јук машинына

Прог. мәзмуну: Ушаглара вермәк ки, јук машины бағағы күн јемәк кәтирир. Кабинәдә отуруп, О, тез вә еһтијатлы аллара грамматик чәһәтдән дүзкүн чаваб вермәји өйрәтмәк. Сүрүчүгә һөрмәт вә мәһәббәт һиссини етмәк.

12. Мөвзу: Нағыл тәртиб етмәк. «Мин сәвимли ојунчагларым»

Прог. мәзмуну: Ушаглара тәсвир етмәји өйрәтмәк (характер әләмәтләри кәстәрмәклә ојунчагларын сәлдиллиб) өз фикрини грамматик чәһәтдән дүзкүн ифадә етмәји. Ојунчагла еһтијатлы даврашмағы тарбијә етмәк.

АПРЕЛ

1. Мөвзу: Нағылын сөйләтмәк. «Јәлкә вә түлкү».

Прог. мәзмуну: Нағыла гулаг асмағы ушаглара өйрәтмәк, мәзмуну баша дүшмәк вә суаллара грамматик чәһәтдән дүзкүн чаваб вермәји өйрәтмәк. О күнүн һиләкәрлијини ушаглара тарбијә чатдырмаг. Шифаһи бијатһына мәһәббәт һисси тарбијә етмәк.

2. Мөвзу: Дидактик ојун. «Бәзәндир».

Прог. мәзмуну: Ушаглара характер әләмәтләрини кәстәрмәк тәсвир етмәји өйрәтмәк. (Гујрәт, лудур, узундур. Пишијин 4 сәһифә, инајин 4 аҗағы) Һејванларын сины чыхармаг. Суаллара грамматик чәһәтдән дүзкүн чаваб вермәји өйрәтмәк. Һејванлара мәһәббәт тарбијә етмәк.

3. Мөвзу: Шәклә бахмаг. «Јаңы ушаглар».

Прог. мәзмуну: Шәклә әсас мәсәләни кәрмәји ушаглара өйрәтмәк. Шәклин мәзмунуна һаггында суаллара грамматик чәһәтдән дүзкүн чаваб вермәји өйрәтмәк. Јаңы мәһәббәт һиссини артырмаг. Ленин ушаглары сәвмәси вә сәһәр чалышмасы һаггында ушагларын билдикләрини мөһкәмләндирмәк.

4. Мөвзу: Ше'рин өйрәдилмәси. Шангин «28 Апрель» әсәри.

Прог. мәзмуну: Ше'ри әзбәр сөйләмәји өйрәтмәк. Бәдин әдәбијәтә марағ һисси тарбијә етмәк. Јаңыларда бајрам әһвал-руһијәсә дауам. Суаллара чаваб верәркән чәһәтдән дүзкүн сөз формаларын истифадә етмәк.

5. Мөвзу: Ниттин сәс мәдәнијәти.

Прог. мәзмуну: «С» сәсинин артикулјасијасы үзәриндә иш. Ушагларын ешитмәсинин икиншафы етдирмәк. (ојун «Бу һансы сәс сәһифәсә үзәриндә иш (ше'р)».

6. Мөвзу: Һекајәнин охутмасы. Кононов «Ушаг вә Ленин».

төсвир етмөк. Габ-гачагла ешти-
жатлы олмагаы тарбија етмөк.

11. Мөвзу: Санаје маллары магаза-
сына экскурсија.

Прог. мазмуну: Сатычынын иши илө
ушаглары таныш етмөк. Магазада нө
сатылмасы хагында данышмаг. Суала
чапаб вермөји өрөтмөк. Сатычынын
эмөжинө һөрмөт етмөји тарбије етмөк.

12. Мөвзу: Ёекајонин охунмасы
Маршанын «Багаж» әсери

Прог. мазмуну: Ёекајонин мазмуну
баша дүшмөји өрөтмөк. Суаллар
рафдакылар үчүн ајдын олан
лөрлө чапаб вермөји өрөтмөк. Ёекајо-
нә әдәбијата мәһәббәт һиссини арт-
турмөк. Лүгәти зәккинләшдирмөк.

БУРАДА ТӘБӘССУМ ДӘ ВАР, ГАҖҖЫ ДА

Республиканын габагчылар ушаг баг-
чаларында ушагларынын һәртерәфли ин-
кишафына, саглам вә күмраһ бөјүмәлә-
ринә бөјүк диггәт вә гаҖҖы көстөриләр.
Белә ушаг багчаларында бирә Бакы-
дадыр. 34 нөмрәли ушаг багчасынын
7 групунда 170 ушаг тарбије адыр. Баг-
чанын бүтүн группалары жүксән зөвгә
бәзәдилмишдир. Груп отагларындамы
ојунчаглар, китаб, табият кушәси диггә-
ти чөлб едир. Табият кушәсиндә сахла-
нан отаг биткиләри, балыглар вә гуш-
лар ушаглар гаҖҖы илө бәсләјирләр.

Ушаглар тарбијәчинин һазарәти ал-
тында ишләјир, онун мәсләһәт вә көс-
төрүшләринә әмәл едирләр. Кичик
группларда тарбије алам ушаглар һалә
тарбијәчиләрин һимајәсиндә олур. Орта
группа исә ушаглар артыг јемәк габ-
ларынын јуулмасы, балыглар вә гуш-
лар јем верилмәси, отагда олан күлләрин
суланмасы, гафәсләрин тәмизләнмәси
кимик ишләрә чөлб едилирләр. Орта гру-
пун тарбијәчиси С. Мәммәдова гызым
сачлы, чевик бир гызы бизә көстөрәк
дејир ки, бу гызын ады Диларәдир. Тә-
бият кушәсиндәки күлләрин чохуну о
өниб бечәрмишдир. О, чичәкләрә гуллуғ
етмөји чох сөвир. Группун ушаглары ону
тәбият кушәминин «багбан» адланды-
рырлар.

Сонра тарбијәчи гејд едир ки, ушагын
әмәкдән зөвг алмасы онун хошбәхтлији

Орта группун ушаглары Јарадычы ојун
заманы.

демәкдир. Мәһз буна көрә дә багча-
ларә көрдүкләри ишин өһәмијәти
коллектив үчүн зәрури олдугуна
салмагы да унутмурут. Ушаглар
әмәкләринин нәтијәсини көрүб
ләр.

Орта, бөјүн вә мәктәбә һазырла-
ларынын тарбијәчиләри ушаглар
тын мухтәлиф сәһәләриндә бәзә
эмәји илө јахындан таныш етмәк
мараглы экскурсијалар тәшкил ет-
мәк. Володарски адына тикиш фабрика-
чөрәк заводунә, 173 нөмрәли
тикинти мејданчаларына тәшкил
миш экскурсијалар заманы ушаг-
ләрүн әмәји хагында зәһәр
вүр әлдә едирләр.

Ушагын мәктәбдә јахшы охунмасы
нитгинин инкишафындан да чох
дыр. Буну јахшы баша дүшмәк
коллектив ушагын багчаја гаҖҖы
дији күндән онун нитгинин
илө чадди мәшгул олур. Бу
вә мәшгәлә процесиндә апар-
лар.

Бөјүк группун тарбијәчиси Б. Мәм-
мәдова, Н. Мәммәдова отагда
лыг вә нитг инкишафы мәш-
чанлы кечмәси үчүн әјән
кениш әлчүдә истифадә едирләр. Бә-
чох мараглыдыр ки, һәмәи
тин өксәријәтини тарбијәчиләри
васитә рәһбәрлији алтында
ләри төртиб етмишләр ки, бу
рын өјрәндикләри сөзләри
јада сахламаларына көмәк
лар.

Тарбијәчи С. Мәммәдова
һејван ләкилләри үзрә мусә-
рәкән шәкилләри садәчә
етдирмәклә кифајәтләнмиш.
мусәһибә тәшкил едир вә
лашдырылмасы («ев гушлар», «ев
гушлар», «ев һејванлар», «ев
ванлар» вә с.) үзрә лүгәт

Багчанын мәктәбә һазырла-
да садә ријазин аилајышлары
фына хусуси фикир верил-
ијирми (һәтта јуз) даирәсиндә
он даирәсиндә топламагы
әшјалар әсасында садә
һәлл етмөји бачарырлар.
гәдәр?», «нечәнчи?» суаллары

«аадыр», «чохдур», «о
(барабәрдир») анлајышлары
бачарылар. Ушаглар шәр

адманчылар бөдән тәрбијәси
әрләр.

нөмәји илә әтрафданы аш
рулуғуну, әнини, һүндүрлүҗү
маје вә сәпәләнмиш чисим
мүәјјәнләшдирмәји ба.

бәтчи Арифә вә Пәрвиздир.

ушагларын естетик тәрби-
әси фикир верилдир. Тәрбијә
Н. Гырхларова, Н. Мәммадова,
рдијева, З. Нағыјева вә баш-

В. Тағыјевиндир.

галары өз ишләрини мусиги вә рәсм
мәшгәләлери илә мөйдудлашдырмырлар.
Олар ушагларда көзәл естетик зөвҗ
тәрбијә етмәк үчүн әтрафла танышлығ-
дан, нитг инкишафындан, бөдән тәрби-
јеси мәшгәләлериндән вә ојунлардан
бачарыгла истифаде едирләр.

Ушагларын әл ишләри рәсм әсәрләри
дәфәләрлә рајон, Бақы вә республика
миҗаслы ушаг сәркилериנדә нүмајиш
етдирилмишдир. Күнәшин көзәллиҗи,
тәбәәтин әсрарәнксиз мәнзәрәләри ушаг
аләминдә «нағыллашы» шәкилләрә кө-
чүрүлүб. Шәкилләрдә ушаг тәбәәсүмү,
һәјата ушаг көзү илә бахмағ чәһди вар.
Бүтүн булар ушагларын естетик тәрби-
јесинә күчлү тәҗир кәстәрир, мәктәбә
һазырланмаларыны тәҗмин едир.

Ширин јуху ән көзәл истираһәтдир.

Бағчанын мүдирі Сәкинә Мәчидова
26 иллик педагогик фәәлијәтинин 16
илини бу бағчада ушагларын тәрбијәси-
нә һәср етмишдир. О, дәфәләрлә Фәхри
фәрманларла, 1970-чи илдә В. И. Ленин
јубилеј медалы илә тәлтиф едилмиш.
1976-чы илдә исә «Азәрбајҗан ССР га-
бағчылар маариф хадими» дөш нишанына
ләјиг көрүлмүшдүр.

Бағчанын тәрбијәчилериנדән Н.
Гырхларова, мусиги мүәллими Н. Чөрүл-
лазаде, методист С. Мәммадова дәфә-
ләрлә Октјабр Рајон Халғ Маариф Ше-
бәси вә БХМШ-нин Фәхри фәрманлары-
на ләјиг көрүлмүшләр.

Бу көзәл ушаг бағчасы да дәфәләрлә
Бақы Халғ Маариф Шеҗәһинин Фәхри
фәрманына ләјиг көрүлмүш, социализм
јарышынын галиби олмушдур.

Б. ЧӘФӘРЛИ.

А. ГАЈДАРЫН ӘСӘРЛӘРИНДӘ ҺӘРБИ-ВӘТӘНПӘРВӘРЛИК ТӘРБИЈӘСИ

Х. ФӘТӘЛИЈЕВ

педагожи елмәр һәмизәди

Бөјүк Октябр сәһәлиһәт интила-
һынын тарихи гәләбәси Русија тор-
пағына ишыг вә нур чиләди. Бу
күчлү ишыг сәли учсуз-бучагсыз
вәтәнимизин әразисиндә јашајан
башга халqlарын торпағына да ах-
ды. Буну көзү көтүрмәјән харичи
гәсбкарлар сәадәт вә хошбәхтлик
мүһәссәмәси олан ишыг вә нур се-
линин гаршысыны кәсмәјә чәһд
көстәрдиляр. Бунула да өлкәмиз
бир сыра дәһшәтли, ганлы фәһиә-
ләрлә растлашмалы олду.

Вәтәндаш мүһарибәси—он дөрд
чаһанкирин бирләшиб јеничә тәш-
кил едилмиш советләр өлкәсина
басгыны, 1941—1945-чи илләрдә
алман фашистләринин вә Јапон
милитаристләринин Вәтәнимиз үзә-
ринә һүчуму евләрә, елләрә, обала-
рә нә гәдәр кәдәр, көз јашы вә
үрәк дағы кәтирди. Бу мүсибәт-
ләри өз әсәрләриндә әдәби-бәдii
шәкилдә тәсвир едиб, кәһчләрин
вәтәнпәрвәрлик һиссләринин шөвг-
ләндирәп шаир вә јазычылар—Нико-
лај Островски, Јулиус Фучик, Муса
Чәлил кими әдәби гүввәләр јетиш-
ди. Онларын јаратдығы әдәби-бә-
дii әсәрләр өз мүәллифләринин чә-
тин, ләкин гәһрәмәнлыгла долу
һәјат фәалијјәтләри илә биләвәси-
тә бағлы олуб, чомәрд өмрләринин
поетик абидәсинә чеврилмишдир.
«Һәјатлары өз гәһрәмәнларынын
һәјатындан ајрылмајан, тәкчә оху-
муларын тәсәввүрүндә дејил, елә
әслиндә дә өмүр јолу өз гәһрәмән-
ларынын тәләји илә гәјнајыб-гары-
шан јазычылар сырасына Гајдар
да дахилдир» (Лев Кассил). Гај-

дар јарадычылыгынын чәһәт-
лыгы, тез тәсирәтмә хүсуси-
мәһз бундадыр. Јазычы Кассил
Паустовскинин дедији кими,
дарын ән башлыча вә кәһмә
фијјәти о иди ки, онун һәр
китабларындан ајырмаг һә
мүмкүн дејилдир. Гајдарын
онун китабларынын даһама
дә башлангычыдыр» (К. Пау-
ки. Јахын вә узак адамлар
«Кәһчлик» нәшријјаты, 1954-
сәһ. 314).

Аркади Гајдарын јарадычы-
әслиндә онун һәрби хеһмә-
иниһкасыдыр. Јазычынын «Һәр-
тәхәллүсү көтүрмәси дә һәр-
буну сүбүт едир. Кечминә кәһмә
да һәрби јүрүшә чыхан сәһмә
дөјүшчүләрдән бирини тәһсир
дәрәди, һәмидан ирәлидә
јирдән, дәстәнин кәһчәди
ләдләјән һәмий сүварә
дејәрдиляр. Аркади Петрович
ликов тәхәллүсүнүн бу кәһмә
өзүндә тамамилә чәһмә
дир. О, вәтәндаш вә Бөјүк
мүһарибәләриндә бир јашајан
ән ирәлидә кәдән вә өз
мүһарибәнин бу вә ја дәмә
ләләринә истигамәтләндир-
бәдii бојаларла тәсвир едир
вә јенијетмәләри һәрби-
вәрлик руһунда тәрбијә ет-
лышан јазычы-педагог
бу бахымдан да онун јарады-
гы илә таныш олан һәр
журналист-јазычы Аркади Гај-
мәрдлик шүчәәтинә һәһмә
билмир. Бу һәһмә
дарын һәрби-вәтәнпәрвәрли-

бәдн-педагожи истигамә-
«тәҗҗәнләшдирмәсинә» јөнә-

А. Гајдарын һәрби-вәтәнпәр-
көрүшләриндән данышар-
нәвбәдә онун өзүнүн һәр-
тәҗҗәт бағлылығыны гејд етмә-
О. 13 јашындан һәрбичиләр-
сырада аддым атмаға баш-
лар. Алман фашистләрн
үзәринә ханнчәсинә бас-
кәскән Гајдар Чәнуб—Гәрб
«Комсомолскаја прав-
стиниян һәрби мұхбири кими
кәстәрирди. О, көнүллү
Дәепр саһили бојунча уза-
нәвбәтләрдәки партизанилара го-
1941-чи илин октјабр ајы-
Б-дә Леплјов кәнди әтрафы-
«тәҗҗәт» кедәркән јолдашла-
нәвбәт галмалары намина чаны-
етди. Буунла да бәдн
нәвбәтләрдә јаратдығы гәһрәманла-
нәвбәт, мұбариз, чәсүр әскәри
нәвбәтләринин заруријини өз
нәвбәтләрдә сүбута јетирди вә вә-
нәвбәт бир јазычы кими әбәди-
нәвбәтшуду. Јазычынын һәрби-вә-
нәвбәтлик көрүшләрн дә өз
нәвбәтчиһини мәһз онун шәхси
нәвбәтләриндән алмышдыр. Буун
нәвбәтчи истигамәти кәнч нә-
Гызыл Ордуја мәһәббәт бәс-
нәвбәт јөнәлдилмишдир. Јазычы-
нәвбәт «Чоху» пјесиндә, «Узаг өлкә-
нәвбәт» повестиндә, «Р. В. С» ва
нәвбәт «сирр» һекајәләриндә бу мә-
нәвбәт «чүнү даһа ајдын кәстәрир.
нәвбәт азаддығы уғрунда, сәадә-
нәвбәт көшбәхтлији намина чарпы-
нәвбәт «мұбаризә» апаран Гызыл Ор-
нәвбәт «амалларда мәһәббәт ојатмаг
нәвбәт Гајдарда һәлә кәнч пкән
нәвбәтшуды. Јазычы өзү бу барә-
нәвбәт «Чоху» јазырды: «Чох күман она
нәвбәт ордуда оlanda һәлә кичик
нәвбәт «етим, биздән сонра доғулан
нәвбәтләрә вә гызларә данышмаг
нәвбәт «ки, һәјат нечәдир, о не-
нәвбәт «шәһид, нечә давам едир,
нәвбәт «аз шеј көрмәмишәм». (А.
нәвбәт Сечилмиш әсәрләрн. 1-чи
нәвбәт Бақы, «Кәнчлик» нәшријја-
нәвбәт 1971-чи ил, сәһ. 285).

Аркади Гајдар да һәјатда
нәвбәт көрмүшдү: Октјабр ингилә-

бынын дүшмәнләрини, империалист
дүнја мұһарибәсинин вә вәтәндаш
мұһарибәсинин кобүд кенераллары-
ны, Бөјүк Вәтән мұһарибәсиндәки
алман есесләрини вә бир дә Вәтән
уғрунда вурушан, бу јолда чаныны
фәда етмәјә һазыр олан Гызыл
Ордуун чәнкавәрләрини. Јазычы
дәрнн һәјат тәәсүратлары әсасын-
да јекәнә үстүплүү Гызыл Ордуја
вермишди. Мәһз бу сәбәбдән дә о
ушаг-вә јенијетмәләрдә Гызыл Ор-
дуја мәһәббәг ашыламағы өзүнүн
вәтәндашлыг борчу һесаб етмиш-
дир.

Јазычы дикәр әсәрләриндә бу
идејасынын ушаглар тәрәфиндән
дәрк едилдијини вә Гызыл Ордуу
дәрнн мәһәббәтлә севдикләрини
кәстәрир. «Р. В. С»-дә икн ушағын
—Димка вә Чығанын һәрби инги-
лаби шуранын ишинә көмәк кәс-
тәрмәләри, «Һәрби сирр»-дәки Мал-
чиш—Кибалчишин өлүмә һазыр
олмасы, лакин дүшмәнә һеч бир
сирр вермәмәси буну бир даһа сү-
бут едир. А. Гајдар әсәрдән-әсәрә
бу фикрини бир гәдәр дә дәрнн-
ләшдирир, ән кичик ушагларын бе-
лә Вәтәнләрини горујан Гызыл Ор-
дуу, онун нәчиб һәрәкәтләрини
севиб гијмәтләндирдикләрини кәс-
тәрир. Белә ки, «Узаг өлкәләр» по-
вестинин гәһрәманлары Федка вә
Васканын диалогу бу чәһәтдән да-
һа характерикдир: «...онлар да бя-
зим кими әли оғланлар вә гызлар-
дыр. Бөјүјәндә комсомола кечәчәк,
сонра да Гызыл Ордуја кедәчәкләр.
Елә мән дә бөјүјәндә Гызыл Ордуја
кедәчәјәм. Әлимә түфәнк алыб ке-
шик чәкәчәјәм.

Федка баша дүшмәди:

—Кимин кешијини чәкәчәксән?—
дејә сорушду.

—Нечә кимин? Һамынын. Кешик
чәкмәсән ағ гулдур дәстәләри төкү-
лүшүб бүтүн өлкәмизи әлә кечирәр-
ләр...». (А. Гајдар. Сечилмиш әсәр-
ләрн. 2-чи чилд, Бақы, «Кәнчлик»
нәшријјаты, 1971-чи ил, сәһ. 56).

Јазычы дүшүнчәләри сон дәрәчә
доғру мәнтиги нәтичә илә тамамла-
ныр: «өлкәнин азаддығы үчүн онун
кешијиндә дајанмалысан».

...етләрини тәмәннасызлыг,
...лыг тәшкил едирди. Язы-
... бу фикри илә бөјүк совет
... Н. К. Крупскајанын мөх-
...рин гочалар, мұһарибә
...рине көмәк етмәјә борчлу
...ры идејасы арасында там
...вардыр. «Тимур вә онун
...» әсәринин бу хејирхаһ
...ри барәдә әдәбијатшүнас
... чох көзәл јазмышдыр:
... бир китаб бу тезликлә ушаг-
... белә дәрин һөрмәтини га-
...шды, ушаглар үчүн јазыл-
... һеч бир китаб индијә гәдәр
... галбинә вә шүуруна бу
... әсиредиңи гүввәјә малик
...шды, һеч бир әсәр «Тимур
... командасы» повести кими
...рын тәшкилатчысына чеври-
...мишди (А. Гајдар. Сечил-
...рләри, 3-чү чилд. Бақы,
...» нәшријаты, 1972-чи ил,
...).

... Тимур вә онун командасы-
... тәшкилатчылыг гүввәти-
...әси иди ки, шәһәрләрдә,
...дә, пионер дүшәркәләриндә,
...рлә вә һөјәтләрдә ушагла-
... вәтәнпәрварлик һәрәкаты
... јаранды вә он минләрдә
...әтә етди. А. Гајдар 1941-
... радио илә өз гәһрәманлары-
...урчулар һәрәкатынын ишти-
...рына мұраңиәтлә чыхыш
...ди: «Биз о вичданлы, тәва-
...максевәр ушаглара, о ти-
...пионерләрә һөрмәт едирик
...рәккәб һәрби иши сәбирлә
...р, дөјүшчү аиләләринә кө-
...рәдәр вә бизим гәһрәман ја-
...рын гајғысына галырлар.
...турму? Бәли! Бу аз дејил.
...гәдәбә үчүн һалә чох гүввә
...ләзимдыр.

... һәмнишә сизә гајғы көс-
...р. О сизи тәрбијә етмиш,
... сизә нәвазиш көстәрмиш,
... бизән чох әркәјүн өјрәтмиш-
... вахт чатмышдыр. Сиз дә
... һечә гијмәтләндирдијинизи,
...узу вә севдијинизи сөздә
... сүбүт етмәлисиниз»
... Гајдарын чыхышындан

соира «Пионерскаја правда» гәзети
пионерләрә бу суалларла мұраңиәт
етди: «Сән Гызыл Ордуја нә илә
көмәк етмисән?», «Сән Гызыл Орду
үчүн нә тапмаг истәјирсән?», «Сән
дөјүшчүләримиздән нә өјрәнирсән?»
Ушаглар Гајдарын вә «Пионерскаја
правда»нын чағырышына чаваб
олараг дүшмәнлә мұбаризәдә бө-
јүкләрә көмәк едирдиләр. Онлар
колхоз тарлаларында вә бостанлар-
да ишләјир, метал гырынтылары
вә дикәр материаллар топлајыр,
һәрби хәстәханаларда олан јаралы-
лара хидмәт көстәрир, дөјүшчү
аиләләринә һамилик едирдиләр.
Алманлар тәрәфиндән тутулмуш
рајонларда көшфијат апармагла
Гызыл Ордуја хејли көмәк етмиш-
ләр.

Башга јазылы бир факт: «Ком-
сомолскаја правда» гәзети Бөјүк
Вәтән мұһарибәси заманы Кијев
тимурчуларынын гәһрәманлыг һү-
нарләриндән бәһс едәрәк јазырды:
«Августун 18-дә Н һиссәсиндән бир
дөјүшчү кәлир. О дөјүшчүләрин
вә командирләрин Кијевдә јашајан
аиләләринә 900 мәктүб кәтирир.
Дөјүшчү шәһәр комсомол комитә-
синә мұраңиәт едиб, бу мәктүбла-
рын тезликлә үнванлара чатдырыл-
масында она көмәк көстәрилмәси-
ни хаһиш едир. Шәһәр комитәсинә
јүз нәфәр тимурчу чағырылыр. Он-
ларын көмәји илә мәктүбларын һа-
мысы бир күнүн әрзиндә өз саһиб-
ләринә чатдырылыр». «Комсомол-
скаја правда» гәзети 1941-чи ил 29
август).

«Тимур вә онун командасы»нын
јазылмасындан 35 ил кечир. Бу
мүддәт әрзиндә о бүтүн Совет Итти-
фагы әразисиндә јайылмыш вә 25
милјонлуг пионерләр ордусунун
хејли һиссәсини өз әһатәсиндә бир-
ләшдирмишдир. Бәли, севимли ушаг
јазычымыз Аркади Гајдарын бизә
ирс гојуб кетдији сәвәт инчиләри
кәңч нәслин естетик-бәдни зөвглә-
рини нә дәрәчәдә охшамышса, еј-
нидә һәмни дәрәчәдә дә онларын
һәрби-вәтәнпәрварлик тәрбијәсинә
бир компас кими истигамәт вер-
мишдир.

Кəнд мəkтəблəриндə методбирлəшмэлəрин ишинин тəшкили

М. СƏФƏРОВ

Азəрбайжан ССР Маариф Назирлијинин методисти

Елми-техники тэрэгтинин Һазыркы мэрҺэлəсиндə район (шəҺэр) методкабинетлэри педагожи кадрларын идеја-сијаси, сəвијјəсини, педагожи усталыгыны јуксəлтмək, мəkтəблэрарасы методбирлəшмэлəрин ишини күнүн тэлəблэри сəвијјəсинə гəлдырмаг габагчыл тэчрүбəни өјрəниб тəблиғ етмək сəҺəсиндə чох иш кəрмэлидир.

Сон заманларда мəkтəблэрдə методик иш хејли чанланмыш, елми-практик конфранслар, педагожи мүнəзирэлэр, тəлиматн семинарлар мəkтəб вə мəkтəблэрарасы методбирлəшмэлэр вəситəсилə мүнəллимлэрин ихтисасыны артырмагын системи јаранмышдыр.

Кəнд шəраитиндə методик иш, онун мэркəзи, даҺа доғрусу Һəлледичи Һəлгəси мəkтəблэрарасы методбирлəшмэлəрдир. Бу методбирлəшмэлэрин ишинин тəһлили кəстəрир ки, онлар дəрсин вə сннифдəнхəрич тəдбирлэрин тəкмиллəшдирилмəsi үзрə мүнүм ишлэр кəрүрлэр. Мүнəллимлэрин əксəријјəти ајры-ајры фəнлэрин тəдриси вəзијјəтини дəриндən өјрəнир. вəҺид мəтн əсасында јохлама јазы ишлэри апарыр, коллектив шəкилдə дидактик материал вə əјани вəсəнтлэр Һазырлајыр, тəдрис кабинетлэринин лəзыми аваданлыгга тəһнiz едир.

Əлбəттə, мəkтəблэрарасы методбирлəшмэлэрин Һамысынын иш сəвијјəси ејни дəјилдир. Һарадакы методбирлəшмэлэрин иши мəkтəбдə тəлим просесинин əсаслы сурəтдə

тəшкилинə габагчыл мүнəллимлэрин иш тэчрүбəсинин үмүмилəшмəsi вə тəтбигинə, педагожи снниф наилијјəтлэринə əсəслəнир. Һарада тəкчə тəлим-тəрбијə мүнəллимлэрин Һəлгəсини дəјил, Һəр бир мүнəллимин јарадычын тəтбиғијјəтинин кəрүрүк. Буундə иш шы бир чох мəkтəблэрарасы методбирлəшмэлэрин ишиндə формализм мəзмунун бир тəдбир вə мəҺдудлуғу, мəkтəбдə Һəлл етмəли олдуғу бəјүм чиб мəсəлэлəрдən аралы диггəт Һəллəри Һəкм сүрүр. Һəр əввəl, формализм өзүнү тəдбир тəрир ки, ајры-ајры методбирлэр Һəјата кечирилəркəн тəрбијə ишлэриндə буржувəз мөгсəнларын учоту апарылмəг мүнəллимлэрин сорғу вə ентəһи нəзэрə алынмыр.

Формализм өз ифадəсини тəпəйр ки, бир чох методбирлəшмэлэр мүнəллимлэрин ишлэри үчүн сечилən мəвзундə мək олар ки, методик сəпкəт Мүнəллимлэр бүтүнлүклə мəkтəбдə вə ушаг психолокијасы мүнəллэри илə дəриндən мəшғул оллар. Чох вəхт шəхси тəдбирлəшдирирлэр мүнəллимлэрин педагожи стажы иш тэчрүбəси алынмыр. Габагчыл педагожи тэчрүбəнин үмүмилəшдирилмəsi јəзилмəсына диггəт јетирилмəг. Мəkтəблэрдə тєз-тєз ачыг кечирилирсə дə бу дəрслэр рəфли тəһлил олунмур.

Бир сыра мәктәб рәһбәрләри методбирләшмә мәшғәләләринин сә-
ләһәтәш тәшкилине диггәт җәтирил-
мә. Мүстағил ишләрин тәшкилине
көмәк көстәрилмир (лазыми
җәһәт јохдур, нәзәри мәсләһәт
кәһәт). Бир чох мәктәбләрдә
методбирләшмәләрин рәһбәрләри
сечилмир. Онларын тәшки-
лине габилитәтләри илә јана-
һәртәрәfli билијә вә нәзәри
мәсләһәтгә малик олмаларына фи-
ғал вәрилмир.

Мәктәбдә I—III синиф мү-
әллимләри үчүн бир методбирләш-
мә јарадылар. Һалбуки, кәнд мәк-
тәбдә ибтидан синифләрин сајы
артыг олдугда һәр синиф үз-
ә методбирләшмә јарадылмалы.
Паралел ибтидан синифләрин
сәһәти аз олдугда исә бүтүн ибти-
дан синиф мүәллимләри мәктәбләр-
дә методбирләшмәгә чәлб олу-
нмәктәдиләр. Һазырда бу даһа фәј-
дәли һесаб едилир.

Мәктәбдә практик иш ашағыдакы
методбирләшмәләрдә мүәҗҗәнләшдирилмә-
ктә. — Сов.ИКП XXV гурултајы-
н материалларынын дәриндән өҗ-
дәктәси вә шакирдләрлә иш про-
граммасы мүәллимләрин гурултај ма-
териалларындан истифадә етмәлә-
ри методик төвснјәләр:

— синифләр үзрә елми-нәзәри би-
лим јуксалдылмәси, педагогика-
дактиканын вә психологика-
дактиканын јени наилијәтләринин тәт-
қиқат мүәллимләрин шәхси тәһсил-
ләри рәһбәрлик;

— программын чәтин бөлмәләри-
нә мәһимсәнилмәси илә бағлы
мүбәһисәли методик проблем-
ләри һәлли;

— ССРИ Маариф Назирлијинин
Азәрбајҗан ССР Маариф Назир-
лијинин норматив сәнәдләринин
исполнәлмәси;

— тәлим-тәрбијә ишләри просе-
синин вә шакирдләрин билик сә-
вијјәсинин тәһлили- гаршылыглы
нәзарәтин тәшкили;

— габагчыл педагогика тәҗрүба-
нин үмумиләшдирилмәси вә тәбли-
ғи;

— мәктәбин тәдрис-мәдди база-
сынын мөһкәмләндирилмәси;

— I—III синиф шакирдләри үчүн
синиф кабинетләринин јарадылма-
сы.

Мүшаһидәләр көстәрил кн, бу
сәһәдә мүәҗҗән мүвәффеҗијәтләр
әлдә едилсә дә, бир чох мәктәб-
ләрдә методбирләшмәләрин иш-
нин планлашдырылмасында чидди
нөгсанлара јол верилир. Белә ки,
методбирләшмәләрин әксәријјәти
плансыз ишләјир вә ја план јерсиз
тәдбирләрлә долдурулур. Нәтичәдә
мәшғәләләр чансыхычы кечир. мү-
әллимләр мәрузәләри марагла дин-
ләмирләр.

Методбирләшмәләрин спесифик
хүсусијјәтләри илә әлағәдар олараг
иш планынын иллик тәртиби даһа
фәјдалыдыр. Планда мәшғәлә за-
маны јеринә јәтирилчәк ишләрин
нәтичәси, вахты, фәсилә мүәҗҗән-
ләшдирилмәлидир.

Мүәллимләрлә апарылан мето-
дик иш јалныз методбирләшмә,
мәшғәләләриндәк мәктәбин өзүндә
апарылмалыдыр: мәсәлән, дәрс-
ләрдә гаршылыглы иштирак, ачыг
дәрсләрин кечирилмәси, гаршылыг-
лы нәзарәт вә шакирдләрин билик
кејфијјәти үзәриндә нәзарәт, дөф-
тәр вә журналлара бахыш, ичмал
вә планларын ишләнмәси матери-
алларын сечилмәси вә с.

Азәрбајҗан ССР Маариф Назир-
лијинин јени көстәришинә ујғун
олараг мәктәбләрарасы методбир-
ләшмәләрин мәшғәләси ајда бир
дәфә кечирилмәлидир. Имканымыз
мәһдуд олдугундан ашағыда бир
мәшғәләнин планыны веририк:

мәшғәләләр тематикасы	ишкн формалары	мүәллимләр мүстәғил иши	әдәбият
1	2	3	4
	Биринчи мәшғәлә		
1. Сов.ИКП XXV гурултајынын материаллары илә шакирдләр таныш едилмәси.	1. Азәрбајҗан ССР Маариф Назирлијинин «Үмумтәһсил мәктәби шакирдләринин Сов.ИКП XXV гурултајынын материалы илә таныш едилмәси һаггында» методик мәктубуну өјрәнилмәси. һәр мүәллимнин иш тәҗрүбәси әсасында тәлим процесинда, дәрсләрдә вә дәрсдәникәнар фәалијәтдә гурултај материалларындан истифадә едилмәси үчүн планын тәртиби.	1. Ибтидаи снниф мүәллимләринин иш тәҗрүбәсиндән бөһс едән «Нүмунәви тәлим уғрунда» методик вәсәит илә танышлыг. (В. Әлијев, «Нүмунәви тәлим уғрунда», Бакы, 1975).	1. Сов.ИКП XXV гурултајында Л. Н. Ермаков жолдашын әрүзәси. Азәрбајҗан ССР Маариф Назирлијинин «Үмумтәһсил мәктәби шакирдләр таныш едилмәси һаггында» методик мәктубу.
	2. Снниф отагларында Сов.ИКП XXV гурултајы материалларынын тәбиягине һәср едилмиш материалларын музакирәси.	2. XXV гурултајын тәрарларынын јеринә јетирилмәси үзрә дәрсләр вә сннифдә һаҗәт тәдбирләр үчүн материалларын сечилмәси (халгымызын әлдә етдији һақиқәтләр).	2. «Азәрбајҗан ССР Маариф Назирлијинин әмр вә тәһсил матларын» муәси. № 5.
		3. Шакирдләрдә сијаси биликләрин формалашдырылмасында снниф гираәти үчүн материалларын планлашдырылмасы.	3. «Ибтидаи мәктәб вә мәктәб тәрбијә». № 3, сәһ. 2.
		4. «Ибтидаи мәктәбдә сијаси мәлуматлар» мәсәләсинин өјрәнилмәси.	
2. Савад тәлими дәврүндә шакирдләрә грамматика вә орфографија элементләрини мәнимсәтмәк јоллары.	1 снниф мүәллимләринин ашагыдакы мәсәләләр үзрә чыхышлары: а) савад тәлими дәврүндә Азәрбајҗан дилиндән илһин аңлајышлар. б) фонетика вә јазы гәјдалары үзрә билик вә бачарыглар.		Ј. Керимов. Савад тәлими. 1972. «Азәрбајҗан» мәктәб вә гәдәр тәрбијә муәси, 1972 й.

1	2	3	4
Азәрбајҹан дили процессини иштирдларни иштишафы.	Мә'рузә вә фикир мүбадиләси.		1. Ј. Кәримов. «Иб- тидан синифләр- дә лүғәт иши», «Маариф». Ба- кы, 1971. 2. Ј. Кәримов. «Иб- тидан синифләр- дә иштишлар», «Маариф». Ба- кы, 1973. 3. Б. Әһмәдов. Уштагларын нит- гинин иштишаф етдирилмәси бағ- ғында. «Ибти- дан мәктәб вә мәктәбгә дәр тәрбијә», 1971. № 6.
Ријазјат дәр- сидә мүстә- гил ишләрини тәшкили төһру- шадан.	Мә'рузә вә фикир мүбадиләси.	1. Дәрсләрдә исти- фада етмәк үчүн карточкалар вә әјани вәсаитләр- рин һазырланма- сы.	1. Ә. Әлијев, З. Османов. Рија- зијат дәрслә- риндә мүстәгил ишини тәшкили. Бакы, 1974. 2. И. Әлијев. III синифдә ријазј- јатдан мүстәгил ишләрини тәшки- ли. «Ибтидан мәктәб вә мек- тәбгәдәр тәрби- јә», 1973. № 4.
II МӘШҒӘЛӘ			
НКП XXV тајынын тәр- бияшлары нлә әла- һи тәрбијә ишләринин вәзи- ишләр. Планш бөлмәләри мәзмуну.	Тәрбијә ишләри үз- рә директор муавини- нин јени дәрс илиндә тәрбијә иш- ләринин планлаш- дырылмасынын әсас истигамәтләр мәвзусунда мәлу- маты. Мәркәзи МТИ тәр- рәфиндән көндөр- миш методик тәв- сијәләрини музак- рәси.		1. Мәктәбдиләр и тәрбијә едилмә- синин нүмунәви мәзмуну. Бакы, 1972. 2. В. А. Сухом- лински. Вәтән- дашын доғулма- сы. Бакы, «Маа- риф» нәшријат- ы, 1975. 3. А. Гулијев. Ки- чикјашлы мек- тәбдиләрлә апа- рылан тәрбијә ишләринин план- лашдырылмасы. «Ибтидан мек- тәб вә мәктәб- гәдәр тәрбијә», 1977. № 1.
Һәзәри билик — ишләрини формалашмасы әсасы кими.	Ашағыдакы мәсә- ләләр үзрә муал- лимләрин чыхыш- ларыны һазырла- мағ: а) вәрдишләрини формалашмасында һәзәри биликләр әһәмијјәти; б) һәзәри билик әсасында вәрдиш- ләри формалашды- рмағын башлыча ме- тодлары;		

1	2	3	4
6) нәзәри билик әсасында ри/ази вә орфографик вәрдишләрин формалашмасынын конкрет нүмунәләри. 1 синуифдә ри/ази/јатдан ачыг дәрс.			
3. III синуифдә Азәрбајчан дияли дәрсләриндә шакирдләрин мүстагил ишинин тәшкили тәчрүбәсиндән.	Мә'рузә вә фикир мүбадиләси.	1. Дәрсдә истифадә етмәк үчүн карточка вә дидактик материалларын һазырланмасы.	2. М. Мусавирова. Грамматиканы тәдрисләри үчүн тагил китап тәшкили. «Ибтидан мәктәб» тәһрири тәрбијә», 1974, №-6. 3. М. Мусавирова. Азәрбајчан дияли дәрсләрин мүстагил ишинин тәшкили. 1976.
4. Дәрсин тәрбијәви истигамәти.	Дәрсләрдә гаршылыглы иштирак вә ашағыдакы төләбләр әсасында онларын тәһлили: материалын мазмунунун баша салынмасы просесиндә мұәллимин тәрбијәви нәтичә чыхармасы, тәрбијәви мәгсәдин һәјәтә кечирилмәси јоллары. Шакирдләрдә инандырычылыг методларынын формалашдырылмасы; ачыг дәрсләрин мүзакирәси вә төвсияләрин ишләнмәси.	1. Ибтидан синуифләрдә тәрбијә-едичи тө'лимин бә'зи ефектлив чәһәтләринә даяр јазылмыш мөгаләләрлә танышлыг.	1. Н. Казымов. Төлимин тәрбијә ләндирәчи факторларын тәһлили «Ибтидан мәктәб» тәһрири тәрбијә», 1970, №-1. 2. М. Мусавирова. Ифтихара чыг тәһлилин әсасында «Ибтидан мәктәб» тәһрири бәгәдәр тәрбијә», 1974, №-1.
5. Мәктәбда килк мәсәләләрә бахылмасы.			
	III МӘШҖӘЛӘ		
1. Мүшаһидә-тәбиәтин әјрәнмәјин әсас методудур.	1. Мә'рузә вә фикир мүбадиләси.	Ибтидан синуифләр үчүн «Мүшаһидә күндәлији» дәрс вәсәнтләринин мүзакирәси.	1. Ј. Керимов. «Мүшаһидә күндәлији» 3 синуиф үчүн «Ибтидан мәктәб» тәһрири тәрбијә», 1974, №-1. 2. М. Сејидов. Мүшаһидә күндәлијин тәшкили тәрбијәсиндән «Ибтидан мәктәб» тәһрири тәрбијә», 1974, №-1. 3. М. А. Јаһанбәков. Мәктәпләрдә күндәлијин тәрбијәсиндән «Ибтидан мәктәб» тәһрири тәрбијә», 1974, №-1.

1	2	3	4
Ибтидаи синфдан синаф бандаси муаллиминин оғра-методика-	1. Рижазизат муаллимлэринин муназираси. Ибтидаи синиф муаллимлэринин чыхышы.		гыны инкишаф етдирмэтин дидактик васыталэри. «Ибтидаи мактаб ва мактабагадэр тэрбија», 1973, №5. 1. З. А. Османов. Ибтидаи синифда бандаса материалынын тэдриси, «Азэрбайчан мактаби» журналы, 1968, № 1 2. А. М. Пышкало. Методика обученија елементам геометрии в начальных классах, «Просвешеније», М., 1970.
Эмэк дэрслэринин моделлашдырма.	И. Элијевин «Эмэк тэ'лими дэрслэринде шакирдлэринин техники көрүш даирасини кенишландирмэк јоллары» адлы вэсантинин музакираси. Тэчрүбэ мубадилэси вэ ја семинар практикүм. Дэрслэринин музакираси.	1. Техники моделлашдырма үзрэ бир-ики дэрсин ичмалынын ишлэнмэси. 2. Дэрслэрдэ ајры-ајры синифлэр үчүн бу мөвзу үзрэ назырлана чаг вэсантлэрини сијаһысынын мүөјјенлэшдирилмэси.	1. Ә. Шүкүров. ибтидаи синифлэрдэ эмэк тэ'лими методикасы. Баки, 1976. 2. Ә. Шүкүров. Ибтидаи синифлэрдэ эмэк тэ'лиминин тэшкили тэчрүбэсиндэн, «Ибтидаи мактаб ва мактабагадэр тэрбија», 1973, № 4.
Педогожи эдэ-методика јениликлэ-рини вэ ша-гирдини аналитик ба-ра-барлаштыру.	IV мөшгөлө 1. Мэ'рузэ вэ ја чыхыш. Тэчрүбэ мубадилэси, Јохлама јазыкларинин тэджли, тэ'лим-тэрбија ишлэри үзрэ директор муавининин мө'луматы.	1. Вэрдишлэрин формалашдырыл масы мөсәдилә тапшырыглар системинин ишләнмәси. 2. Шакирдләрде вэрдишлэрин формалашдырыл масы үчүн алгоритмлэрин ишләнмәси вэ ја тэчрүбәдә Јохланмасы (программын нөвбәти мөвзусу үзрә). 3. Шакирдлэрин сәһвлэринин хәбәрдарлығы вэ дүзәлдилмәси үзрә иш тэчрүбәсинин үмумиләшдирилмәси.	

1	2	3	4
2. Тә'лимий ке- фијјетинин жүксә- дилмәсиндә синиф кабинетлеринин ро- лу.	1. Дәрсләрдә гар- шылыгылы иштирак вә ашагыдакы тә- ләбләр әсасында онларын тәһлили; әјани вәсәнт вә тех- ники тә'лим вәси- тәлериндән комп- лекс истифадәнин эффектдрилији; ша- кирдләрнин идрәк фәалијјетинин фор- малашдырылмасы н- да дидактик мате- риалларын ролу; техники тә'лим вә- ситәлериндә исти- фадә; нүмајиш ет- диричи тәчрүбәлә- рин апарылмасы методикасы; ачыг дәрсләрин тәһлили вә тәвсијәләрин иш- ләnmәси.		1. М. Сафаров, А. Гулијев. Ди- дактик синиф ка- бинетлеринин тәһ- лиле даирәсіндә; дан мәктәб вә ме- гәбәгәдәр тәһли- 1975, № 5 2. «Сәһнә педагогикасы» № 3, сәһ. 56 3. М. Сафаров, М. Сафаров, А. Гу- лијев, А. Гулијев; Дидактика мате- риаллар. Дидак- тикасы. Баку, 1975
3. Шакирдләрин тә'лим вә инкиша- фында вәһдәт.	Мә'рузә вә ја мүһазирә. Мүәллимләрнин чы- хышлары (иш тәч- рүбәси) әсасында. Дәрсләрдә гаршы- лыгылы иштирак вә ашагыдакы тәләб- ләр әсасында он- ларын тәһлили; Шакирдләрин фик- ри фәалијјәтләр- инин фәаллашды- рылмасы методла- ры; мүстәгил тә- фәккүр фәалијјәт әсасында шакирд- ләрдә билик, бача- рыг вә вәрдишләр- инин формалашды- рылмасы.	1. Охумар: В. П. Стрезинюзинин инкишаф етдиричи тә'лим мәсәләләри вә мәктәб тәчрүбә- си. 2. Ашагыдакы мәсәләләр әсасында иш тәчрүбәсинин планлашдырмаг вә үмүмиләшдирмә; ушагларын инкиша- фы үчүн һәр фән- нин мазмунундан нечә истифадә олу- нур (материалла- рын мүасир елми- нәзәри сәвнјәдә изаһы; мүхтәлиф шәраитдә билик вә вәрдишләрин прак- тик тәтбиги, онла- рын инкишафы вә мөһкәмләндирилмә- си вә с.).	
4. I—III синиф шакирдләринин ри- јазијјат дәфтерлә- ринә бахыш.	Мәсәлә шәртинин тәртиби (мәсәлә вә мисалларын ән әл- вәришли үсулла һәлл едилмәсини өјрәнмәк мәгсәди- лә).		1. З. А. Сафаров, нов. Ислам инфләрдә һәлли «Маариф» 2. З. А. Сафаров, нов. Ислам инфләрдә һәлли. мәктәб вә ме- гәдәр тәһли- мүәси, 1975

V МƏШГƏЛƏ

дәли дәр-
сә синиф-
гирәт
Ленин

Педагожи мұһа-
зирә. Тәчрүбә мұ-
бадиләси, мә'рузә
вә онун мұзакирәси

1. «Ленин» мөв-
зусу үзрә иш тәч-
рүбәсинин үмуми-
ләшдирилмәси.

2. Гираәт дәрслә-
риндә шакирдләрн
В. И. Ленинн һә-
јат вә фәалијјәти
нүмунәсиндә тәрби-
јәси.

3. «Ленин» мөв-
зусу үзрә тәрбијә
ишләринин тәчрү-
бәси.

4. Тәсвири инчә-
сәнәт дәрсләриндә
даһи рәһбәрн об-
разы.

синиф ша-
лири оху-
ләрнн төһ-

Төһим-тәрбијә иш-
ләри үзрә дирек-
тор муавининн мә-
луматы.

III синиф-
дә дәрслә-
рнн тәч-

Иш тәчрүбәсинә
анд 2—3 мә'рузә.
Мә'рузәләрн мұ-
бадиләси.

III синиф-
дә шәһәр-
ләри педаго-
гик.

1. Декоратив вә
мөвзу үзрә рәсм
мөшгәләләрнн
апарылмасына дәир.

Тәсвири инчә-
сәнәт практи-

1. Р. Мустафаје-
ва. III синифдә В.
И. Ленинә анд ма-
териалларын тәд-
қиқи. «Ибтидан
мәктәб вә мәктәбә-
гәдәр тәрбијә»,
1973, № 2.

2. Н. К. Круп-
скаја. Педагожи
әсәрләри, 1-чи чилд.
Бакы, 1966. М.
Пиримова.

3. Кәримов. Иб-
тидан синифләрдә
В. И. Ленинн һә-
јаты вә фәалијјәти-
нин ојрәшилмәси
системи

«Ибтидан мәктәб вә
мәктәбәгәдәр тәрби-
јә», 1976, № 2.

1. В. С. Переко-
лова III синифләрдә
тәбиғәтшунасын
«Ибтидан мәктәб вә
мәктәбәгәдәр тәр-
бијә», 1971, № 4.

2. М. Бабајев. Әш-
ја дәрсләри һаґ-
ғында» ибтидан
мәктәб вә мәктәбә-
гәдәр тәрбијә»,
1970, № 6.

1. М. Әлибәров
муәллим вә оңтаб-
ратлар. «Ибтидан
мәктәб вә мәктәбә-
гәдәр тәрбијә»,
1974, № 2.

1. Һ. Әлибәров.
Ибтидан синифлар-
дә декоратив рәс-
мин методикасы,
Бакы, 1976.

2. Һ. Әлибәров.
Шакирдләрн бә-
ди марағы вә тәс-
вири инчәсәнәт тәд-
рисинн бә'зи мә-
сәләләри. «Ибтидан
мәктәб вә мәктәбә-
гәдәр тәрбијә»
1972, № 5.

ЖАРАДЫЧЫЛЫГЛА ИШЛЭЖЭНДЭ

Шакирдлэрин дэркетмэ имканларына үјгүн онларда жарадычы ишлэмэк вэрдишлэрини инкишаф етдирэн габагчыл мүәллимлэрдэн бири дэ Салјан шәһәриндәки 3 нөмрәли орта мәктәбин синиф мүәллими Сиддигә Рзајевадыр. С. Рзајева 31 илдир ки, ибтидан синифләрде ушагларын тәлим-тәрбијәси илә мәшғулдур. О, өз елми-нәзәри, методик усталығыны мунтәзәм тәкмилләшдирдијиндән ибтидан синиф шакирдлэринин тәлим-тәрбијәси сәһәсиндә јүксәк тәчрүбә газана билмишдир. Бүтүн дәрслэрини мүәсир тәләбләр әсасында гуран Сиддигә 20 илә јакындыр ки, иккиилликсиз ишләјир. О, рајонда методбирләшмәнин сәдри кими конфранс вә мүшавирәләрдә тәлим просесиндә гаршыја чыхан чәтинликләрлә әлагәдар мүхтәлиф мөвзуларда чыхыш

лар едир, мүәллимләрә әлһам әлини узадыр: һәр ил рајонда кил едилмиш ајлыг ихтисаси курсларында методиканын әһәм мәсәләләринә даир мүәллимләр охујур.

Сиддигә мүәллимин башлыча чәһәт одур ки, о, үзрә вериләчәк билијин мәзмунуну диггәтлә нәзәрә јетир, башлыча биликләр кәһиндә онун јерини мүәјјән едир. Шакирдләрдә идрак просесини максимум инкишаф етдирмәк мараглы үсул вә пријомлар булар. Бу да тәсадүфи дејилдир. Узун илләрдән бәри ибтидан синифләрдә мүәјјән гәјдалар, шакирдлэрин һафизәсини дәрәжәдә инкишаф етдирмәк әсасән јаддашын күчүнә истисна олунур, ән мүһүм идрак просеси олан тәфәккүрүн инкишафы дидилдир. Шакирдләр охуған кәһиндә риаллардан мүәјјән нәтижәләр алмагы, ону бу вә ја дикәр тәһсилләрдән гүјмәтләндрмәји тәһсил суалларла растлашдыгда әһәм галырдылар. Буна көрә дэ С. Рзајева мүәллим тәлим просесиндә әһәм елми мәлүматлар вермәккә шакирдләрдә мүшаһидәчәлини тәһсил вә тәһсиди дүшүнмә кими идрак гәбилијјәтлэрини инкишаф етдирилмәсинә хүсүсән јетирир. С. Рзајеванын дәрсләр апардығымыз мүшаһидәчәлини јетир ки, онун ишиндә шакирдләр фәаллығы ики шәкилдә әһәм гәһәтләр вә верир. Бунлардан бәри фәаллығыдыр. Фикри фәаллығы синдә мүхтәлиф мүгајисәләр, дурмалар, үмумиләшдирмә кениш истифадә едилер. Шакирдләрдә мүшаһидәнин мәһсулатлары масы үчүн онларын дәрсләри

ИБТИДАИ СИНИФЛЭРДЭ ЭМЭК ТӘЛИМИНИН М Е Т О Д И К А С Ы

Һәртәрәfli инкишаф етмиш кәпчләр тәрбијә едиб јетишдирмәк-дә эмәк тәлиминин мүстәсна әһәмијјәти вардыр. Бу бахымдан ибтидаи синифләрдә эмәк тәлими үзрә мәшғәләләрин методик чәһәт-дән дүзкүн тәшкили вә кечирилмәси бөјүк әһәмијјәт кәсб едир. Педагожи елмләр намизәди Ә. Шүкүровун бу мәсәләјә һәср олунмуш «Ибтидаи синифләрдә эмәк тәлиминин методикасы» китабы синиф мүәллимләринә көзәл һәдијјәдир.

Әсәрин биринчи фәслиндә эмәк тәлиминин нәзәри мәсәләләр иһәтә олунур. Эмәк тәлиминин вәзифәләри бөлмәсиндә шакирдләрин әмәјә коммунист мүнәсибәти руһунда тәрбијә олунмасы, техники тәфәккүрүн вә конструкторлуг бачарығынын инкишаф етдирилмәси мәсәләләри шәрһ едилир.

«Эмәк дәрсләринин гурулушу» башлығы алтында мәмулатын һазыр нүмунәсинин нүмәјиш етдирилмәси, ајры-ајры һиссәләрин тәһлили, чертјожун охунмасы, материал үзәриндә һиссәләрин нишанланмасы, кәсилмәси, бирләшдирилмәси, һазыр нүмунәнин тәһлили вә с. мәсәләләр верилмишдир.

Мүәллиф эмәк тәлиминин үмумтәһсил фәнләри (ана дили, ријазијјәт, тәсвири инчәсәнәт) илә алағәләндирилмәсинин имканларыны мүәјјәнләшдирмиш вә тәлим просеси-ндә имканлардан истифадәнин сәмәрәли јолларыны көстәрмишдир.

Әсәрдә эмәк тәлими мәшғәләләриндә тәтбиғ едилән методлар, экскурсија, әшја дәрсләринин тәшкили вә кечирилмәси, һәбелә шакирдләрин билик, бачарыг вә вәр-

дишләринин һесаба алынмасы, гијмәтләндирилмәси әтрафдан әһәт олунур.

Әсәрин икинчи фәслиндә эмәк тәлими мәшғәләләринин тәшкили вә кечирилмәсиндән сөз кәтилә. Мүәллиф гејд едир ки, кәсәл картонла көрүлән ишләр тәшкили мәшғәләләрин дүзкүн тәшкили вә кечирилмәси һәмйин материалларын хүсусијјәтләри илә шакирдләрин әввәлчәдән таныш едилмәси әһәт чох асылыдыр.

Мүхтәлиф материаллардан кәсәл габығы, гозасы, јарпағы, бәлбәли, балыггулары, хырда дашлар, кил, күләш, мамыр, пластилин вә кәсәл көрүлән ишләрлә әлағәдәр мәшғәләләрин дүзкүн тәшкили, тәшкили материалларын хүсусијјәтләри вә шакирдләрин билијинин дигтәтләндирилмәси, әләтләрин сәләһијјәтләрин истифадә едилмәси, кәсәл карәнк мәмулатларын һәсрләндирмәси методикасына китабда әһәт јер верилмишдир.

Эмәјин техники моделләшдирмәси нөвү илә әлағәдәр олараг кәсәл верилмиш мәлумат шакирдләрин техники тәфәккүрүнү вә конструкторлуг габилитетини инкишад едир, мүасир техника, машиналарын механизмләрин гурулушу вә тәсәввүрләринин артмасы үчүн имканлар јарадыр.

Тәрәвәз, чичәк-бәзәк бәзәк-ләри јетишдирилмәси үзрә кәсәл ләрә билик, бачарыг вә вәрәләрин ашыланмасынын, тәдрији бәчилилик ишинин дүзкүн тәшкили методик јоллары мүәллимләр рафиндән дигтәтлә әһәтләшмишдир.

Ш. ТАҒЫЕВ

Азәрбајҹан халг нағыллары вә ушагларын нитг инкишафы

Мәктәбгәдәр јашлы ушагларын нитгинин инкишаф етдирилмәсіндә халг нағыллары да әһәм әһәм ојнајыр. Буна кәрә дә С. Мәктәбгәдәр јашлы ушагларын нитг инкишафында Азәрбајҹан нағылларынын ролу» мөвһиди тәдҹигат апармыш вә онун нитгинин үмумиләшдирәрәк «Нитг» нәшријјаты (Бақы, 1999) әрфиндәи чап етдирмишдир. Нитг инкишафында олан нәслин ана дилә әрәб әлифбәсиндә, лүғәт еһтијажы инкиләшмәсиндә, рабитәли инкишафында, мәктәб әлифбәсиндә Азәрбајҹан халг нағыллары кениш имканлара мәнәвәрәт бу имканларын нәдән ибајәтләвәрәк шәрһ етмәјә чалышан китабда Азәрбајҹан халг нағылларындан истифадә едилмәсини тарихи вә нәзәријјәсини, халг нағылларындан истифадә едилмәсини ушагларын тәһлили вә сөјләвәрәк методикасынын көстәрмәјә кәһәш, ушагларын нитгинин нитг инкишаф етдирилмәсини чүмләләри үслубма гурҹуларла өјрәдилмәсиндән дә әһәм әһәм естәмишдир. Ахырда мүһим үмумиләшдирмә апарараг Азәрбајҹан халг нағылларынын нитггәдәр јашлы ушагларын нитг инкишафында ролуну вә нағыллардан истифадә гәјдасынә әһәм әһәм шәкилдә охучуларын нәзәрәтдирмишдир.

Китаб аз ишләнмиш сәһәдәт олундуғундан диггәти хүҹәт кәһәт едир. О, бағча тәрбиәләвәрәк, мүәллимләр вә валидәјнәләр фәјдалыдыр. Вәсантин

бә'зи ирадлары да вар ки, онлардан бир нечәсини гәјд етмәк истәјирик. Мүәллиф бурада ушагларын рабитәли нитгинин инкишафында Азәрбајҹан халг нағылларындан истифадә тарихини ишығландырмағы да гаршыја мәгсәд гәјмушдур. Бу, чох актуал мәсәләдир. Лакин мүәллиф мәгсәдинә наил ола билмәмиш, нағыллардан истифадә едилмәси тарихини демәк олар ки, ачмамышдыр.

«Пыс-пыс ханым вә сичан Солуб бәј» нағылыны шәрһ едән мүәллиф 22-чи сәһифәдә белә бир фикир сөјләјир: «Пыс-пыс ханым сәфәһ, јелбәјин вә инадкардыр. Сичан бәј исә әмәксевәр вә хејирхаһдыр». (курсив бизимдир. М. Ә.) 23-чү сәһифәдә исә Сичан бәј һағгында башта чүр мүһакимә јүрүдүләүр: о, достлугда сәдагәтли дејилдир. Бизчә, һәр һалда әмәксевәрлик вә хејирхаһлыгга сәдагәтсизлик бир јерә сығмыр.

Ушагларын дили илә верилән чүмләләр бир сыра һалларда онларын јашына үјгүн јазылмамышдыр (сәһ. 33, 34, 54, 57 вә с.).

Бә'зән Чыртданын нәнәси, бә'зән дә анасы ишләдилмишдир (сәһ. 21, 54).

Нағылда олмајан, һеч кәсдән ешитмәдијн тәсвири 6 јашлы ушаг верә билмәз. Лакин 55-чи сәһифәдә белә бир тәсвирә раст кәлирик вә о, инандырычы тә'сир бағышламыр.

Китабда үслуб вә орфография сәһвләринә дә јол верилмишдир (сәһ. 3, 5, 6, 7, 8 вә с.).

М. ӘҺМӘДОВ.

ИБТИДАИ СИНИФЛЭРДЭ ДЕКОРАТИВ РЭСМИН М Е Т О Д И К А С Ы

Көнч нәслин һәртәрефли инкишафында, естетик зәвгүнүн тәрбијәсиндә мәншәтимизи рәвнәгләндирән, милли колорити илә сәчијјәләнән көзал орнаментләр, халг јарадычылығы вә декоратив-тәтбиғи сәнәт нүмунәләри бәјүк тә'сир күчүнә маликдир. Бу бәди ирсин шакирдләрә чатдырылмасында, онларын естетик инкишафынын тә'мин едилмәсиндә тәсвири инчәсәнәт мәшғәләләринин, хусусилә декоратив рәсмин имканлары кенишдир. Һ. Әлэкбәровун бу јахынларда чапдан чыхмыш «Ибтидаи синифләрдә декоратив рәсмин методикасы» адлы китабчасы декоратив рәсм мәшғәләләринә һазырлыг, мәшғәләләрин тәшкили вә кечирилмәси мәсәләләринә һәср олунмушдур.

Әсәрин биринчи фәслиндә кениш експериментал вә мушаһидә материаллары асасында мүәллимләрин декоратив рәсм мәшғәләләринә һазырланмасынын педагожи вә елми-методик асаслары шәрһ едилир, елми-тәчрүби нәтичәләр асасында бу һазырлығын методикасы верилир. Бурада декоратив рәсм мәшғәләләриндә јол верилән характерик нөгсанлар вә онларын ислаһ едилмәси јоллары да көстәриilir.

Мәктәбдә декоратив ишин мүвәффеғијјәтнини тә'мин едән амил-

ләрден бири, тәртиб едилән нахыш һаггында шакирдләрә вәлчәдән дүзкүн тәсәввүр јаратмасы, онларын нахыш елемәнтлери илә таныш олмалары, кәһнушагларда фәалијјәтә енгизиләрә марағын ојадылмасыдыр. Биринчи фәслин икинчи параграфында бу мәсәләләрден данышылып, әгәр исә декоратив рәсм мәшғәләләрин тәшкили вә кечирилмәси мәсәләләри шәрһ едилир.

Мүасир шәраитдә фәһм вә фәндахили әлағә тә'лими тәминләшдирилмәси бәхисиндә педагогика елминин ән актуал мәсәләләриндәндир. Бу бәхисдә әсәрдә декоратив рәсмин тә'лим инчәсәнәт үзрә диһәр иш едилән илә, һәмчинин әмәк тә'лими мәшғәләләри илә әлағәли тәдбирләр бир сыра зәрури мәсәләләри тохунулур.

Китабчада тә'лимий илк сәһифәдән декоратив рәсм мәшғәләсиндә композисија, колорит һәм проблемләрин һәлли истиһакии шакирдләрә практик бачарыг вә вәрдишләр ашыланмасынын јолларына даир фәјдалы фикирләр едилмишдир.

Иллюстратив материаллар әсәрин методик дәјәрини артырыр.

Һ. ҺҮСЕЙНОВ

□ □ □

Редаксия һејәти:

Ј. Кәримов (редактор), М. Һәмзәјев, Ә. Гәдимбәјов, М. Сәфәров, Ә. Мәкүров, З. Османов, М. Чәббарова.

Технизи редактор вә корректор Валәһ Садыгов.

Чапа имзаланмыш 6/IX-1977-чи ил. Кағыз форматы 70×108¹/₁₆—22, кағыз вәрәғи, 5,0 чап вәрәғи, 7,0 шәрти чап вәрәғи, 6,5 мүаллиф вәрәғи. ФГ 02301. Сифариш 4111. Тираж 1000.

Редаксиянын үнваны: 370000, Бақы, Низами күчәси, 58, телефон: 80-0000.

Бақы шәһәри, «Коммунист» нәшријјатынын мөтбәәси.

НАЧАЛЬНАЯ ШКОЛА И ДОШКОЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ

(Сборник методических статей)

ВЫПУСК 4

Приложение к журналу

«Азербайджан мектеби»

Баку — 1977